

**TC.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

**AHİRET İNANCININ İNTİHAR GİRİŞİMİNİ
ÖNLEMEDEKİ ETKİSİ**

Şeyma DEDEMOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. İbrahim COŞKUN**

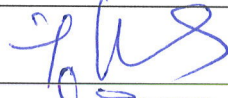
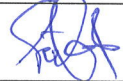
KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şeyma DEDEMOĞLU
	Numarası	138106011005
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Kelam Bilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İbrahim COŞKUN
	Tezin Adı	AHİRET İNANCININ İNTİHAR GİRİŞİMİNİ ÖNLEMEDEKİ ETKİSİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Ahret İnancının İntihar Girişimini Önlemedeki Etkisi** başlıklı bu çalışma 11/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	İbrahim COŞKUN	
2	Prof. Dr.	Ramazan ALTINTAŞ	
3	Doç. Dr.	Sefa BARDAKÇI	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şeyma DEDEMOĞLU		
	Numarası	138106011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Kelam Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tezin Adı	Ahiret İnancının İntihar Girişimini Önlemedeki Etkisi		

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Şeyma DEDEMOĞLU

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Şeyma DEDEMOĞLU		
	Numarası	138106011005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Kelam Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. İbrahim COŞKUN		
	Tezin Adı	AHİRET İNANCININ İNTİHAR GİRİŞİMİNİ ÖNLEMEDEKİ ETKİSİ		

Özet

Bugün, insanlığın çaresiz kaldığı vakalardan biri, hiç kuşkusuz, intihardır. Biz de bu çalışmamızda, doğru bir ahiret inancı baz alınarak yapılacak eğitimler vasıtasıyla ortadan kaldırılabileceğini düşündüğümüz intihara sebebiyet verici birtakım etmenleri irdeleyip, ahiret inancının intihar eğiliminde olan bireyler üzerindeki müspet ve realist etkisini duyurmaya gayret ettik. İntihar davranışları birçok açıdan incelenmişken araştırmamız, konuya salt ahiret inancı perspektifinden yaklaşan ilk müstakil çalışma olmuş olup; giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde; "ahiret inancı" hususunda Kur'an'ı Kerim ve Hadis-i Şerifler ışığında bilgiler vermeye çalıştık. İkinci bölümünde ise genel anlamda intihar olgusundan, İslam'ın intihara bakışından ve intiharı tetikleyen bazı etmenlerden bahsettik. Son kısım olan üçüncü bölümünde ise ahiret inancının intihar eğilimine karşın insanlarda oluşturduğu psikolojik temeller üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunduk. İslam inanç esaslarından olan ahirete iman; bu dünya hayatını anlamlı kılması, karşılaşılan kötü hadiselerle karşın insana dinginlik ve güvenlik hissi vermesi, ilahi adaletin bir gün muhakkak tecelli edeceği inancını aşılması, insanı sabırlı, umutlu ve mücadelecı kılması bakımlarından, intiharın karanlık dünyasına bir ışık olacağı neticesine vasil olduk.

Anahtar Kelimeler: İntihar, Ahiret İnancı, Sabır, Mücadele, İlahi Adalet

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Author's	Name and Surname	Şeyma DEDEMOĞLU		
	Student Number	138106011005		
	Department	Basic Islamic Sciences / Kalam		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. İbrahim COŞKUN		
	Title of the Thesis/Dissertation	THE INFLUENCE OF THE BELIEF IN THE HEREAFTER ON THE PREVENTION OF SUICIDE ATTEMPT		

Abstract

Today, one of the events humanity remains helpless is surely suicide. In this study, based on a true eternity belief, scrutinizing several factors causing suicide, which can be eliminated, we consider by means of educations to be made, we made an effort to announce the positive and negative effect of eternity belief on individuals, who are in the tendency of suicide. While suicide behaviours were examined from many aspects, our study is the first independent study approaching to the issue from the absolute eternity belief and consists of introduction, three sections, and conclusion. In the first section of our study, about “eternity belief”, in the light of Koran and Hadith, we have tried to give information. In the second section of it, we generally mentioned about the phenomenon “suicide”, look of Islam to suicide, and some factors triggering suicide. In the third section, the last part, we made some evaluations on psychological bases eternity belief formed on people, in spite of suicide tendency. We arrived to the conclusion that faith to eternity, which is among belief fundamentals of Islam, will be a light to the dark world of suicide in terms of that it makes the life of this world meaningful; that it gives the feeling of peace and safety, despite the bad events encountered; that it engrains in the belief that divine justice will absolutely appear sometime or other; and that it makes human patient and challenging.

Keywords: Suicide, Eternity Belief, Patient, Struggle, Divine Justice

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	iii
Ön Söz	iv
Giriş.....	1
I. İslam İnanç Esasları.....	1
II. İslam'da Ahiret İnancı	2

BİRİNCİ BÖLÜM

AHİRET

I. Kabir Hayatı	9
II. Ahiret Hayatı.....	11
A. Kıyamet Alametleri ve Kıyametin Kopması	12
B. Ahiret Hayatının Başlaması ve Hesap	15
1. Sûr'a Üfleniş, Yeniden Diriliş ve Haşir	15
2. Amel Defterlerinin Okunması, Mizan ve Hesap	17
3. Şefaât	19
4. Sırat Köprüsü.....	20
C. Hesap Sonrası Hayat.....	22
1. A'raf	22
2. Cehennem	23
3. Cennet.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

İNTİHAR

A. Genel Anlamda İntihar.....	27
B. İslam'ın İntihara Bakışı	30
C. İntiharı Tetikleyen Bazı Etmenler	33
1. Şükürsüzlük ve Doyumsuzluk	34

2. Acelecilik ve Mücadeleden Kaçış	37
3. Kötümserlik ve Umutsuzluk	39
4. Yalnızlık Hissi, Manevi Boşluk ve Bunalım	42
5. Kontrolsüz Öfke ve İntikam Hırsı.....	44
6. Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanımı.....	48
7. Medyanın Şuursuzluğu	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHİRET İNANCININ İNTİHAR EĞİLİMİNE KARŞIN İNSANLARDA OLUŞTURDUĞU PSİKOLOJİK TEMELLER

1. Hayatı Anlamlandırıp Amaçlılık Duygusu Oluşturması	53
2. Yetinmeyi ve Sahip Olduklarına Şükretmeyi Öğretmesi	55
3. Acılar ve Haksızlıklar Karşısında Sabır ve Güç Vermesi	58
4. Başarısızlıklara Karşın Umutlu ve Mücadeleci Kılması	66
5. Kötü Düşünce, Davranış ve Alışkanlıklardan Uzaklaştırması	68
6. Bireysel ve Toplumsal Mesuliyet Duygusunu Geliştirmesi	71
Sonuç.....	76
Kaynakça	79
Öz Geçmiş	87

Kısaltmalar

age.	Adı Geçen Eser
agm.	Adı Geçen Makale
a.s.	Aleyhis selam (Selam onun üzerine olsun.)
bk.	Bakınız
bs.	Baskı, basım
C	Cilt
çev.	Çeviren, Çevirenler
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	Hazreti
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
r.a.	Radiyallahu anh (Allah ondan razı olsun.)
S	Sayı
s.	Sayfa
s.a.	Sallallahu Aleyhi ve Sellem (Peygamberimize salat ve selam olsun.)
ss.	Sayfa sayıları
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
t.y.	Tarih yok
vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi
y.y.	Yer yok

Ön Söz

Bugün, insanlığın kanayan yaralarından biri, hiç kuşkusuz, intihar vakalarıdır. Olağan yapıdaki bireylerden, ciddi ruh hastalığı taşıyan fertlere kadar, oldukça geniş bir örneklem grubunda görülebilen intihar; pek çok etmen tarafından tetiklenebilmektedir. Elbette ki, halk arasında "cinnet getirmek" olarak ifade edilen, psikiyatride ise "histerik psikoz" yahut "reaktif dissosiyatif psikoz" olarak tanımlanan vakalar başta olmak üzere, şizofreni ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklar sonucunda ortaya çıkmış intihar düşüncelerini ya da intihara teşebbüs hadiselerini bitirmek, öncelikle ilaç ve psikoterapi şeklinde klinik tedaviler uygulanarak mümkündür. Biz, bu çalışmamızda, yalnızca, doğru bir ahiret inancı baz alınarak yapılacak eğitimler vasıtasıyla ortadan kaldırılabileceğini düşündüğümüz intihara sebebiyet verici birtakım etmenleri irdeleyip, ahiret inancının intihar eğiliminde olan bireyler üzerindeki müspet ve realist etkisini duyurmaya gayret ettik.

Çalışmamız, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmakta olup, birinci bölümde; "ahiret inancı" hususunda Kur'an'ı Kerim ve Hadis-i Şerifler ışığında bilgiler vermeye çalıştık. İkinci bölümde ise genel anlamda intihar olgusundan, İslam'ın intihara bakışından ve intiharı tetikleyen bazı etmenlerden bahsettik. Son kısım olan üçüncü bölümünde ise ahiret inancının intihar eğilimine karşın insanlarda oluşturduğu psikolojik temeller üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunduk.

Ahirete iman; bu dünya hayatını anlamlı kılması, insana dinginlik ve güvenlik hissi vermesi, insanı sabırlı, umutlu ve mücadeleci kılması bakımlarından, intiharın karanlık dünyasına bir ışık olacağı kanaati ile çıktığım bu yolda, tecrübeleriyle önümü aydınlatan muhterem danışmanım Prof. Dr. İbrahim Coşkun'a; müspet söylemleriyle beni daima motive etmiş olan dostum Zeynep Öztürk'e; bana, iyi niyetle emek verilmiş her çalışmanın değerli olduğunu öğreten anneciğime ve sonuca değil de sürecin bana kazandırdıklarına odaklanmama vesile olan kıymetli eşim Mustafa Dedemoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim.

Şeyma DEDEMOĞLU

Konya, 2019

Giriş

I. İslam İnanç Esasları

Din; insanın yaratılışı kadar köklü bir değer olup, ilk insan Hz. Adem'den bu yana insanoğlunun beraberinde yürüyen bir kurumdur. Nitekim yapılan ilmi araştırmalar gösteriyor ki insanlık tarihinin hiçbir devrinde itikatsız bir topluma tesadüf edilmemiş, nerede insan varsa orada hak yahut batıl bir din mutlaka var olagelmıştır. Bu malumat bizi, toplumu ayakta tutan ana öğelerden birinin *din* olduğu hakikatine götürmektedir.

Geçmişten günümüze pek çok tarife konu olan din;¹ hülasa, akıl sahiplerini, peygamberin bildirdiği şeyleri kabule davet eden ilahi bir kanundur.² Kuşkusuz bu ilahi kanunun temel amacı, insanoğlunun maddi ve manevi yönden gelişmesine yol açmak ve onu ahiret saadetine hazırlamaktır. Bu da ancak sağlam bir dini inanç ile mümkündür.³ Bu bağlamda, insanı yaratıldığı an itibarıyla ele alan; çocukluğu, gençliği ve yetişkinliğinden, hayatının sonuna kadar, hatta ölümünden sonraki sonsuz ahiret hayatını da içerecek boyutta insanla bir ve beraber olan İslam dini; insanın, esas olarak Yüce Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe⁴ ve hayrıyla da şerriyle de kadere iman etmesini emretmiştir.⁵ Lügatte, "güven duygusu içinde tasdik etmek, inanmak" anlamlarına gelmekte olan *iman* lafzı, terim olarak "Allah'tan alıp din adına tebliğ ettiği kesinlik kazanan hususlarda, peygamberleri tasdik etmek ve onlara inanmak" demektir.⁶ *İtikat* sözcüğü de aynı anlama gelmektedir.⁷

¹ Geniş bilgi için bk. Galip Atasagun, *Dinler Tarihi*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2013, ss. 1-6; Mahmut Aydın, *Dinler Tarihi*, 2. bs., Ensar Neşriyat, Samsun, 2011, ss. 15-26; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 2. bs., TDV Yay., Ankara, 1996, ss. 69-71; Günay Tümer, "Din", *DİA*, C 9, ss. 312-320.

² Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali ibn Muhammed ibn Ali Cürcani, *Kitabü't-Ta'rifat*, tahkik ve ziyade Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı, Daru'n-Nefais Yay., Beyrut, 2003, s. 174.

³ Temel Yeşilyurt, Mehmet Taşdelen, "Ahiret İncasının Pratik Yansımaları", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C 10, S 2, 2012, s. 56.

⁴ bk. Bakara, 2/177, 285; Nisâ, 4/136.

⁵ bk. Müslim, İman, 1.

⁶ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, "İman", *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., İSAM Yay., İstanbul, 2010, s. 154.

⁷ *DİA*, "İtikad", C 23, s. 457.

Yüce Allah tarafından insanoğluna gönderilen ilahi vahiyde, insanların inanması icap eden hususlar, ilk peygamber Hz. Âdem'den (a.s.), son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.) kadar hiç değişmemiştir. Bütün peygamberler, aynı inanç esaslarını tebliğ etmiştir.⁸ Bu hususta Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

*"(Allah) Nuh'a dinden buyurduğu şeyleri, size de aynen şeriat (din ve umumi kanun) yaptı. Gerek sana vahyettiğimiz, gerek İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya vasiyet ettiğimiz şey, dini dosdoğru tutmanız ve onda ayrılığa düşmemenizdir."*⁹

Haddizatında duyu ve idrak alanının ötesinde bir hakikate sahip olan şeylerle alakalı inanç besleme durumu olan iman; esasını ve özünü, Allah ve ahiret inancının teşkil ettiğini söyleyebiliriz.¹⁰ Nitekim, birçok ayette Allah'a iman ve *ahirete iman* prensibinin birlikte zikredildiğini¹¹ müşahade ediyoruz. İşte, çalışmamızın ana konusunu da, idrak edilip benimsenmesi elzem ve itikadın temel şartlarından olan *ahiret inancı*¹² teşkil etmektedir.

II. İslam'da Ahiret İnancı

Evren ve unsurları hususunda, görebildiğimiz kısmının mahiyeti ile ilgili olarak gözlem ve deneyimlerimizle bilgi elde edebiliriz; fakat evrenin duyularımızı aşan, deneyler sonucu ispatlanamayacak ve teknik olanaklarla dahi görme imkânımız dışında kalan öğelerinin mahiyetlerini bilmemiz, yalnızca Yaradan'ın ve Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.) bizlere haber vermesiyle, yani Kitap ve sünnet vasıtasıyla mümkündür.¹³ Nitekim Yüce Allah'ın; akıl ve vicdan sahiplerine ikna edici deliller¹⁴ ileri sürerek bildirdiğine göre, yarattığı âlem, görünen ile sınırlı

⁸ Tevfik Yücedoğru, "İtikad Esasları ve Özellikleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 15, S 1, 2006, ss. 183-184.

⁹ Şûrâ, 42/13.

¹⁰ Hayati Hökekleli, "Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri", *İslam'da Ahiret İnancı (Sempozyum)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sivas Yay., Sivas, 2007, s. 138.

¹¹ bk. Bakara, 2/8, 62; Âl-i İmrân, 3/113-114; Nisâ, 4/38; Tevbe, 9/19, 45; Mücadele, 58/22.

¹² Hac, 22/7; Rum, 30/27; Yâsin, 36/22 vd.

¹³ Çağfer Karadaş, "İslam İnanç Sisteminde Ahiretin Anlamı ve Yeri", *İslam'da Ahiret İnancı (Sempozyum)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sivas Yay., Sivas, 2007, s. 66.

¹⁴ bk. Bakara, 2/28; En'âm, 6/60, 95; Mü'minûn, 23/115; Rum, 30/19; Yâsîn, 36/78-82; Mü'min, 40/57; Câsiye, 45/21-22; Ahkâf, 46/33; Teğâbün, 64/7; Kalem, 68/35-36; Kıyâme, 75/36-40.

olmayıp, cenneti kazanan kullarına *Rahîm*,¹⁵ cehennemi hak edenlere ise *Müntakım*¹⁶ ismi ile muamelede bulunacağı¹⁷ sonsuz bir ahiret hayatı -ölümün ardında- bizleri beklemektedir.

Kâinatı ve içindeki canlı-cansız tüm varlıkları yaratan, himayesinde bulunduran,¹⁸ her şeyi bir ölçüye göre takdir etmiş olan,¹⁹ yarattığı her şeyi güzel yapan,²⁰ yaşatıp vakti gelince de öldüren²¹ ve mahşerde muhakkak diriltecek olan²² Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'de; ahirete, teorik düzlemde yahut Kitab'ın sonuna ayrılmış ayrı bir mevzu olarak yer vermemekte; aksine, ahireti -canlı ve etkileyici bir üslup ile- emir ve nehiy bağlamında hemen hemen Kur'an'ın her suresinde işleyip, insanoğlunu gayesiz ve hedefsiz olarak yaratmadığını, birtakım ilkelerle yükümlü tuttuğunu ve bunun bir sonucu olarak da kişi için, bu dünyada ne yaptıysa onunla karşılaşacağı bir öte dünyanın olduğunu, defaatle vurgulamaktadır.²³

Tarih boyunca insanlığın merakını cezbetmiş bir hakikat olan ahiret; "ilk, önce" anlamındaki "evvel" kelimesinin zıttı olup -başta İslamiyet olmak üzere- ilahi dinlerde "dünya hayatından sonra başlayıp ebediyen devam edecek olan ölüm sonrası hayat" diye tarif edilmektedir.²⁴ Ahiret gerçeğine; kıyamet, son saat, hesap günü, din günü, haşir ve neşir, ebedî ve ölümsüz hayat gibi farklı terimlerle de işaret edilebilmektedir.²⁵

Yüce Kitab'ımız Kur'an'ı Kerim'de; Hz. Nuh²⁶, İbrahim²⁷, Yusuf²⁸, Musa²⁹, İsa³⁰ (a.s.) ve öbür peygamberlerin, ahiret inancını mütemadiyen insanlara aşılarmaya

¹⁵ Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâdan) biridir. Allah'ın ahirette yalnızca müminlere yönelik olacak olan şefkat ve merhametini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Topaloğlu, Çelebi, "Rahmân-Rahîm", *age.*, ss. 257-258.

¹⁶ Allah'ın isimlerinden (esmâ-i hüsnâdan) biridir. Suçluyu cezalandıran manasındadır. Geniş bilgi için bk. Bekir Topaloğlu, "Müntakım", *DİA*, C 32, ss. 23-24.

¹⁷ bk. Nisâ, 4/40; En'âm, 6/160; Kehf, 18/49; Enbiyâ, 21/47; Neml, 27/89-90; Kasas, 28/84; Lokman, 31/16.

¹⁸ En'âm, 6/102.

¹⁹ Furkân, 25/2.

²⁰ Secde, 32/7.

²¹ Necm, 53/44.

²² Rum, 30/40.

²³ bk. Mü'min, 40/17; Fecr, 89/27-30.

²⁴ Topaloğlu, Çelebi, "Ahiret", *age.*, s. 18.

²⁵ Şerafettin Gölcük, *Kur'an ve Mekke*, 2. bs., İz Yay., İstanbul, 2011, s. 162.

²⁶ Nuh, 71/17-18.

²⁷ Şu'arâ, 26/81-102.

²⁸ Yusuf, 12/101.

çalıştıkları bildirildiği gibi, nihai din olan İslam'a göre iman esasları tespit edilirken de *ahiret inancı* üzerinde ehemmiyetle durulmuştur. Nitekim Nisa Suresi 136. Ayet-i Kerime'de; Allah'a, Resulü'ne, indirilen Kitap Kur'an'a ve daha önce indirilen kitapların asıllarına, gereğine uygun şekilde iman edilmesi emredildikten sonra "*Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, resullerini ve ahiret gününü (birini bile) inkâr ederse, muhakkak ki o, derin bir sapıklığa düşmüştür.*"³¹ buyrulmaktadır.

Yüce Kur'an'ın beyanına göre bu dünya hayatı, geçici bir faydalanmadan ibarettir. Ahiret hayatı ise asıl yaşanacak ebedî yurttur.³² İşte, bu dünya hayatının gelip geçici olduğunu, gözlem ve tecrübelerimiz vasıtasıyla; ahiret hayatının ise sürekli olup imkân dâhilinde bulunduğunu, üstelik de lüzumlu olduğunu, akıl ile; kıyametin ne şekilde kopacağını ve ahiret hayatının nasıl başlayıp devam edeceğini ise ancak naslarla idrak edebiliriz.³³ Bu bakımdan mahiyetini yalnızca Cenab-ı Hakk'ın bildiği, ahiret hususunda sözünü edeceğimiz *sûr*, *amel defteri* ve *mizan* gibi ifadelerin asla boru, defter ve terazi olarak kabul edilemeyeceğini şimdiden ifade etmek isteriz. Zira Kur'an, âdemoğlunun, varlığının nasıl başladığı ve sonunun nereye varacağı konusunda merakını gidermek maksadıyla, aklına hitap etmekte; ahireti, dünyayla ilgili bireyin algı alanına giren benzetmeler yaparak somutlaştırmak suretiyle de insan idrakine yaklaştırmaktadır.

Naklen sabit olan ahiretin varlığı,³⁴ aklen de olanaksız değil mümkündür.³⁵ Çünkü ilkinde yoktan var etmiş olan Yüce Allah'ın, ölmek suretiyle yok olmuş bir varlığı, eski haline iade etmesi, kuşkusuz kendisine göre pek kolaydır.³⁶ O'nun ilmi ve kudreti, bütün varlıklara şamildir.³⁷ Değil mi ki, Yüce Allah tarafından yerden otlar çıkarmak ve gökten yağmur indirmek suretiyle yer güçlenip canlanmakta;³⁸ toprağa giren tane, başak olmakta; tohum ağaca dönüşmektedir. İşte böyle, toprak

²⁹ Tâhâ, 20/55.

³⁰ Meryem, 19/33.

³¹ Nisâ, 4/136.

³² Ankebût, 29/64; Mü'min, 40/39; Hadid, 57/20.

³³ Karadaş, *age.*, s. 66.

³⁴ bk. İsrâ, 17/50-51 vd.

³⁵ Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelam*, 6. bs., Tekin Kitabevi, Konya, 2010, s. 443.

³⁶ Hüseyin Atay, *İslâm'ın İnanç Esasları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1992, s. 199.

³⁷ "...Gökleri ve yeri yaratan ve onları yaratmaktan yorulmayan Allah'ın, ölüleri de diriltmeye kadir olduğunu görmezler mi? Evet, O, elbette her şeye kadirdir." (*Ahkâf*, 46/33)

³⁸ bk. A'râf, 7/57; Fussilet, 41/39; Kaf, 50/9-11.

altında çürümüş veya küle dönmüş olan ölü bedenlerin de, sonsuz âlemde, ilk defa yaratan Allah tarafından yeniden var edilmesi, yok olmuş organlarının tekrar yaratılması yahut parçalanmış kısımlarının birleştirilerek önceki durumlarına getirilmesi ve insanlara ruhlarının geri verilmesi aklen mümkündür. Nitekim Cenab-ı Allah, çürümüş kemiklerin diriltileceğine inanmayanlara cevaben Kur'an'ı Kerim'de *"İnsan, bizim kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmedi mi ki, şimdi o (küçük aklıyla bize) apaçık hasım kesildi. O kendi yaratılışını unutarak bize misal getirmeye kalkıştı: 'Şu kemikleri, hem de çürümüşken, kim diriltecek?' dedi. (Resulüm!) De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecek. O, her yaratmayı bilendir."*³⁹ buyurmaktadır. Ayrıca bir şeyi tersine döndürmek, onu benzerine çevirmekten çok daha güçtür, hatta bazen olanaksızdır değil mi? İşte bu hususta, Kur'an'ı Kerim'de, *"Size yeşil ağaçtan ateş çıkaran O'dur. Şimdi siz ondan (çakıp) ateş yakıyorsunuz. (Düşünebiliyor musunuz?)"*⁴⁰ buyrulurken, Yüce Allah'ın bu derece imkânsız görünen şeyleri dahi yaratmaya kadir olduğu anımsatılmakta; ahiretin varlığına ve ahirette insanların yeniden diriltileceklerine dair deliller, açıkça idraklere sunulmaktadır. Böylelikle de Kur'an'ı Kerim, insanların deneyim dünyalarından aldığı verilere dayanarak, diriliş hadisesinin akılsal temellerini aşikâre bir şekilde göstermenin yanı sıra, dirilişi yadsıyanların hiçbir insicamlı delile sahip olmadıklarını ve itirazlarının hem akıl hem de ilim bakımından bir kıymet taşımadığını da vurgulamış bulunmaktadır.

Ahiretin varlığının müşahade edilir bir başka delili ise insanın iyi ve kötü mefhumlarına sahip akıl ve irade ile yaratılmış olmasıdır. Bu açıdan bakıldığında insanların, dünyada yapıp ettiklerine göre ahirette mükâfat ya da cezaya müstahak kılınması, dini açıdan gereklidir. Çünkü fazilet ile rezaletin mücadele etmekte olduğu bu dünya hayatı, bazı rahiplerin sandığı gibi insanoğlu için bir azap yeri olmamakla birlikte, tenasühü savunanların iddia ettiği gibi yapıp edilenlerin hemen karşılık göreceği bir ceza yeri de değildir; yalnızca bir imtihan yeridir⁴¹ ve bu durum da ahiret hayatını zaruri kılmaktadır. Hakikaten bu dünya hayatında; kimisi sıhhatli kimisi rahatsız, bazısı varlıklı bazısı yoksul, kimisi amir kimisi de memur olarak, her

³⁹ Yâsin, 36/77-79.

⁴⁰ Yâsin, 36/80.

⁴¹ Mülk, 67/2.

birey sınanmaktadır. Nihayetinde bütün insanlar; iyi yahut kötü, itaatkâr yahut asi, adalethli yahut zulmeden olarak Allah'ın huzuruna çıkacaklardır. Bu dünya hayatında iken yapılmış olan hak ve adalete aykırı durumların, haddi aşmaların cezasının verilmesinin yanı sıra işlenen ihsanların ve ibadetlerin de mükâfatlandırılması için İlahi mahkeme kurulacak; zalim ile mazlum apaçık meydana çıkacak, her birey diğerinden hakkını tastamam alacak ve amellerine göre muamele görecektir.⁴²

Bugün insanın yaratılışına ve yeteneklerine dikkatle bakan kimse, onun ancak ölümsüz bir âlem için yaratılmış olduğunu derhâl idrak edecektir. Hani balina nevinden büyükçe bir balığı, ufak bir havuzda çırpınır hâlde gören bir kimse, o balığın, o havuza ait olmayıp, büyük denizlere yahut okyanuslara ait olduğunu hemencecik anlar ya; işte, âdemoğlunun fitratı ve yetenekleri de aynı şekilde onun bambaşka bir âlem için yaratıldığına tanıklık ve kılavuzluk etmektedir. Zira bu dünya hayatında, insanoğlunun sahip olduğu kabiliyetlerin çoğuna gereksinim duyulmaz. Üstelik haiz olunan birçok yetenek, duygu ve latife, yaratıldıkları amaca yöneltildikleri takdirde, çoğu kez insanın dünyasını karartıp başına bela olmaktadır. Söz gelişi; insanın geçmiş lezzetlerini aklından geçirip, geleceğine dair endişe duyması ve dünyaya karşı aşırı hırslı olup, bir türlü tatmin olmaması, onun dünyasını karartmakta ve huzurunu kaçırmaktadır. Çünkü bu duygular ve latifeler insana, haddizatında ebedî bir hayatı kazanması için verilmiştir. Asıl hırs, ahiret azığı kazanmak hususunda olmalı; insanoğlu, öncelikle ölüm ve ötesi gerçeğini düşünüp endişelenmelidir.⁴³

Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'de; ahirete inanmayanların kuruntudan başkasına uymadıklarını,⁴⁴ büyüklük tasladıklarını,⁴⁵ yoksullara karşı merhametsiz olduklarını, Kur'an'ın buyruklarını bırakıp batıl şeylere daldıklarını,⁴⁶ günaha düşkün ve haddi aşan kimseler olduklarını,⁴⁷ bu yüzden heveslerine göre yaşayan bu gibi kimselerden yüz çevrilmesi gerektiğini⁴⁸ haber vermiştir. Bunun yanı sıra dünya ve ahiret nasibini

⁴² bk. Câsiye, 45/21-22; Câsiye, 45/26-28.

⁴³ Veysel Güllüce, *Kur'an-ı Kerim'de Ahiret İnancının Temelleri*, Ekev Yay., Erzurum, 2001, s. 289.

⁴⁴ Necm, 53/27-28.

⁴⁵ Nahl, 16/22.

⁴⁶ Müddesir, 74/43-47.

⁴⁷ Mutaffifîn, 83/11-12.

⁴⁸ Necm, 53/29.

aramada da bir denge kurulmasını tavsiye etmiştir.⁴⁹ Zira Müslümanlık, ahireti yokumsayarak hayatı sadece bu dünyada yaşanandan ve gözle görülebilenlerden ibaret sayan, büsbütün maddi ve materyalist bir düşünce sistemi olmadığı gibi, insanoğluna manastırlarda yaşamayı öğütleyen, insanı bu dünya hayatından ve dünyevi lezzetlerden tamamen çekip koparan uhrevi ve münzevi bir din de değildir.⁵⁰

Peygamberine "*Sen sadece bir uyarıcısın.*"⁵¹ diyen Cenab-ı Hak; akıl ve irade bahşettiği kullarından, hem bu dünya hayatını hem de ahireti ciddiye almalarını ve kendi seçimleriyle olumlu bir tutum içerisine girmelerini beklemekte olup -insanlar üzerinde yaptırım gücü meydana getirecek şekilde- insanın, başıboş ve sorumsuz, içgüdüleriyle hareket eden bir varlık olarak yaratılmadığını ve öldükten sonra diriltilip hesap vermek üzere huzûr-ı İlahî'ye çıkarılacağını⁵² bildirmektedir. Amaç ve sorumluluklarını idrak ettiği ölçüde nitelik bakımından diğer canlılardan ayrılan insanoğlunun hayatını anlamlı kılan da kuşkusuz bu düşünce ve iradeye sahip oluşudur. Bu nedenle mesuliyetini bilmeyenler, hakiki insanlık değerini de kaybederler. Bu gibi insanlar, dünya hayatında birtakım sorumluluklardan ve dünya işlerine ilişkin yaptırımlardan kaçsalar dahi, ahiret günü, Allah'ın huzurunda hesap vermekten asla kurtulamayacaklardır.

Ahirete dair bir diğer önemli husus da sonsuzluk arzusuna⁵³ cevap vermesidir ki insanda, ebedîlik düşüncesinin buraya ve "şimdi"ye değil, "öte"ye ait olduğu bilincini uyandırır.⁵⁴ Bu; ölümün insan için her şeyin sonu olmadığı, aksine dünyadaki eksik kalmışlıkların, acı kayıpların ve hasretlerin, ölümün ardından gelen ebedî ahiret yurdunda son bulacağı inancı, insanı huzura kavuşturmaktadır. Bu noktada, Allah yolunda öldürülenlerin ölü sanılmamaları gerektiğini, bilakis onların Rableri katında diri olup rızıklandırıldıklarını bildiren ayet-i kerimeler⁵⁵ ile ölmeden önce işlenen "sadaka-i cariyeye" adı verilen bazı hayırların, kişiye öldükten sonra da

⁴⁹ Kasas, 28/77.

⁵⁰ Mesut Okumuş, "Kur'an'a Göre Dünya Ahiret İlişkisi", *VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar (14-15 Mayıs 2005 Yozgat)*, Fecr Yay., Ankara, Nisan 2006, s. 146.

⁵¹ Fâtır, 35/23.

⁵² bk. Mü'minûn, 23/115; Kıyâme, 75/36-40.

⁵³ İnsandaki ebedî yaşama arzusuna işaret eden ayet-i kerimelerden birkaçı için bk. Nisâ, 4/78; Hicr, 15/82; Kehf, 18/35-36; Tâhâ, 20/120; Şu'arâ, 26/129; Cuma, 62/8; Hümeze, 104/3.

⁵⁴ Ramazan Altıntaş, "Sunuş Konuşması", *İslam'da Ahiret İnancı (Sempozyum)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sivas Yay., Sivas, 2007, s. 10.

⁵⁵ bk. Âl-i İmrân, 3/169-170; Bakara, 2/154.

sevap kazandırmaya devam ettiğini haber veren hadis-i şerifler;⁵⁶ insandaki sonsuzluk arzusuna cevap vermekte ve insanı, doğum ile ölüm duvarları arasına hapsolmaktan kurtarmaktadır. Aksi takdirde ölümlülük duygusu insanı strese ve umutsuzluğa sevk eder. Dolayısıyla, Kur'an'ı Kerim'de defaatle vurgulanan bir iman ilkesi olan ahiret inancı, psikolojik ve sosyolojik bakımdan da elzendir.

Ahiret inancı, insanoğlunun hem bu dünyası hem de gelecekteki ebedî hayatı için en büyük huzur ve mutluluk kaynağıdır. Zira bu inancı taşıyan kimse bilir ki ahiret; insanların öznel ve eksik ölçüleri sebebiyle bu dünyada yerine getirilemeyen adaletin, tam olarak zuhur edeceği, böylelikle de yapıp edilen, görülen ve yaşanan her şeyin -en ufak bir haksızlık söz konusu olmadan- kati surette karşılığının görüleceği bir mekândır.⁵⁷ Ve bilinmelidir ki insanoğlu, öteki dünyadaki kıymetini, ancak bu dünyadan götürebilecektir.⁵⁸ İşte bu bilinç de insanın yanlış davranışlardan korunmasına ve Allah'ın rızasını kazanmayı umarak hareket etmesine vesile olur ki gayesi ötelere olan insanlar, dünyalık acılarla yıkılmayacak kadar sağlam, geçici hüznünlere saplanıp kalmayacak kadar da metanetli olurlar.

⁵⁶ bk. Dârimî, Mukaddime, 46.

⁵⁷ H. Mehmet Soysaldı, "Kur'an-ı Kerim'e Göre Ahiret İnancı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 1, Elazığ, 1996, s. 66.

⁵⁸ Hatice Taş, *Ahirete İmanın İnsan Davranışlarına Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s. 13.

BİRİNCİ BÖLÜM

AHİRET

I. Kabir Hayatı

İnsan için ölümden sonraki hayat, ahiret yurduna bir mukaddime mesabesinde olan kabirde başlar. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.) de kabri, ahiret duraklarının ilki olarak ifade etmiştir.⁵⁹ Ölümden sonraki bu ilk durağa, ölen insanların büyük çoğunluğunun kabre konuluyor olması nedeniyle *kabir hayatı* denilmekle birlikte, dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki bir geçiş dönemini nitelemesi bakımından da *berzah âlemi* denilmiştir.⁶⁰ Ayrıca cesetlerin, ekseriyetle çürümüş olup ruhların ise bengi olması dolayısıyla kabir hayatına, *âlem-i ervah* yani ruhlar âlemi ismi de verilmiştir.⁶¹

Kabir, kök ve soy bakımından Arapça bir kelime olup "insanın ölümden sonra defnedildiği yer"⁶² manasına gelmektedir. Türkçede de, oldukça sık kullanılan bu terim, ölünün gömülü olduğu ve ziyaret edilen yer anlamına gelen "mezar"⁶³ sözcüğüne tekabül etmektedir. Berzah ise "iki şey arasındaki engel"⁶⁴ anlamına gelmekte olup, Kur'an'ı Kerim'de, hem lügat manasıyla,⁶⁵ hem de ölümden itibaren tekrar diriltilmeye değin sürecek olan ara dönemi⁶⁶ anımsatacak şekilde kullanılmıştır.⁶⁷ Kabir ifadesinin de Kur'an'ı Kerim'de, "*Sonra onu öldürüp kabre koydu. Daha sonra da dilediği zaman onu diriltip kaldıracak.*"⁶⁸ şeklinde bahsi geçmektedir.

⁵⁹ bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/63.

⁶⁰ Süleyman Toprak, "Ahiretin İlk Durağı: Kabir", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S 16, Haziran 2012, s. 77.

⁶¹ Mehmet Esat Dilâveroğlu, *ed-Dürretü'l-Fâhire Fi Ahkâmi'l-Cenâze ve Seferi'l-Ahire*, Nurettin Uycan Matbaası, y.y., 1965, s. 19.

⁶² Ebu Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mansur el-Mısri İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, C 5, Lübnan, 2009, s. 80.

⁶³ *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: eski ve yeni harflerle*, 13. bs., hazırlayan Ferit Devellioğlu, yayına hazırlayan Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1996, s. 640.

⁶⁴ İbn Manzur, *age.*, C 3, s. 8.

⁶⁵ Furkân, 25/53; Rahman, 55/19-20.

⁶⁶ Mü'minûn, 23/99-100.

⁶⁷ Topaloğlu - Çelebi, "Berzah", *age.*, s. 46.

⁶⁸ Abese, 80/21-22.

Berzah âlemi ile ilgili olarak, "kabir hayatı" da denilmesinden mütevellit, muhtemel bir yanılgıyı düzeltmekte fayda mülâhaza ediyorum. Bir insanın kabir hayatını yaşayabilmesi için naaşının kesinlikle kabre konulması gerekmez. Vefat eden kişinin cesedi ister mezara konulsun, ister yakılıp nehre atılsın, ister aslanlara yem olsun, isterse de birey ölmeden önce cesedini -kadavra olarak kullanılsın diye- Tıp dünyasına bağışlasın, onun ölümü ile kabir hayatı her hâlükârda başlayacak, *Münker ve Nekir*⁶⁹ isimli iki meleğin sorularına da muhatap olacaktır. Velhasıl kabir hayatını, beden, tüm organları ile eksiksiz biçimde var olması olarak değil; Yüce Allah'ın kabirdeki azabı⁷⁰ ya da nimeti⁷¹ idrak edecek kadar bir hayatı, cesedin herhangi bir parçasında yaratması ve insanın onunla, dünyada yapıp ettiklerinin bir sonucu olarak, haz yahut elem hissetmesi şeklinde kavramak icap eder.⁷²

İslam ümmeti içerisindeki genel kanaat; ölümün ardından kabirde ruhun yeniden bedene döneceği, hem sorgulamanın hem de azap ile nimetin ruh ve beden bütünlüğüne yönelik olacağı yönünde hasıl olmuştur. Zira ruh-beden ayrılığı, hayatın da artık olmaması demektir. Oysa kabirde bir hayat mevcuttur ve ruh her ne kadar bedenden ayrılıp soyutlanmış ise de, hiçbir durumda, onunla bir bağlantısı kalmayacak şekilde ondan ayrılmaz.⁷³

Sual, azap ve nimet olmak üzere üç hâl şeklinde nitelendirilebilen kabir hayatına, Kur'an'da delâlet eden açık bir ayet-i kerime mevcut değildir. Bu konudaki ayetlerin kabir hayatına işareti zannîdir. Muhtelif kaynaklarda, kabirde hayatın bulunduğu dair delil olarak sunulan ve tevil vasıtasıyla kabre delâlet etmekte olan bu ayetlerden⁷⁴ birinde "*Allah iman edenleri, dünyada ve ahirette sağlam bir söz üzerinde tutar...*"⁷⁵ buyrulmaktadır. Bera ibn Azib tarafından rivayet edilen bir hadis-i şerifte, bu ayet-i kerimenin tefsiri hususunda, Hz. Peygamber (s.a.): "*Müslüman*

⁶⁹ Münker ve Nekir şeklinde adlandırılmakta olan bu melekler, ölen kişiyi, dünyadaki seçim ve davranışlarından dolayı sorguya çekerler. Bu dünyadan bakınca tam olarak idrak edemeyeceğimiz bir yapıda olan söz konusu meleklerin bahsi yalnızca hadislerde geçmektedir. bk. Tirmizî, Cenâiz, 70.

⁷⁰ Mü'min, 40/46.

⁷¹ Âl-i İmrân, 3/169-171.

⁷² Geniş bilgi için bk. Süleyman Toprak, *Ölümden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 9. bs., Tekin Kitabevi, Konya, 2005, ss. 313-475.

⁷³ Ebî'l-İzz ed-Dımeşkî, *el-Akîdetu't-Tahâviyye ve Şerhi*, 2. bs., çev. M. Beşir Eryarsoy, Guraba Yay., İstanbul, 2008, s. 430.

⁷⁴ bk. Âl-i İmrân, 3/169-170; Tevbe, 9/101; İbrahim, 14/27; Tâhâ, 20/124; Secde, 32/21; Mü'min, 40/11, 45-46; Tûr, 52/47; Nuh, 71/25.

⁷⁵ İbrahim, 14/27.

kabirde sorgulandığı vakit, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in, Allah'ın elçisi olduğuna tanıklık eder. Sağlam bir söz üzerinde tutmaktan maksat budur."⁷⁶ buyurmuştur. Bir başka ayet-i kerimede de "...Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra (onlar) büyük bir azaba döndürüleceklerdir."⁷⁷ buyrulmaktadır. Müfessirler, bu ayette bahsedilen azaptan birinin de, kabir azabı olacağı görüşünü beyan etmişlerdir.⁷⁸ Aynı şekilde, Mü'min Suresi 46. Ayet-i Kerime'de söz konusu edilen "*sabah-akşam ateşe arz olunurlar*" ifadesinin de kabirde yaşanacak bir hâdisе olduğu, birçok âlim tarafından kabul görmektedir.⁷⁹ Muhtelif hadis kitaplarında ise Hz. Peygamber'in (s.a.), kabir azabından Cenab-ı Allah'a sığındığını, umumiyetle ashabına da kabir azabından Allah'a sığınmayı öğütlediğini⁸⁰ ve -berzah âlemine dair- ölü kabre konulduğunda, ölünün kendisine Cennet yahut Cehennem'deki yerinin gösterildiğini, akabinde ölü için kabrin, ya cennet bahçelerinden bir bahçe yahut cehennem çukurlarından bir çukur olduğunu bildiren bir hayli rivayet yer almaktadır.⁸¹

II. Ahiret Hayatı

İnsan hayatı, dört merhaleden geçer diyebiliriz. Bunlardan ilki, ruhun yaratıldığı dakikadan bedene üfleneceği ana kadar süregelen evredir. İkinci aşama, insanın doğumuyla başlayıp vefatıyla sona eren fâni *dünya hayatı*dır. Bireyin dünya hayatının tam ve kesin olarak sona ermesi ile başlayan ve yeniden dirilişe (ba'se) kadar -ruhun yarı şuur hâli ile- devam edecek olan *berzah âlemi* de üçüncü evredir. Dördüncü ve son olarak ifade edebileceğimiz merhale ise yeniden dirilme (ba's) ile başlayıp ebediyete kadar devam edecek olan -ruhun tam şuur, cismin de tam marifet hâlinde olup lezzet yahut elem duyacağı- sonsuz *ahiret hayatı*dır.

⁷⁶ Buhârî, Tefsîr, 14; Cenâiz, 86.

⁷⁷ Tevbe, 9/101.

⁷⁸ Kadı Nasîrüddin Ebu Said Abdullah Bin Ömer Bin Muhammed Eş-Şirazi El-Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil Beydavî Tefsiri*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., C 2, İstanbul, 2013, s. 437.

⁷⁹ İmam Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., C 15, Eylül 2002, s. 272.

⁸⁰ Müslim, Cennet, 17; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 296.

⁸¹ bk. Tirmizî, Cenâiz, 70; Kıyâmet, 26; Buhârî, Cenâiz, 86; İbn Mâce, Zühed, 31.

A. Kıyamet Alametleri ve Kıyametin Kopması

İslam inancı gereğince bu maddi âlem, mahiyeti itibariyle mahluktur ve günün birinde fâni olan her şey gibi muhakkak sona erecektir. Kur'an'ı Kerim'de bu mühim olay, *kıyamet* olarak ifade edilmektedir. "Kalkmak, dikilip ayakta durmak" anlamlarındaki "kîyâm" kökünden isim veya mastar olan kıyamet kelimesi "dirilip mezardan kalkma, Allah'ın huzurunda durma" ya da "bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması" manalarına gelmektedir.⁸² Kıyamet ifadesi Kuran'ı Kerim'de, hem dünya hayatının sonu⁸³ hem de ahiret hayatı⁸⁴ anlamında geçmektedir. Ne vakit kopacağı hususunda kati bir zaman tayin edilmemiş, oldukça mühim bir hadise olan kıyamet hakkında Cenab-ı Allah şöyle buyurmuştur:

"Kıyamet günü mutlaka gelecektir. Bunda hiç şüphe yoktur, fakat insanların çoğu buna inanmazlar."⁸⁵ "İnsan kıyamet günü de ne zaman diye sorar. Gözler hayret ve dehşetle kamaştığı, ay tutulduğu, güneş ve ay birleşip karardığı zaman; işte o gün insan "kaçacak yer neresi" diyecek. Hayır! O gün kaçılmayacak, sığınacak hiçbir yer olmayacak."⁸⁶

Gaip ile ilgili meselelerden biri olan kıyametin kopacağı vaktin âdemoğluna bildirilmemesine karşın, alamet olarak kimi olağanüstü durumların, Allah ve Resulü tarafından bildirildiğini görüyoruz. Kur'an'ı Kerim ve hadis-i şerifler aracılığıyla bildirilen bu kıyamet alametleri, taşıdıkları niteliklere göre küçük ve büyük alametler olmak üzere iki kısımdır. Küçük alametler, kıyametin kopma zamanına daha uzak olup ekseriyetle daha önce meydana gelecek ve insanların iradeleriyle gerçekleşecek olan hadiselerdir; büyük alametler ise kıyametin kopma vaktine daha yakın bir zamanda meydana gelecek ve ortaya çıkmasında insan iradesinin rolü olmayacak olan hadiselerdir.⁸⁷ Kıyametin küçük alametlerine dair rivayetlerin gaye ve hedefi, kıyametin vaktini belirlemek değildir. Bunlar aile ve toplumlarda meydana gelen yozlaşmaya dikkat çekmekte, Cenab-ı Allah'ın toplumlar için belirlediği sosyal düzen kanunlarına işaret etmektedir. Bu tür olaylar, büyük kıyametin çok öncesinde

⁸² Topaloğlu, Çelebi, "Kıyamet", *age.*, s. 187.

⁸³ Kehf, 18/36.

⁸⁴ Furkân, 25/69.

⁸⁵ Mü'min, 40/59.

⁸⁶ Kıyâme, 75/6-11.

⁸⁷ Gölcük, Toprak, *age.*, s. 460.

ortaya çıkmakla birlikte, yaklaştığı zamanda da bulunabilirler. Hadis-i şeriflerde ifade ediliş amaçları, toplumların ölümüne (kıyamet-i vustâ) işaret eden İlahi kanunların anımsatılmasıdır.⁸⁸

Hadis-i şeriflerden edinilen bilgilere göre, Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamber olarak gönderilmesi ve peygamberliğin kendisiyle sona ermesi,⁸⁹ İslami ilimlerin gerilemesi, cehaletin çoğalması,⁹⁰ içki içme ve zina gibi haram olan eylemlerin artması,⁹¹ iki İslam ordusunun karşılıklı olarak savaşması,⁹² adam öldürme olayının, ölenin neden öldüğünü, öldürenin de ne sebeple öldürdüğünü bilemeyeceği kadar fazlalaşması,⁹³ zenginliğin artıp dünya malının çoğalması, öyle ki sadaka verilecek fakirin dahi bulunamaması⁹⁴ ve depremlerin artması⁹⁵ kıyametin küçük alametlerinden bazılarıdır. Kıyametin büyük alâmetleri ise muhtelif hadis-i şeriflerde tek tek veya birlikte addedilmekle beraber bunların en birleştirici olanı, Huzeyfe İbn Üseyd el-Ğıfârî'nin naklettiği, kıyamet ile ilgili on alameti ihtiva eden şu hadis-i şeriftir:

*"Biz kendi aramızda konuşurken Allah Resulü yanımıza geldi ve bize 'Neyi müzakere ediyorsunuz?' diye sordu. Ashap, 'kıyametten bahsediyoruz' diye cevap verdi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (s.a.), 'On alameti görmeden kıyamet kopmayacaktır.' dedi ve akabinde bu on alameti şöylece sıraladı: Duhân (duman), Deccal, Dabbetü'l-arz, güneşin batıdan doğması, İsa'nın inmesi, Ye'cûc ve Me'cûc, biri doğuda, biri batıda, biri de Arap Yarımadası'nda olmak üzere üç yere batırılma hadisesi, sonuncusu da Yemen'den çıkıp insanları mahşere doğru sürececek ateş."*⁹⁶

Öteden beri sürüp gelen bir merak ile insanları cezbetmiş olan 'kıyamet' hususunda, kimselerin vâkıf olamadığı birçok hakikate Allah'ın izniyle muttali olan

⁸⁸ Bekir Topaloğlu, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi, *İslâm'da İnanç Esasları*, 23. bs., Çamlıca Yay., İstanbul, 2016, s. 255.

⁸⁹ Buhari, Rikak, 39.

⁹⁰ Buhari, Fiten, 4.

⁹¹ Buhari, Hudûd, 20; Tirmizi, Fiten, 34.

⁹² Müslim, Fiten, 17.

⁹³ Buhari, Fiten, 25.

⁹⁴ Müslim, Zekât, 61.

⁹⁵ Buhari, İstiska, 26.

⁹⁶ Müslim, Fiten, 13.

Hiz. Peygamber'in, alametlerden⁹⁷ haberler vermesi, bazı âlimleri, O'nun kıyametin vuku zamanını da bildiği kanısına ulaştırmıştır. Hâlbuki Hiz. Muhammed (s.a.), kıyametin kopacağı zamanı değil, kıyametin kopmasından önce veya kopması esnasında meydana gelecek olan bazı küçük ve büyük hadiseleri bildirmiştir. Nitekim Cibril Hadis-i Şerifi'nde⁹⁸ ifade edildiği üzere Cebrail (a.s.) bir gün, sahabenin tanımadığı bir insan suretinde, Peygamberimiz Hiz. Muhammed'e (s.a.) gelir. O'na iman, İslam ve ihsan mefhumları hakkında sorular yöneltir. Allah Resulü'nün bu sorulara cevap vermesinin ardından Cebrail (a.s.) bu defa da *kıyamet* hakkında malumat talep eder. Bunun üzerine Hiz. Muhammed (s.a.) *"bu konuda soru sorulan, sorandan daha bilgili değildir"* diyerek, kıyametin kopacağı vakti kendisinin de bilmediğini aşikâre ifade eder. Allah Teâlâ da bu hususta Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

*"(Resulüm!) Sana kıyamet saatini 'Ne zaman onun gelip çatması?' diye soruyorlar. Sende onu anlatma bilgisi nereden olsun? Onun nihai ilmi yalnız Rabbine aittir."*⁹⁹

Kıyamet, İslam dininin başlıca iman esaslarından biri olmakla beraber, varlığını kabul edenlerin sonsuz hayatlarını da doğrudan alakadar eden, oldukça mühim bir konudur. Kuşkusuz her insanın kıyameti, kendi ölümüyle başlar. Fakat en büyük kıyamet, bu dünya hayatının ölümü olacaktır. Elbette kıyamet, insanın aklını, zihnini ve iç dünyasını altüst edici büyük bir hadisedir. Fakat bu yok oluşun akabinde ortaya çıkacağı müjdelenen ölümsüz hayat da o denli hoş, güzel ve insana tarifsiz mutluluk verici bir keyfiyette olacaktır. Nitekim Yüce Allah, *"Muhakkak ki senin için ahiret, dünyadan daha hayırlıdır."*¹⁰⁰ buyurmaktadır. Yeter ki insan -bu dünya hayatını küçümsemeden- yapıp ettikleriyle bir gün mutlaka karşı karşıya kalacağı¹⁰¹ bir kıyamet gününün olduğunu idrak edip, sorumluluklarının da bilinciyle sonsuz ahiret hayatına hazırlanabilsin.

⁹⁷ Kıyamet alametleri hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Süneci, *Kıyâmet Alâmetlerinin Aklî ve Naklî Temelleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.

⁹⁸ Buhari, İman, 36; Müslim, İman, 1.

⁹⁹ Nâzi'ât, 79/42-44.

¹⁰⁰ Duhâ, 93/4.

¹⁰¹ İsrâ, 17/13-14; Kıyâme, 75/13-15; Kâri'a, 101/6-9.

B. Ahiret Hayatının Başlaması ve Hesap

1. Sûr'a Üflenış, Yeniden Diriliş ve Haşır

Kur'an'ı Kerim'de, kıyametin kopması ve yeniden dirilmenin meydana gelebilmesi için, dört büyük melekten olan İsrâfil'in (a.s.), iki defa üfleyeceği haber verilmekte olan *sûr*; "seslenmek, ses çıkarmak, eğmek" anlamlarındaki "savr" kökünden türemiş¹⁰² olup "boynuz şeklinde borazan"¹⁰³ demektir.

Yüce Kur'an'da, İsrâfil'in (a.s.) *sûra* ilk üfleyişinde -Allah'ın dilediğinden başka- göklerde bulunan ve yerde olanların hepsinin düşüp öleceği,¹⁰⁴ yeryüzü ve dağların yerlerinden kaldırılıp bir vuruşla birbirlerine çarptırılıp ufalanacağı;¹⁰⁵ sonra İsrâfil'in *sûra* ikinci kez üfleyeceği, insanların dirilip ayağa kalkacağı,¹⁰⁶ kabirlerinden huzûr-i İlahi'ye koşup gidecekleri;¹⁰⁷ Allah'ın diledikleri hariç, göklerde olanlar ve yerde bulunanların cümlesinin dehşete kapılmış bir hâlde -boynu bükük- hor ve hakir bir vaziyette, bölük bölük Allah'a gelecekleri¹⁰⁸ ve suçluların korkudan gözleri gövermiş olarak mahşerde toplanacağı¹⁰⁹ bildirilmektedir. Bu da demek oluyor ki *sûra* ikinci üflenış, *ba's* olayının habercisidir.

Lügatte "birini kaldırıp harekete geçirmek; uykudan uyandırmak, diriltmek" anlamlarına gelen *ba's* sözcüğü, İslami kaynaklarda -umumiyetle- "kıyamet gününde Allah'ın ahiret hayatını başlatmak üzere ölüleri yeniden canlandırması, onları kabirlerinden çıkararak hayata göndermesi" olarak ifade edilmektedir.¹¹⁰

Öldükten sonra yeniden dirilmeye inanmak; amentü esaslarından olan ahirete imanın en mühim evrelerinden biridir.¹¹¹ Kur'an'ı Kerim, bu hususta tarihî misaller vermenin¹¹² yanı sıra yeniden diriltmeyi inkâr edenleri; yoktan var etmenin, ikinci

¹⁰² Adil Bebek, *DİA*, "Sûr", C 37, s. 533.

¹⁰³ Topaloğlu, Çelebi, "Sûr", *age.*, s. 284.

¹⁰⁴ Zümer, 39/68.

¹⁰⁵ Hâkka, 69/13-15.

¹⁰⁶ Zümer, 39/68.

¹⁰⁷ Yâsîn, 36/51.

¹⁰⁸ Neml, 27/87; Nebe, 78/18.

¹⁰⁹ Tâhâ, 20/102.

¹¹⁰ Yusuf Şevki Yavuz, "Ba's", *DİA*, C 5, s. 98.

¹¹¹ Topaloğlu, Çelebi, "Ba's", *age.*, s. 39.

¹¹² Bakara, 2/259-260.

kere yaratmaktan daha zor olduğunu idrak etmeye de davet etmektedir.¹¹³ Ayrıca göklerin ve yerin yaratılmasının, insanların yaratılmasından çok daha güç olduğunu ifade etmekte¹¹⁴ ve bu zor şeyleri yaratan Yüce Allah'ın, daha kolay bir iş olan ikinci kere yaratmayı (ba's), çok daha rahat yapacağını, tasvirlerle idraklere sunmaktadır.¹¹⁵

Peki yeniden diriliş, cismani mi yahut ruhani mi olacak? Azaptan bahseden ayetlerde gördüğümüz; ağızların kapatılıp mühürlenmesi, yaptıkları şeyleri ellerin konuşması, ayakların onlara şahitlik etmesi, tenlerin piştikçe taze derilerle değiştirilmesi¹¹⁶ gibi insan bedeniyle ilgili yapılmış olan betimlemeler, bizleri, yeniden dirilişin, ruh ve beden bütünlüğü ile olacağı kanaatine ulaştırmaktadır. Sâbûnî, ölüm hadisesiyle tahrife maruz kalmış olan insan bedenine, kıyamet gününde, Yüce Allah tarafından eski şeklinin verileceğini ve âdemoğluna, kendisine insanlık hüviyetini kazandırıp, cismani azalarının işlediği bütün amellerden de sorumlu olan ruhunun, iade edileceğini ifade etmiştir.¹¹⁷ Bu hususta, insanoğlunun - Allah Teala tarafından- lezzet ve elemeleri hissedecek bir tabiatta yaratıldığını hatırlatarak, bu durumun, ahiret hayatına yönelik vadedilenlere karşı bir teşvik ve gözdağı esası oluşturduğunu ifade eden İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) de, hem akli hem de nakli açıdan uygun olanın, cesetle birlikte dirilişe hükmetmek olduğu kanaatini dile getirmiştir.¹¹⁸ Kuşkusuz Yüce Allah her şeye kadirdir.¹¹⁹

Kıyamet gününde, yeniden dirilişin hemen ardından da *haşir* (*haşr*) hadisesi tahakkuk edecektir. Lügatte "bir topluluğu bulunduğu yerden zor kullanarak çıkarıp bir meydanda toplamak" anlamına gelen haşir sözcüğü; kıyamet gününde, yeniden diriltilecek varlıkların hepsinin hesaba çekilmek üzere bir meydana sevk edilip toplanmasını ifade etmektedir.¹²⁰ Toplanılacak olan yere de *maḥşer* denilmektedir.¹²¹

¹¹³ bk. Meryem, 19/66-67; Ankebût, 29/19-20; Yâsîn, 36/77-79; Kaf, 50/15.

¹¹⁴ bk. Mü'min, 40/57; Zuhuruf, 43/9-11; Ahkâf, 46/33.

¹¹⁵ bk. İsrâ, 17/49-52; Hac, 22/5-7.

¹¹⁶ Yâsîn, 36/65; Nisâ, 4/56.

¹¹⁷ Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi (el-Bidâye Fî Usûli'd-Dîn Tercümesi)*, 10. bs., çev. Bekir Topaloğlu, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2012, s. 177.

¹¹⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ilmî neşre hazırlayan Mehmet Boynukalın, ilmî kontrolü yapan Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., C 3, İstanbul, 2005, s. 285.

¹¹⁹ Bakara, 2/259; Hûd, 11/4.

¹²⁰ Süleyman Toprak, *DİA*, "Haşir", C 16, s. 416.

¹²¹ Topaloğlu, Çelebi, "Haşir", *age.*, s. 117.

Kur'an'ı Kerim'de hak olduğu bildirilen haşir¹²² hadisesi hususunda, hadis-i şeriflerde, mahşerin dümdüz bir alan olacağı,¹²³ o gün insanların kimisinin yaya, kimisinin binitli, bazısının ise yüzüstü sürünerek mahşere gelecekleri¹²⁴ ve ilk yaratılışları gibi kusursuz hâlde haşir olunacakları¹²⁵ anlatılmaktadır.

2. Amel Defterlerinin Okunması, Mizan ve Hesap

Amel defteri, insanların bu dünya hayatında benimsedikleri inançlarının ve işledikleri -iyi yahut kötü- bütün fiillerinin kaydedildiği belge anlamına gelmektedir.¹²⁶ Bu hususta Yüce Allah; insanların bütün söz ve hareketlerinin, görevli melekler tarafından -her an- eksiksiz bir şekilde kaydedildiğini,¹²⁷ kıyamet gününde her insanın, kendi amel defterini, önünde açılmış bir kitap olarak bulacağını¹²⁸ ve o gün kendilerine "*Oku kitabını, bugün sana hesap görücü olarak kendi nefsin yeter!*"¹²⁹ denileceğini, kitabını sağdan alanların sevinçli hâlde ve hesaplarının da kolay olacağını,¹³⁰ kitabı solundan veya arkasından verilenlerin ise perişan vaziyette ve hesaplarının da çetin olacağını¹³¹ Kur'an'ı Kerim'de haber vermektedir. Ayrıca kıyamet gününde bireylere verilecek olan şahsi amel defterlerinin yanı sıra kişilerin, ümmet yani her dinin bağlıları şeklinde de Allah'ın huzuruna çağırılacakları ve bunun için tutulmuş ayrı bir defterin daha önlerine getirileceği bildirilmektedir.¹³² Demek oluyor ki insanların, Cenab-ı Allah'a karşı, şahsi sorumluluklarıyla beraber toplum hâlindeki sorumlulukları da mevcuttur.

Amel defterlerinin dağıtılmasının ardından, niteliği ve durumu Allah'ın tayin ettiği ölçüler içerisinde vuku bulacak ahiret hâllerinden bir diğeri olan *mizan* evresi başlar. Lügatte, "tartı aleti, terazi, tartmada kullanılan ağırlık; adalet" anlamlarına

¹²² bk. En'âm, 6/38; Yunus, 10/28; Tâhâ, 20/102; Teğabün, 64/9 vd.

¹²³ Buhârî, Rikâk, 44.

¹²⁴ Nesâî, Cenâiz, 118; Ahmed b. Hanbel, V, 165. Ayrıca bu hususta Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "*Kıyamet günü biz onları kör, dilsiz ve sağır olarak yüzü koyun toplayıp süreriz (haşir ederiz).*" (İsrâ, 17/97).

¹²⁵ Buhârî, Rikâk, 45; Müslim, Cennet, 41.

¹²⁶ Ahmet Saim Kılavuz, "Amel Defteri", *DİA*, C 3, s. 20.

¹²⁷ Kehf, 18/49; Zuhuruf, 43/80; Câsiye, 45/29; Kaf, 50/17-18.

¹²⁸ İsrâ, 17/13.

¹²⁹ İsrâ, 17/14.

¹³⁰ Hâkka, 69/19-20; İnşikâk, 84/7-9.

¹³¹ Hâkka, 69/25-26; İnşikâk, 84/10-13.

¹³² Câsiye, 45/28-29.

gelen mizan,¹³³ sorumlu tutulmuş olan herkesin sorguya çekilmesinin tamamlayıcı bir işlemi olarak, ceza veya mükâfatı gerektiren amellerin nicelik açısından değerlendirilmesi aşamasıdır.¹³⁴

Yüce Allah, kıyamet günü için; adaletle tartan terazilerin kurulacağını, bu sayede artık hiç kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmeyeceğini,¹³⁵ herkesin bu dünya hayatında yapıp ettiğini tartmanın hak olduğunu,¹³⁶ yapılan şey bir hardal tanesi ağırlığına da olsa onun muhakkak adalet terazisine getirileceğini,¹³⁷ artık kimin tartıda iyilikleri ağır gelirse, işte onun memnun edici bir yaşayış içinde olacağını,¹³⁸ kurtuluşa ereceğini,¹³⁹ kimin de tartıda iyilikleri hafif gelirse vaziyetinin kötü olacağını,¹⁴⁰ bu kimselerin, Allah'ın ayetlerini inkâr ederek veya Allah'ın ayetlerine gereken değeri vermeyerek aslında kendilerine yazık ettiklerini¹⁴¹ bildirmektedir.

"Peki Yüce Allah'ın, insanların yapıp ettiklerini eksiksiz bilmesine karşın, tüm bunların mizan ile tartılacak olmasının hikmeti nedir?" dediğinizi duyar gibiyim. Şöyle ki, Cenab-ı Allah ifa edilmiş iyilik ve kötülüklerin hepsini elbette bilir, ancak kullar bilmez. Bu yüzden bütün ameller tartılır ki kulun kendisi, cenneti mi yoksa cehennemi mi kazandığını bizzat öğrensın.¹⁴²

Cenab-ı Allah -Kur'an'ı Kerim'de- göğü, yeri ve ikisi arasındakileri boşuna yaratmadığını,¹⁴³ insanların bu dünya hayatına imtihan edilmek üzere gönderildiklerini,¹⁴⁴ iman edip hayırlı ameller işleyenlerle yeryüzünde bozgunculuk edenlerin bir tutulmayacağını,¹⁴⁵ ahirette herkese kazandığının karşılığının

¹³³ Topaloğlu, Çelebi, "Mîzan", *age.*, s. 218.

¹³⁴ Süleyman Toprak, "Mîzan", *DİA*, C 30, s. 211.

¹³⁵ Enbiyâ, 21/47.

¹³⁶ A'râf, 7/8.

¹³⁷ Enbiyâ, 21/47.

¹³⁸ Kâri'a, 101/6-7.

¹³⁹ A'râf, 7/8.

¹⁴⁰ Kâri'a, 101/8-9.

¹⁴¹ A'râf, 7/9; Mü'minûn, 23/103.

¹⁴² Ebu'l-Muin en-Nesefi, *Bahrü'l-Kelam (Matürîdi Akaidi)*, çev. Ramazan Biçer, Gelenek Yay., İstanbul, 2010, ss. 116-117.

¹⁴³ Sâd, 38/27.

¹⁴⁴ Mülk, 67/2.

¹⁴⁵ Sâd, 38/28.

verileceğini,¹⁴⁶ her bireyin kendi hesabından sorumlu olacağını¹⁴⁷ haber vermekte ve "hesap görücü olarak biz yeteriz"¹⁴⁸ buyurmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.) de âdemoğlunun ömrünü nasıl geçirdiğinden, gençliğini nerede tükettiğinden, malını nereden kazanıp nereye harcadığından, bildiklerini uygulayıp uygulamadığından muhakkak hesaba çekileceğini söylemiştir.¹⁴⁹

İslam âlimlerine göre, Allah katında yükümlü sayılan bütün insanlar, öncelikle iman edip etmediklerinden sorulacaklar; müteakiben de imanlı kimseler, hem kul hem de Allah haklarından hesaba çekileceklerdir. Bebek yahut çocuk yaşta vefat etmiş olanlara ve delilere hesap sorulmayacaktır. Ehl-i fetret için ise ihtilaf söz konusu olup; Eş'ariyye, Selefiyye ve Cebriyye, onlar için ahirette hesap olmayacağını söylerken, Mu'tezile iyilik ve kötülüğünü bildikleri amellerden, Mâtürîdîler ise yalnızca kâinatın bir yaratıcısının olduğunu bilmekten mesul tutulacaklarını söylemektedirler.¹⁵⁰

3. Şefaât

Ahret hâllerinden bir diğeri de şefaât olup "kıyamet gününde, peygamberlerin ve kendilerine izin verilen salih kulların, müminlerin bağışlanması için Allah katında niyazda bulunmaları"¹⁵¹ şeklinde tanımlanmaktadır.

Ehl-i Sünnet'e göre şefaât, vardır ve haktır.¹⁵² Nasıl ki Yüce Allah'ın, insanoğlunu, vasıta olmaksızın affetmesi mümkün ise peygamberlerin ve hayırlı kulların şefaati ile bağışlaması da o denli kabildir.¹⁵³ Nitekim ahret günü için, Allah izin vermedikçe hiç kimsenin şefaâtçi olamayacağı,¹⁵⁴ başkası adına hiçbir şey ödeyemeyeceği,¹⁵⁵ müşriklerin Allah'a ortak koştukları o putlarının da kendilerine şefaât edemeyeceği,¹⁵⁶ zalim olan kimseler için o gün şefaât edenin

¹⁴⁶ Mü'min, 40/17.

¹⁴⁷ En'âm, 6/52, 69.

¹⁴⁸ Enbiyâ, 21/47.

¹⁴⁹ bk. Tirmizî, Kıyamet, 1.

¹⁵⁰ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, *age.*, s. 274.

¹⁵¹ Mustafa Alıcı, "Şefaât", *DİA*, C 38, s. 411.

¹⁵² bk. İmâm Nevevî, *Riyâzü's Sâlihîn*, tercüme ve şerh edenler M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük, Erkam Yay., C 2, İstanbul, 1997, ss. 234-235; es-Sâbûnî, *age.*, s. 163.

¹⁵³ es-Sâbûnî, *age.*, s. 163.

¹⁵⁴ Bakara, 2/255; Yunus, 10/3.

¹⁵⁵ Bakara, 2/123.

¹⁵⁶ Rum, 30/13.

bulunmayacağı,¹⁵⁷ kâfir olan kimselere de şefaatchilerin şefaatinin fayda vermeyeceği,¹⁵⁸ itikat, amel ve ahlak temelleri üzerine kurulu olan İslam'ın Yüce Kitab'ı Kur'an'ı Kerim'de, açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed (s.a.), kendilerine Yüce Allah tarafından şefaathet yetkisi verilecek kimseler arasında, peygamberlerin yanı sıra, âlimlerin ve şehitlerin de olacağını haber vermiştir.¹⁵⁹

Bugün, ahiret gününde tahakkuk edecek olan şefaatin mahiyetine dair yanlış inanışlar, fert ve toplumları -ne yazık ki- tembelliğe teşvik etmektedir. Bu noktada, yanlış bir kanaati de düzeltmekte fayda mülâhaza ediyorum. Yüce Allah, emrine uygun yaşayıp günahlardan korunanlar için şefaatchi olacağını,¹⁶⁰ razı olduğu kimselerden başkasına şefaathet edilmeyeceğini,¹⁶¹ hesap görüldükten sonra -niyet ve amellerine göre- dilediğini bağışlayacağını, dilediğine de azap edeceğini¹⁶² bildirmektedir. Demek oluyor ki *şefaathet* hususunda esas ölçü, bireylerin iman sahibi olmaları ve amelleridir.¹⁶³ Bu yüzden, ahiretteki şefaate güvenip bu dünya hayatında İslam dininin gereklerini yerine getirmede ilgisiz ve iradesiz davranmak, son derece yanlış bir tutumdur. Tam aksine, şefaate erişebilmek için bu dünya hayatında çaba sarf etmek ve dinî vecibeleri yerine getirme noktasında daha hassas davranmak icap eder.

4. Sırat Köprüsü

Sırat; "yol, cadde" manasına gelmekte¹⁶⁴ olup, Akait ve Kelam kitaplarında, cehennemın sırtı üstünde kurulmuş bir köprü¹⁶⁵ olarak tanımlanmaktadır. Mizanın kurulmasının akabinde amellerin tartılıp sorgulanacağı sırat köprüsü üzerinde; bütün mükellef canlıların iyilik ve kötülükleri tartılacak, hayrı ağır basanlar cennete yürüyecek, cehennem ehlinden olanlar ise ayakları sürçüp ateşe düşeceklerdir.¹⁶⁶

¹⁵⁷ A'râf, 7/53.

¹⁵⁸ Müddessir, 74/48.

¹⁵⁹ İbn Mâce, Zühd, 37.

¹⁶⁰ En'âm, 6/51.

¹⁶¹ Enbiyâ, 21/28.

¹⁶² Bakara, 2/284.

¹⁶³ Şefaathet konusunda geniş bilgi için bk. Akif Akay, *İslam İnancında Şefaathet*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2012.

¹⁶⁴ Mustafa Akçay, "Sırat", *DİA*, C 37, s. 118.

¹⁶⁵ es-Sâbûnî, *age.*, s. 178.

¹⁶⁶ en-Nesefî, *age.*, s. 117.

Sırat sözcüğünün; Kur'an'da, oldukça sık geçmesine karşın, Akait ve Kelam eserlerinde verilen tanımına alenen işaret eden bir kullanımı mevcut değildir. *Sırat* kelimesinin, Kur'an'da, daha ziyade "müstakim, övgüye layık ve dosdoğru" ifadeleri ile nitelenmiş olduğunu görmekteyiz.¹⁶⁷ Dünya ile alakalı olan bu kelimeler, Cenab-ı Allah'ın peygamberlere gönderdiği doğru yola işaret etmektedir. Ahiretteki sırat köprüsü ile doğrudan bir ilgileri bulunmamaktadır. Ancak birtakım müfessirler; sırat hususunda, *"İçinizden oraya uğramayacak hiçbir kimse yoktur. Bu, Rabbin için kesinleşmiş bir hükümdür. Sonra biz Allah'tan sakınanları kurtarıyoruz; zalimleri de diz çökmüş olarak orada bırakıyoruz..."*¹⁶⁸ mealindeki ayetleri delil olarak sunmaktadırlar. Söz konusu ayetlerde, herkesin cehenneme uğrayacağını ve cennete gidecek olanlar için ise bu uğramanın yalnızca sıratı geçmek suretiyle olacağını bildirildiği kanaatindedirler.¹⁶⁹

Hiz. Muhammed (s.a.); sıratın, cehennemin üstüne kurulacağını, o köprüden ilk geçenlerin kendisi ve ümmeti olacağını, o gün yalnızca peygamberlerin konuşacaklarını, duaların tamamının "Kurtar Allah'ım! Kurtar Allah'ım!" şeklinde olacağını;¹⁷⁰ insanların bazılarının sıratı şimşek hızıyla, kimisinin rüzgâr misali, bazısının da sürünerek geçeceğini, kâfirlerle günahları bağışlanmamış olan müminlerin sıratı cehenneme düşeceklerini,¹⁷¹ sıratı geçenlerin ise cennete gireceklerini bildirmektedir.¹⁷² Ayrıca sırat köprüsünün kıldan ince, kılıçtan keskin olduğuna dair de anlatımlar mevcuttur. Bunlar sahih rivayetler arasında bulunmamakla beraber, bu gibi ifadeleri sıratı geçmenin güçlüğüne dair temsili izahlar şeklinde değerlendirmek muhtemeldir.

¹⁶⁷ M. Fuâd Abdülbâkî, "Srt", *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, Dar Al-Marefah Yay., Beyrut-Lübnan, 2009, s. 643.

¹⁶⁸ Meryem, 19/71-72.

¹⁶⁹ bk. İbn Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., C 10, İstanbul, 1990, s. 5172; Kadı Nasirüddin Ebu Said Abdullah Bin Ömer Bin Muhammed Eş-Şirazi El-Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil Beydavî Tefsiri*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., C 3, İstanbul, 2013, ss. 370-371.

¹⁷⁰ Buhârî, Rikâk, 52; Ezan, 129; Tevhîd, 24; Müslim, İman, 299; Tirmizî, Cennet, 20; Ebû Dâvûd, Sünnet, 25.

¹⁷¹ Buhârî, Rikâk, 52; Müslim, İman, 329.

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, I, 392.

C. Hesap Sonrası Hayat

Ahirette hesabın görülmesinin ardından, insanlar -İlahi Adalet'in tecellisi ile- cennet ya da cehennemdeki yerlerine gideceklerdir. Ancak insanlardan bir kısmı, geçici olarak, hem cennet hem de cehennemden uzak tutulacaklardır. O hâlde, hesap sonrası hayat; a'raf, cehennem ve cennet olmak üzere üç nevidir diyebiliriz.

1. A'raf

A'raf, "sur, kale burcu, dağ ve tepenin en yüksek kısmı" anlamlarına gelen urf kelimesinin çoğulu olup,¹⁷³ "iyi ve kötü amelleri eşit olan müminlerin bir müddet bekleyecekleri yer" olarak tarif edilmektedir.¹⁷⁴ Kur'an'da bu durum, *ashâbü'l-a'râf* tabiri ile geçmektedir.¹⁷⁵

Yüce Allah, A'râf Suresi'nde, iman edip iyi ameller işleyenlerin cennetlik olup, orada ebedî kalacaklarını, yüreklerinden kin ve haset cinsinden ne varsa sökülüp atılmış bir hâlde Yaradan'a hamt ve senada bulunacaklarını ve cehennemliklere *"Rabbimiz'in bize vadettiğini, biz gerçek olarak gördük. Siz de Rabbiniz'in size (azap) vaadini gerçek olarak gördünüz mü?"* diye soracaklarını, onların da *"evet"* diyeceklerini ve o sırada aralarından bir münadinin *"Allah'ın laneti zalimlerin üzerine olsun!"* diye sesleneceğini haber vermektedir. Ayrıca iki taraf arasında bir perdenin olacağını, a'rafın üzerinde de cennetlik ve cehennemliklerin her birini simalarından tanıyan kimselerin bulunacağını, bunların çok arzu ettikleri hâlde, henüz cennete girememiş kimseler olacağını ve cennet ehline *"Allah'ın selamı size olsun!"* diyerek sesleneceklerini, gözleri cehennem ehli tarafına çevrildiği zaman ise, *"Ey Rabbimiz! Bizi zalimler topluluğuyla beraber bulundurma."* diyeceklerini ve yine a'raf ehlinin, simalarından tanıdıkları inkârcı bir takım adamlara, *"Ne çokluğunuz ne de taslamakta olduğunuz büyüklük size hiçbir fayda sağlamadı."* diyerek sesleneceklerini bildirmektedir.¹⁷⁶

A'raf topluluğunun kimlerden teşekkül edeceği hususunda değişik kanaatler mevcut olmakla birlikte, Ebu Huzeyfe'den nakledilen bir görüşe göre a'raf ehli;

¹⁷³ Topaloğlu, Çelebi, "A'râf", *age.*, s. 28.

¹⁷⁴ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, *age.*, s. 290.

¹⁷⁵ A'râf, 7/48.

¹⁷⁶ A'raf, 7/42-48.

Allah'ın birliğine inanmakla birlikte, iyilik ve kötülükleri eşit olan kimseler olup, cennet ile cehennem arasında bir müddet kalmalarının ardından, haklarında kesin hüküm verilip ikamet yerlerine sevk edileceklerdir.¹⁷⁷ Nitekim a'raf, sürekli bir ikamet mahalli değildir.

2. Cehennem

Yüce Allah, her şeyi -imtihan gereği- hem hayır hem de şer yönü olmak üzere çift tabiatlı yaratmıştır. Tercih hususu ise akıl ve irade sahibi olan insana bırakılmış olup birey seçim noktasında asla zorlanmamıştır.¹⁷⁸ İşte Kur'an'ı Kerim'de, o seçimlerden bazılarının neticesinin, cehennem olacağı bildirilmektedir.¹⁷⁹

"Derin kuyu, hayırsız, uğursuz" manalarında Arapça asıllı bir sözcük olan cehennem,¹⁸⁰ ahirette, günahkâr müminlerin geçici, kâfirlerin ise daimî kalacağı bir azap yeridir.¹⁸¹ Cehennem sözcüğünün, Kur'an'ı Kerim'de, yetmiş yedi kere bahsi geçmekte olup,¹⁸² benzer manada kullanılan daha başka kelime ve terkipleri de mevcuttur.¹⁸³ Bunlardan en yaygın olanlar ise *nâr* (alevli ateş),¹⁸⁴ *cahîm* (ısı derecesi yüksek ateş),¹⁸⁵ *hâviye* (uçurum, derin çukur, harareti yüksek ateş),¹⁸⁶ *hutame* (tutuşturulmuş ateş),¹⁸⁷ *lezâ* (halis ateş),¹⁸⁸ *saîr* (tutuşturulmuş alevli ateş)¹⁸⁹ ve yakıp kavuran manasındaki *sekar*¹⁹⁰ ifadeleridir.

Kur'an'ı Kerim'de, yedi kapısının bulunduğu¹⁹¹ ve münafıkların, en aşağı tabakasında olacağı¹⁹² haber verilen cehenneme; imanlı olmayan kimselerin

¹⁷⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, C 3, y.y., t.y., s. 2167.

¹⁷⁸ bk. Bakara, 2/256; İnsan, 76/3.

¹⁷⁹ bk. Bakara, 2/85, 275; Nisâ, 4/10, 29-30; Tevbe, 9/79; Enbiyâ, 21/29; Nur, 24/19; Sebe', 34/38; Câsiye, 45/7-9; Bürûc, 85/10 vd.

¹⁸⁰ Topaloğlu, Çelebi, "Cehennem", *age.*, s. 57.

¹⁸¹ Topaloğlu, Yavuz, Çelebi, *age.*, s. 282.

¹⁸² Topaloğlu, Çelebi, "Cehennem", *age.*, s. 57.

¹⁸³ bk. Âl-i İmran, 3/181; Enfâl, 8/50; Hac, 22/9, 22; Burûc, 85/10; Abdülbâkî, "Hm", *age.*, s. 461; Tûr, 52/27; Vâkıa, 56/42; Muttaffîfîn, 83/7; Meryem, 19/59; Abdülbâkî, "Vyl", *age.*, ss. 959-960; İbrahim, 14/28; Ra'd, 13/25; Tin, 95/5.

¹⁸⁴ Kur'an'ı Kerim'de yüz yirmi altı defa zikredilmektedir. bk. Abdülbâkî, "Nvr", *age.*, ss. 903-905.

¹⁸⁵ Kur'an'da yirmi altı ayette geçmektedir. bk. Abdülbâkî, "Chm", *age.*, ss. 412-413.

¹⁸⁶ Kâria, 101/9-11.

¹⁸⁷ Hümeze, 104/4-7.

¹⁸⁸ Meâric, 70/15-16.

¹⁸⁹ Kur'an'da 16 ayette zikredilmektedir. bk. Abdülbâkî, "Sa'r", *age.*, s. 598.

¹⁹⁰ Kamer, 54/48; Müddessir, 74/26, 27, 42.

¹⁹¹ Hicr, 15/44.

gireceği¹⁹³ hususunda, İslam âlimleri arasında ittifak mevcuttur. Zira iman tüm iyiliklerin anahtarıdır ve kâfirler bundan yoksundurlar. Lakin cehennemin sakinleri yalnızca kâfirler olmayacaktır. İmanlı olmasına karşın işlediği günahlara bu dünya hayatında tövbe etmemiş ve ahirette şefaate layık görülmemiş olan kimseler de dinî bakımdan suç sayılan iş ve davranışlarının cezasını çekmek üzere cehenneme sevk edileceklerdir.¹⁹⁴ Haricîler ve Mutezile'ye bağlı âlimler, bu kimselerin cehennemde ebediyen ikamet edip, azap göreceklerini iddia etmektedirler. Ehl-i sünnet âlimleri ise bu kimselerin cehennem hayatının temelli olmayacağını, günahlarının cezasını çekmelerinin ardından, o kötü yurttan çıkarılıp cennete gönderileceklerini söylemektedirler.¹⁹⁵ Bizce de isabetli olan görüş, cezasını çeken müminlerin cehennemden çıkarılarak cennete yerleştirilecek olmaları, kâfirlerin ise ebediyen azap çekecek olmalarıdır.

3. Cennet

Kendisinde ölümün öldüğü, asli vatanımız olan cennet; lügatte, "bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe" olarak ifade edilmekte olup, günahsız, günahı bağışlanmış yahut günahlarının karşılığı olan cezayı çekmiş olan mümin kimselerin ahirette ikamet edecekleri ebedî saadet yurdudur.¹⁹⁶ Kur'an'ı Kerim'de 147 defa zikredilmekte olan cennetin¹⁹⁷; *ravza* (yeşil bahçe),¹⁹⁸ *adn* (ikamet yeri),¹⁹⁹ *firdevs*,²⁰⁰ *dârü's-selâm* (eselik yurdu),²⁰¹ *âkıbetü'd-dâr* (dâr-ı dünyanın sonu)²⁰² ve *makâmün emîn* (güvenilir yer)²⁰³ gibi başkaca isimleri de mevcuttur.

Hakikatini idrakten insan aklının aciz kaldığı nimetlerle donatılmış olan cennetin genişliğinin, gökler ve yer arasındaki uzaklık kadar olduğu,²⁰⁴ orada ne bir

¹⁹² Nisa, 4/145.

¹⁹³ Nisa, 4/56; Mâide, 5/86; Enbiyâ, 21/98; Hac, 22/20-22; Zümer, 39/71-72; İnsan, 76/4.

¹⁹⁴ bk. Hümeze, 104/1-6 vd.

¹⁹⁵ Bekir Topaloğlu, "Cehennem", *DİA*, C 7, ss. 231-232.

¹⁹⁶ Topaloğlu - Çelebi, "Cennet", *age.*, s. 59.

¹⁹⁷ Bekir Topaloğlu, "Cennet", *DİA*, C 7, s. 376.

¹⁹⁸ Rum, 30/15; Şûrâ, 42/22.

¹⁹⁹ Bu terkip Kur'an'ı Kerim'de on bir yerde zikredilmektedir. bk. Abdülbâkî, "Adn", *age.*, s. 672.

²⁰⁰ Kehf, 18/107; Mü'minûn, 23/11.

²⁰¹ En'âm, 6/127; Yunus, 10/25.

²⁰² En'âm, 6/135; Kasas, 28/37.

²⁰³ Duhân, 44/51.

²⁰⁴ Âl-i İmrân, 3/133.

güneş sıcaklığının, ne de şiddetli bir soğğun bulunmadığı,²⁰⁵ alt tarafından ırmaklar akan, üst üste yapılmış köşklerin mevcut olduğu,²⁰⁶ cennet halkının gölgeliklerde,²⁰⁷ kalplerindeki her türlü kin sökülüp atılmış bir hâlde ve kardeşçe, karşılıklı tahtlar üzerinde oturacakları, yorgunluk ve bıkkınlık hissetmeyecekleri,²⁰⁸ canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şeyin orada hazır bulunacağı²⁰⁹ ve yaşanıp görülecek daha nice güzellikler,²¹⁰ Kur'an'ı Kerim'de haber verilmektedir. Hz. Muhammed (s.a.) de, Yüce Allah'ın, cennetlikler için, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve insanın zihninden dahi geçmeyen güzellikte nimetler hazırladığını bildirmiştir.²¹¹ Kuşkusuz Cenab-ı Allah'ın, cennetlik müminlere vereceği nimetlerin en büyüğü *rü'yetullah* olacaktır. Kur'an'da, *"iyilik edenlerle iyi davrananlara daha güzeli ve ziyadesinin verileceği"*²¹² haber verilmektedir. Bu ayet-i kerimedeki ziyade ifadesinden maksadın *rü'yetullah* olduğu, Hz. Muhammed'in (s.a.) hadis-i şerifleri ile sabittir.²¹³

Yüce Kur'an'da cennet, iman edip iyi bir niyet ve ihlas²¹⁴ ile hayırlı, güzel ve faydalı davranışlarda bulunanlara vadedilmekle birlikte fetret döneminde yaşamış insanların, çocukların ve delilerin de cennete girecekleri, din bilginlerinin çoğunluğunca benimsenmiştir.²¹⁵

Peki cennet ile cehennem şu an yaratılmış bir hâlde midir? Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, sevap ve ceza için olan cennet ve cehennemin şu anda mevcut olduğu görüşündedir. Nitekim Cenab-ı Allah, cennet hususunda, mazi kipi ile *"o, takva sahipleri için hazırlanmıştır"*²¹⁶ buyurmaktadır. Ayrıca cehennem için de yine mazi kipi ile *"kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının"*²¹⁷ buyurarak bu hakikate

²⁰⁵ İnsan, 76/13.

²⁰⁶ Zümer, 39/20.

²⁰⁷ Yâsîn, 36/56.

²⁰⁸ Hicr, 15/47-48.

²⁰⁹ Zuhuruf, 43/71.

²¹⁰ bk. Bakara, 2/25; Muhammed, 47/15; Rahmân, 55/56; Vâkı'a, 56/15, 18; İnsan, 76/11-22.

²¹¹ Buhârî, Tefsir, Sûre 32; Tevhîd, 35; Müslim, Cennet, 1.

²¹² Yunus, 10/26.

²¹³ bk. Müslim, "İman", 80; Tirmizî, Cennet, 16.

²¹⁴ İbadetlerdeki içtenliği ifade etmektedir.

²¹⁵ Gölçük, Toprak, *age.*, s. 477.

²¹⁶ Âl-i İmrân, 3/133.

²¹⁷ Bakara, 2/24; Âl-i İmrân, 3/131.

işaret etmektedir.²¹⁸ Pekâlâ, şuanda yaratılmış bulunan cennet ile cehennem, her şeyin altüst olacağı kıyamet gününde ne hâlde olur ki?! Yüce Allah, bu hususta, *"Sûra üflenecek, artık Allah'ın dilediğinden başka, göklerde olan ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek..."*²¹⁹ buyurarak bazı varlıkların yok olmayacağını bildirmiştir. Nesefî (ö. 508/1115), bu ayet-i kerime ile kastedilenin cennet, cehennem, azap melekleri ve huriler olduğunu ifade eder.²²⁰ Ayrıca sevabın yaratıldığı takdirde, insanoğlunun daha azimli olacağı aşikârdır. Aynı şekilde cezanın yaratılması da insanın günah işlemekten daha çok korkmasına ve kişinin o duruma düşmekten sakınmasına vesile olacaktır. İşte tüm bunlar bizde, cennet ve cehennemin yaratılmış olduğu kanaatini hasıl etmektedir.

Cennet ve cehennemin sonsuzluğu²²¹ mevzusuna gelince, bu hususta -Cehm ibn Safvân haricinde- bütün ulemanın, cennet ile cehennemin içindekilerle beraber hiçbir zaman yok olmayacağı görüşünde ittifakı mevcuttur. Nitekim bu konuda Yüce Allah'ın, her ikisinin de sakinleri ile ilgili olarak *"orada ebediyen kalacaklardır"*²²² buyurduğunu, delil olarak arz ederler.²²³ Ayrıca Cenab-ı Allah, Kur'an'ı Kerim'de, cennete girenlerin oradan asla çıkarılmayacaklarını, dünya hayatına veda ederken tattıkları o ilk vefattan başka ölüm tatmayacaklarını ve cennet nimetlerinin bitip tükenmesinin mümkün olmayıp, devamlı olduğunu²²⁴ haber vermektedir.

²¹⁸ es-Sâbûnî, *age.*, s. 178.

²¹⁹ Zümer, 39/68.

²²⁰ en-Nesefî, *age.*, s. 119.

²²¹ Hûd, 11/105-108.

²²² Nisâ, 4/57; 122, 169; Ahzâb, 33/65; Cin, 72/23.

²²³ es-Sâbûnî, *age.*, s. 178.

²²⁴ bk. Hicr, 15/48; Duhân, 44/56; Ra'd, 13/35; Sâd, 38/54; Hûd, 11/108.

İKİNCİ BÖLÜM

İNTİHAR

A. Genel Anlamda İntihar

İnsanoğlu, hayatın akışı içerisinde pek çok soruna maruz kalmakta; kimi zaman, bu sıkıntı veren durumlarla mücadele etme yolunu seçerken, kimi vakit dertlerine mukabil aldırış etmez bir vaziyete bürünmekte, kimi zaman ise yaşamına negatif yönde etki edecek hâl ve davranışlarda bulunmaktadır. İnsan hayatını olumsuz cihetten etkileyecek bu fiillerden biri de intihardır.

İntihar sözcüğü; "hayvanı boğazından kesmek, boğazına vurmak" manasındaki Arapça "nahr" kelimesinden türemiş olup "kendini öldürmek" anlamına gelmektedir.²²⁵ Türkçemiz için mühim eserlerden olan *Vankulu Lügati*'nde²²⁶ ve *Burhân-ı Kâtı*'da²²⁷ görülmeyen "intihar" sözcüğü, dilimize Tanzimat ile nüfuz etmiştir. Batı dillerindeki romanlarda rastlanılan "suicide" kelimesine karşılık, Tanzimat Dönemi'nde Türkçeye tercüme edilen yapıtlarda, "kendini katletme" ifadesinin yerine "intihar" sözcüğü kullanılmaya başlanmıştır.²²⁸

İntiharı sistemli bir şekilde inceleyen ilk otoritelerden birisi olan Fransız sosyolog Emile Durkheim; ölen kişinin, ölümle sonuçlanacağını bilerek, bizzat gerçekleştirdiği, olumlu ya da olumsuz bir fiilin dolaysız yahut dolaylı sonucu olan her ölüm olayını, intihar olarak ifade etmektedir.²²⁹

İntihardan çok daha fazla karşılaşılan bir diğer durum ise "intihar düşüncesi"dir. Bu, bir nevi, özel planlar yapmaksızın, intihara dair düşüncelerle oyalanma durumu olup daha çok depresyonda olan bireylerde, patolojik üzüntü tepkileri gösteren kimselerde, yaşlıların bilhassa yalnızlık ve reddedilme durumunda kalmış olanlarında, ölümcül hastalık taşıyanlarda ve alkoliklerde gözlenmektedir. Bu

²²⁵ Mevlüt Sarı, *el-Mevarid (Arapça-Türkçe Lügat)*, Bahar Yay., İstanbul, t.y., s. 1491; Hayati Hökelekli, "İntihar", *DİA*, C 22, s. 351.

²²⁶ Cevherî'nin *Tâcü'l-Lüga ve Sihâhu'l 'Arabîyye* adlı Arapça sözlüğünün, bir Osmanlı âlimi olan Vankulu (ö. 1000/1592) tarafından yapılmış Türkçe tercümesidir. (Mustafa S. Kaçalın, "Vankulu", *DİA*, C 42, s. 513.)

²²⁷ Muhammed Hüseyin b. Halef-i Tebrîzî tarafından yazılan Farsça sözlüktür. (Ayla Demiroğlu, "Burhân-ı Kâtı", *DİA*, C 6, s. 432.)

²²⁸ <http://www.intihar.de/frame.htm> (05.07.2017).

²²⁹ Emile Durkheim, *İntihar*, çev. Z. Zühre İlkelen, Pozitif Yay., İstanbul, 2013, s. 5.

intihar düşüncesi ile oyalanan insanların küçük bir kısmı da ne yazık ki intihar teşebbüsünde bulunmaktadır.²³⁰

Bugün birçok intihar teşebbüsü -akılsızcasına- ilgi toplamak, birilerinden yardım görmek ya da birilerinin sempatisini kazanmak gibi nedenlerle yapıyor olsa da Psikiyatri bilimi, bütün intihar tehditlerinin yahut girişimlerinin ciddiye alınmasının ve olası durumlarda kişiye çabucak müdahale edilmesinin elzem olduğunu söyler. Zira amaç canına kıymak değilse bile, şu veya bu nedenle ölümle sonuçlanmış intihar girişimleri azımsanamayacak kadar çoktur.²³¹

Türkiye'de, intihar mantığının hiçbir dönemde yaygın duruma gelmediğini müşahade ediyoruz. Zira her daim bu durumun önüne geçen toplumsal bir inanç gerçeği mevcut olmuştur. Bilhassa Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra başlayarak, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde ve bunu izleyen doksan küsur senelik müddet içerisinde, İslam'ın işlerliğini toplum hayatından büsbütün silme çabaları görünürde -ne yazık ki- başarılı olmuşsa da, insanları ferdî ve kalbî olarak inançlarından tamamen koparmak -şükür ki- mümkün olmamıştır. Lakin bu durum intiharın bizlere tamamen uzak kalmasını sağlayamamıştır. Bugün ülkemiz, intihar hızı düşük ülkeler arasında yer alıyor olsa da, istatistiklere bakıldığında, kaba intihar oranlarının arttığı açıkça görülmektedir. Bu da endişe vericidir.

Batı'da, Tanzimat'tan çok daha önceleri toplumda şiddetli sarsıntılar oluşturmuş olan intihar; bilimin de ilgisini, dikkatini ve merakını üzerinde toplamış, akabinde çözüm yollarına ulaşmak amacıyla incelenmeye alınmıştır. Ancak Türkiye'de, intihar olaylarının artmaya başladığı Tanzimat Dönemi'nde dahi, bu vakalar -ekseriyetle- delilik olarak kabul edilip, kanayan bu yaranın üstüne düşülmemiştir. Toplumda egemen olan bu önyargının aksine intiharın delilikle ilgisi bulunmadığını ispat etmeye çalışan Fransız sosyolog Max Bonnafoous; Türkiye'de bilimsel anlamda ilk intihar konulu yazıyı²³² kaleme almış, İstanbul'da 1924 ve 1926 seneleri arasında meydana gelen intihar hadiselerinin, ciddi bir sayıya ulaştığını ve

²³⁰ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 4. bs., Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2009, ss. 384-385.

²³¹ *age.*, s. 384.

²³² "İntihar ve Cinnet" adlı ilgili yazıya ulaşmak için bk. İrfan Özen, *İntihar*, Ozan Yay., İstanbul, 1997, ek II, ss. 116-119.

birtakım tedbirlerin alınmasının elzem olduğunu ifade etmiştir.²³³ Nitekim ülkemizde intihar olaylarına dair bilgiler, ancak 1962 yılından sonra İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından, tüm yerleşim yerlerinden tedvin edilmeye başlanmıştır. Yıllar içinde kısa bilgiler şeklinde yayımlanmış olan intihar istatistikleri, 1974 yılından bu yana da ayrı bir yayın olarak yayımlanmaktadır.

2014 yılında yayımlanmış olan Dünya Sağlık Örgütü'nün ilk "Küresel İntiharı Önleme Raporu"nda ifade edildiği üzere dünyada, her yıl 800 binden fazla kişi intihar ederek hayatını kaybetmektedir.²³⁴ Türkiye'de de artan intihar vakalarına işaret eden Erciyes Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi müdürü Mustafa Atak, Türkiye'nin dünyada 3,94 oranı ile -intihar hususunda- 79'unca sırada yer aldığını açıklamıştır. Ayrıca dünya genelinde intiharların son 45 yılda, yüzde 60 civarında arttığını belirten Atak; Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre her 40 saniyede, bir kişinin, intihar sonucu hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.²³⁵

İnsan, etrafındaki bireylerden ve çevresindeki her şeyden, düşünsel ve davranışsal anlamda etkilenen; her türlü içsel yaşam ham maddesini dışarıdan tedarik eden bir varlıktır. Öyle ki -ekseriyetle- insanın psikolojisini, ortamında bulunduğu çevre belirli kılmakta ve yapacağı yahut yapmayacağı her hareketine tesir etmektedir. Bu bağlamda, intihar gibi yalnızca bireysellik baz alınarak anlaşılabileceği muhakeme edilen bir davranış dahi "sosyal vakıa" olarak izah edebiliriz. Zira her toplumun -büyük içtimai değişimler yahut sıra dışı durumlar meydana gelmedikçe- değişmeyen ve sabit olan bir toplumsal intihar oranı bulunmaktadır. Hakikaten dün de bugün de Türkiye'nin -Batı ölçülerine nazaran, intihar oranlarının yüksek olması için bütün şartları üzerinde taşımasına karşın- başka ülkelere kıyasla intihar oranları Batılı sosyologların da ilgisini çekecek şekilde düşüktür ve bu durum ancak toplumun inanç gerçeği ile açıklanabilir. Kuşkusuz, Türkiye'de, intiharın toplumsal bir salgın hâline gelmesine "hayır" diyen, benliğimize nüfuz edip aklımıza, gönlümüze ve irademize işlemiş, asırlar boyunca sosyal bağları fiilen tanzim edip, ferdi ve toplumu büsbütün içine almış -yadsınamaz- bir İslam inancı hakikati mevcuttur. Nitekim bir İslam ülkesi olan Türkiye'mizde insanlar, çocukluktan

²³³ *age.*, ss. 41-42.

²³⁴ <http://psikiyatri.org.tr/basin/389/dunya-intihari-onleme-gunu-basin-aciklamasi>.

²³⁵ <http://www.hurriyet.com.tr/turkiye-intihar-olaylarinda-dunyada-79uncu-si-40720698>.

itibaren -umumiyetle- ahiret ve ona taalluk eden unsurlarla ilgili inançları hazır olarak bulup benimsemektedirler. İşte bu durum -birçok insan farkında olmasa da- bireyin, anlam boşluğuna düşüp, çareyi intihar gibi menfî yollarda aramasını önleme noktasında, bir nevi koruyucu hekimlik görevi icra etmektedir.

B. İslam'ın İntihara Bakışı

İnsanı, en güzel biçimde yaratan,²³⁶ üstün ve şerefli kılan²³⁷ Cenab-ı Hak, hangimizin daha hayırlı işler yapacağını imtihan etmek maksadıyla hayatı ve ölümü yaratmıştır.²³⁸ Yüce Kitabımız Kur'an'ı Kerim'de "*Her canlı (nefis) ölümü tadacaktır.*"²³⁹ ifadesiyle vurgulanan ölüm; ne bazı Hristiyan düşünürlerin²⁴⁰ iddia ettiği gibi Hz. Adem'in işlediği günah dolayısıyla insanoğluna verilmiş bir ceza, ne kimilerinin sandığı gibi hayatta kazanılan her türlü başarıya son noktayı koyan bir felaket, ne de bazılarının zannettiği gibi hesapsız bir yok oluşturmaktır. Peki nedir ölüm? Nedir o dehşet verici ölüm kapısının ardında bizi bekleyen? Hele ki insan, kendini kasten katlettiyse...

İslam'da, dinin esas gayelerinin başında "nefsin korunması" ilkesi gelmekte olup kişinin haksız yere başkasını öldürmesi²⁴¹ gibi kendi canına kıyması da kati olarak yasaklanmıştır. Bu hususta doğrudan bir ayet-i kerime mevcut olmasa da, insan hayatının kıymetini mütemadiyen vurgulamakta olan Yüce Kur'an'a, bir bütün olarak bakıldığında, intihar vakasının İslam'ın ruhuna -aşikâre- ters düştüğü müşahede edilmektedir. Nitekim müfessirler tarafından intihar yasağının delillerinden biri olarak görülen Nisa Suresi'nin 29. Ayet-i Kerimesi'nde, Yüce Allah, "...kendinizi öldürmeyiniz..." buyurmaktadır. Tefsir âlimleri, bu ayet-i kerimeden maksadın, insanların birbirini öldürmesini yasak etmek olduğunu icma ile kabul etmiş; ayrıca birtakım âlimler, ayetin lafzen, bir kimsenin dünyaya olan hırsı nedeniyle kendini öldürmesi hadisesini de kapsadığını ifade etmişlerdir.²⁴² Bu hususta Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) izahı da oldukça mühimdir. O, Allah'a

²³⁶ Tin, 95/4.

²³⁷ İsrâ, 17/70.

²³⁸ Mülk, 67/2.

²³⁹ Âl-i İmrân, 3/185.

²⁴⁰ Aziz Augustine vd.

²⁴¹ İsrâ, 17/33.

²⁴² İmam Kurtubî, *age.*, C 5, Nisan 1998, s. 153.

ve ahirete inanmasına karşın, mümin bir kimsenin de yaşamakta olduğu eziyet ve kederlere dayanamayıp -ne yazık ki- kolay olan intihar yolunu seçebildiğini, bu yüzden Cenab-ı Allah'ın Kur'an'ı Kerim'de bu yasağı bildirmesinin, insanoğlunun aklını başına getirmesi anlamında, fayda ihtiva ettiğini söylemiştir.²⁴³

Hadis-i şeriflerde de intihardan kesinkes kaçınmayı telkin eden ifadeler yer almakta olup,²⁴⁴ dünya hayatının değeri, ahiret hayatının üstün nitelikleri ve insanın Allah'tan bir emanet olarak taşımakta olduğu kendi canına kıymasının, bağışlanamayacak derecede büyük bir suç ve günah teşkil edeceği haber verilmiştir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.) bir hadis-i şerifinde, önceki ümmetlerden birinde, yaralı bir adamın, acısına dayanamayıp bir bıçak ile elini kestiğini ve kanamasının durmaması sonucunda öldüğünü, bunun üzerine de Yüce Allah'ın, *"Kulum, kendisi konusunda benden daha acele davranarak canına kıydı. Ben de ona cenneti haram kıldım."* buyurduğunu, bildirmiştir.²⁴⁵ Ayrıca net ve caydırıcı ifadelerle *"Bir dağdan aşağıya atlayarak canına kıyan kimse, cehennem ateşinde ebedi olarak yüksekte aşağıya atlayıp duracaktır. Zehir içerek canına kıyan kimse, elinde zehri olduğu hâlde, cehennem ateşinde ebedi olarak zehir içip duracaktır. Bıçak, mızrak gibi bir demiri karnına saplayarak kendisini öldüren kimse de demiri elinde olduğu hâlde, cehennemde o demiri karnına ebedî surette saplayıp duracaktır."*²⁴⁶ buyuran Peygamber Efendimiz; intihar eden kimsenin, bu fiili hangi yöntem ile gerçekleştirmişse, cehennemde de ebediyen aynı usul ile ceza göreceğini haber vermektedir.²⁴⁷

İntihar, yalnızca bireyin kendisini ve yakınlarını etkileyen bir eylem değildir. Öyle gibi görünse de aslında bu fiil; insanlık ailesinin bir bireyi tarafından, insanlık haysiyetine yapılan çirkin bir saldırı, insanlık onurunu muhafaza edip mevcudiyetini devam ettirme gayesinde olan tüm dinlerin²⁴⁸ ve ahlaki kuramların anlamsallığının

²⁴³ Fahreddin Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım vd., Akçağ Yay., C 7, Ankara, 1990, s. 537.

²⁴⁴ bk. Buhârî, Vesâyâ, 23.

²⁴⁵ bk. Buhârî, Enbiyâ, 50.

²⁴⁶ Buhârî, Tıb, 56.

²⁴⁷ Buhârî, Cenâiz, 84.

²⁴⁸ İntiharı yasaklayan dinler hakkında geniş bilgi için bk. Necati Sümer, *Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2015.

da hunharca tüketimidir.²⁴⁹ Üstelik kâinattaki her şeyin yaratıcısı²⁵⁰ ve yegâne sahibi olan Allah Teala, yeryüzünün halifesi kıldığı insana,²⁵¹ pek çok şey emanet etmiştir. O'nun insanlara verdiği en kıymetli emanet, candır. İnsanın bu mükemmel emanete nasıl davrandığı, onu -Yüce Allah'ın lütfettiği güç ve yetenekler ile- hangi doğrultuda değerlendirip işlediği, eksiksiz olarak anbean kaydedilmektedir. Çok büyük acılar içerisinde kıvranan insanlar için dahi intihar meşru bir yol olarak kabul edilemez. Hem Buhârî hem de Müslim'de geçen bir hadis-i şerife göre Hayber'de (Müslim'in rivayetine göre ise Huneyn'de) Allah Resulü ile beraber çarpışan bir sahabî, aldığı yaranın acısına tahammül edememiş, kılıcının sapını yere dayayıp göğsüyle kılıcın üzerine kapanarak intihar etmiş ve Hz. Peygamber de, onun cehenneme gittiğini bildirerek, *"Ancak Müslüman kimse cennete girer. Allah bu dini bir fâcir kimse ile de güçlendirir."* buyurmuştur.²⁵² Bununla birlikte Allah Resulü, intihar eden bir kimsenin cenaze namazına da katılmayarak²⁵³ intihara karşı tavrını açıkça ortaya koymuştur.

Fıkıh bilginleri ve Ehl-i Sünnet âlimleri, intihar eden kimsenin dinden çıkmış sayılmayacağı fakat büyük günah işlemiş olacağı görüşünde ittifak etmişlerdir. Bununla birlikte, kendini öldüren kimsenin cenazesinin de diğer cenazeler gibi yıkanacağı ve Müslüman mezarlığına defnedileceği hususunda da fakihler arasında görüş birliği mevcuttur. Nitekim Hayber Gazvesi'nde aldığı yaralara daha fazla dayanamayarak kılıcı üzerine yaslanıp intihar eden sahabînin, bu seçiminden dolayı cehennemlik olduğu bildirilmişse de, cehennemde sonsuza dek kalacağına dair bir ifade mevcut değildir. Buradan hareketle, intihar suçunu işleyen kimsenin, cezasını çekmesinin akabinde cehennemden kurtulacağını umarız. Lakin bunun için, intihar eden kimsenin, son nefesinde mümin vasfını haiz olması ve intiharın helal olmadığı inancını taşıyor olması elzemdir.²⁵⁴

²⁴⁹ Muhammed Kızılgöçer, "Dindar Şahsiyetten Dinsel Bireyciliğe Değişen Dindarlık Yönelimleri Bağlamında İntihar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 9, S 43, Nisan 2016, s. 2480.

²⁵⁰ En'âm, 6/6.

²⁵¹ En'âm, 6/165.

²⁵² Buhârî, Meğâzî, 40; Müslim, İmân, 178.

²⁵³ Müslim, Cenâ'iz, 107.

²⁵⁴ Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l-Lâtûfi'z-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 6. bs., çev. Kamil Miras, DİB Yay., C 10, Ankara, 1983, ss. 269-270.

Bu noktada, intihardan farksız bir durum olan "ötanazi" hususuna değinmekte de fayda mülâhaza ediyorum. Lügatte, "iyi ölüm" manasına gelen ötanazi; iyileşmesi olanaksız bir hastalıktan dolayı dayanılması güç acılar çeken bir kişinin hayatına, hekim vasıtasıyla son verilmesi demektir. Ötanazi, aktif ve pasif olmak üzere iki şekilde tezahür etmektedir. Aktif ötanazi; çekmekte olduğu acıya dayanamayan hastanın, hekiminden, ilaçla yaşamına son vermesini istemesidir ki bu aslında intiharın maskeli hâlidir. Pasif ötanazi ise bilinci yerinde olmayan hastanın, kendisinin görüşü dahi alınmadan, hekim tarafından ilaç verilerek hayatına son verilmesi durumudur ki adam öldürmekten farksızdır. Ötanazinin her iki şekli de hasta ve doktor açısından mesuliyet gerektirmektedir. Zira can bedeni terk etmediği müddetçe esas olan, tedaviye başvurup Yüce Allah'tan ümidi kesmemektir.²⁵⁵

C. İntiharı Tetikleyen Bazı Etmenler

Normal yapıdaki fertlerden, çok ağır ruh hastalığı taşıyan bireylere kadar, geniş bir örneklem grubunda görülebilen ve çok değişkenli ciddi bir vaka olan intihar; pek çok etmen tarafından tetiklenebilmektedir. Bu noktada izah etmek gerekir ki, halk arasında "cinnet getirmek" olarak ifade edilen, psikiyatride ise "histerik psikoz" yahut "reaktif dissosiyatif psikoz" olarak tanımlanan vakalar başta olmak üzere, şizofreni ve depresyon gibi psikolojik rahatsızlıklar sonucunda ortaya çıkan intihar düşüncelerini ya da intihara teşebbüs hadiselerini bitirmek, elbette öncelikle ilaç ve psikoterapi şeklinde klinik tedaviler uygulanarak mümkündür. Biz, bu çalışmamızda, yalnızca, doğru bir ahiret inancı baz alınarak yapılacak eğitimler vasıtasıyla ortadan kaldırılabileceğini düşündüğümüz intihara sebebiyet verici birtakım etmenleri irdeleyeceğiz.

²⁵⁵ Fikret Karaman, "Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam", 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri, TDV Yay., Ankara, Şubat 2007, s. 124.

1. Şükürsüzlük ve Doyumsuzluk

Şükürsüzlük ve doyumsuzluğu tanımlamadan önce, şükür hususunu izah etmekte fayda mülâhaza ediyoruz. Bilinmelidir ki, dinimizin özü olan şükür;²⁵⁶ en açık bir ifade ile, nimeti lütfedeni düşünüp kabul etmek, bu ihsanından ötürü Cenab-ı Allah'a teşekkür etmek demektir.²⁵⁷ Başka bir ifade ile kendisine nimet verenin zikriyle dolup taşmak olan şükür, üç kısma ayrılmaktadır. İlki kalp ile şükür olup, nimetin tasavvur edilmesine işaret etmektedir. İkincisi dil ile şükürdür. Yani kişi, nimet verenin üstünlüklerini söyleyerek, değerini ve yüceliğini ifade etmelidir. Şükürün son unsuru ise, kalp ve dil dışında kalan diğer tüm organlarla yapılması icap eden şükürdür ki kişi, hak ettiği oranda nimetin karşılığını vermek için çalışmalıdır.²⁵⁸ Söz gelişi, zenginliğe şükür, yoksula yardım etmekle; sağlığa şükür, hastaları himaye edip ziyaret etmekle; ilme şükür, başkalarına da öğretmekle; karnımızın doyuyor olmasına şükür ise yiyecek bulamayan kimselerin açlığını gidermeye çalışmakla olur.²⁵⁹ Bu misalleri daha da artırmak mümkündür.

Kur'an'ı Kerim'de, "şükür" kelimesi ve türevleri yetmiş beş yerde geçmekte olup, ekseriyetle Cenab-ı Allah'ın bahşettiği maddi-manevi nimetler zikredilmekte²⁶⁰ ve insanoğlunun hem Yaradan'a şükretmesi gerektiği²⁶¹ hem de şükredenlere mükâfatlarının muhakkak verileceği²⁶² bildirilmekte²⁶³ ve kıymetli peygamberlerin bizler için örnek teşkil eden hayatlarından, şükürü bir davranış biçimi hâline getirmeyi özendirici numuneler sunulmaktadır.²⁶⁴ Ayrıca bu hususla ilgili olarak Kur'an'ı Kerim'de, Hz. Süleyman'ın dilinden *"Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur; nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O çok kerem sahibidir."*²⁶⁵ buyrulmaktadır.

²⁵⁶ İbrahim, 14/5, 7; Nahl, 16/78.

²⁵⁷ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, 4. bs., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 168.

²⁵⁸ Rağıb el-İsfahani, "Ş-k-r", *Müfredât*, çev. Abdulbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, Çıra Yay., Ocak 2007, C 2, s. 22.

²⁵⁹ Eraydın, *age.*, s. 168.

²⁶⁰ bk. Bakara, 2/52; Mâide, 5/6, 89; Enfâl, 8/26; Nahl, 16/14, 78; Hac, 22/36; Mü'minûn, 23/78; Secde, 32/9.

²⁶¹ Nahl, 16/114.

²⁶² Âl-i İmrân, 3/144-145.

²⁶³ Mustafa Çağrıncı, "Şükür", *DİA*, C 39, s. 260.

²⁶⁴ A'râf, 7/189; Nahl, 16/120-121; İsrâ, 17/3; Neml, 27/15-16; Kamer, 54/33-35.

²⁶⁵ Neml, 27/40.

İnsanoğlunu hem dünyada hem de ahirette mutluluğa kavuşturacak ve bireyi toplumla birlikte huzurlu kılacak İslami bir esas olan şükür hususunda Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210); şükürün faydasının, şükreden kimsenin kendisine yönelik olduğunu söyleyip, bunun sebepleri noktasında da birtakım açıklamalarda bulunmuştur. O, kişinin şükrederek, şükürü icap ettiren konunun gereğini yerine getirmiş olup, mesuliyetten kurtulduğunu ve kişinin, Cenab-ı Allah'ın kendisine lütfetmiş olduklarına şükrederek, aslında Yüce Allah'tan bu nimetleri daha da artırması için bir nevi talepte bulunmuş olduğunu ifade eder.²⁶⁶ Nitekim Kur'an'ı Kerim'de, *"Eğer şükrederseniz, elbette size olan nimetimi artırırım."*²⁶⁷ buyrulmaktadır.

Şükür hâlinin ortadan kalktığı durumlarda zuhur eden hâl ise şükürsüzlük olup; nimet verenin nimetini itiraf etmekten kaçınmak, nimetin yalnızca Allah'tan olduğu hususunda nankörlük etmek demektir. Kur'an'ın birçok ayetine konu olmuş olan bu nankör insan; yalnızca kendini düşünen, elindekine kanaat etmeyen ve gözü hep başkalarında olan iyilikbilmez kimsedir.²⁶⁸ Gecenin gündüzü, gündüzün de geceyi takip etmesi gibi nimetlerin sürekli oluşuna aldanan insanoğlu, kimi zaman bu ihsanların nimet olduğunu unutma dalaletine dahi düşebilmektedir.²⁶⁹ Bu noktada Kur'an'ı Kerim bizleri, nankörlüğün; lütfedilmiş nimetlerin artmasına engel teşkil ettiği gibi eldeki nimetlerin de kaybedilmesine neden olduğu hususunda uyarılmaktadır.²⁷⁰ En güzel surette yaratılmış,²⁷¹ sayılamayacak kadar çok nimetle donatılmış,²⁷² yeryüzünün halifesi kılınmış,²⁷³ göklerde ve yerde olan her şey istifadesine sunulmuş²⁷⁴ olan insanoğlu; Kur'an'ı Kerim'de defaatle vurgulandığı üzere²⁷⁵ -ne yazık ki- şükürden daha çok bu nankörlüğe meyletmektedir.

Şükürsüzlük, bir noktadan sonra bireyde, doyumsuzluğu peyda etmektedir. Nitekim Yüce Allah'ın, kendilerini sayısız ikram ve nimetle donatmış olduğunun

²⁶⁶ Er-Râzî, *age.*, C 17, 1994, s. 429.

²⁶⁷ İbrahim, 14/7.

²⁶⁸ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'anda İnsan Psikolojisi*, Yalnızkurt Yay., İstanbul, 1997, s. 66.

²⁶⁹ İbrahim Coşkun, *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Tekin Kitabevi, y.y., t.y., s. 121.

²⁷⁰ Kehf, 18/32-43; Kasas, 28/76-82; Sebe', 34/16-17.

²⁷¹ Tin, 95/4.

²⁷² İbrahim, 14/34.

²⁷³ Fâtır, 35/39.

²⁷⁴ Lokman, 31/20.

²⁷⁵ Yunus, 10/12; Hûd, 11/9-10; Nahl, 16/53-55; İsrâ, 17/83; Ankebût, 29/65-66; Fussilet, 41/50-51.

idrakine varamayan,²⁷⁶ O'nun rahmetinin, iyilik ve ihsanının her an aşikâr olarak tecelli etmekte olduğunu göremeyen ve Cenab-ı Allah'a karşı şükran vazifesini gereği gibi yerine getirmeyen,²⁷⁷ dünya süslerine kapılmış olan insanların; kendilerine zevk veren mal, mülk, mevki ve bunun gibi geçici şeylere karşı, kimi zaman aşırı bir doyumsuzluk içerisine düştüklerine şahit olmaktayız. Öyle ki bu dünya hazlarını yitirmek, onlar için dünyanın da sonu demektir. Bu hususta Gazali (ö. 505/1111), *İhya'sında*, Sevrî'nin "Dünya doğruluk yeri değil, eğrilik yeridir. Ferahlık yeri değil, sıkıntı yeridir. Onu bilen bolluğu ile sevinmez, darlığı ile de üzülmez."²⁷⁸ dediğini nakleder. Ayrıca birtakım insanların şükürsüz ve doyumsuz olmaları hususunda, Mutahharî'nin, Sa'dî'den²⁷⁹ aktardığı şu hikâyeye de oldukça etkileyicidir:

Günün birinde, bir efendi ile kölesi, gemiye binerler. Köle, o ana dek hiç deniz görmemiştir. Ürkmüş bir hâlde çırpınmaya başlar. O denli ki, telaşla debelenmesi, gemideki tüm yolcuları rahatsız eder. O ana tanık olan bilge bir kimse, bunun çaresini bildiğini ileri sürer ve kölenin denize atılmasını ister. Bir anda kendini acımasız ve coşkun dalgalar arasında, ölümle karşı karşıya bulan köle, iyice korkarak, gemiye ulaşmak ve boğulmaktan kurtulmak için çabalamaya başlar. Gelgelelim çırpınışları yararsız kalır ve tam boğuluyorken bilge kişinin buyruğu ile kurtarılıp yeniden gemiye alınır. Gerçekten köle, bu maceranın akabinde sakinleşir. Bilge kişi ise "Geminin değerini bilmesi için denize düşmesi gerekiyordu." nasihatinde bulunur.²⁸⁰ Hikâyeye ışığında birtakım tespitler de ortaya koyan Mutahharî, topluma ilişkin intihar oranının refahlı katmanda daha yüksek oluşunun bir sebebinin, bu tabakada inançsızlığın da fazla oluşu; diğer sebebinin ise bu tabakanın hayatın lezzeti ile kıymetini, kâinattaki güzellikleri ve geçici olan bu dünya hayatının hakiki anlamını idrak edemeyişleri olarak ifade etmiştir.²⁸¹

²⁷⁶ İbrahim, 14/32-34.

²⁷⁷ Hûd, 11/9-10.

²⁷⁸ bk. Hüccetü'l-İslam İmam Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., C 4, İstanbul, 1975, s. 415.

²⁷⁹ Sa'dî Şîrâzî : (ö. 691/1292) Fars Edebiyatının en mühim şair ve yazarlarından. *Gülîstan* ve *Bostan* gibi çok kıymetli eserleri mevcuttur. (Mustafa Çiçekler, "Sa'dî-i Şîrâzî", *DİA*, C 35, ss. 405-407.)

²⁸⁰ Murtaza Mutahharî, *Adl-i İlâhî*, çev. Hüseyin Hatemi, Kevser Yay., İstanbul, 2005, ss. 183-184.

²⁸¹ *age.*, s. 184.

Sahi, vadiye inmeyen kişi, ne bilsin dağın yüceliğini. Elbette ki, insanın bir şeyden duyusal yahut manevi sevinç duymasının ve doygunluk veren coşkuyu hissetmesinin şartı, sıkıntı ve güçlüklerle aşına olmasdır. Nitekim gereğinden çok maddi haz, rahatlık ve lüks -şükretme bilinmediği takdirde- insanın hem hissiz olmasına yol açmakta hem de güçlüklerle karşı karşıya gelindiğinde, bireyin daha alingan, yılđın ve direnç gösteremez vaziyette olmasına neden olmaktadır. Bu durum da, başına gelen ufacık bir şey sebebiyle -sahip olduğu onca şeyi göz ardı ederek- intihara teşebbüs edenlerin sayısını -ne yazık ki- artırmaktadır. İşte, çağımızın en ciddi ve girift sorunlarından biri olan intihar; gereğinden çok dünya lükslerine dalıp, hep daha fazlasını arzulamanın bir neticesi olarak da zuhur edebilmektedir. Hâlbuki nefes alıp vermek bile başlı başına bir nimet değil midir? Nefes alırken ciğerlerimize oksijenin dolması, nefes verirken ise ciğerlerimizde biriken zehirli gazın dışarı çıkması... Görmek, yürümek ve duymak; su, bulutlar, rüzgâr, toprak ve topraktan çıkan rızıklar; gece ile gündüz ve bağışlanmış daha nice güzelliğler... Neden bizlere Yüce Allah tarafından lütfedilmiş olan bunca nimeti görmezden gelip hep daha fazlasını arzuluyoruz? Peki, dilimiz ve gönlümüz Allah'a şükür ile süslenmemiş iken kalbimiz nasıl sıkıntıdan kurtulacak; gönlümüz nasıl genişlik ve ferahlık bulacak?..

2. Acelecilik ve Mücadeleden Kaçış

İntiharı tetikleyen bir başka etmen de insandaki acelecilik duygusudur.²⁸² Bu hususta Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'de, insanoğlunun psikolojik zaaflarından biri olarak acelecilik durumunu bildirmiş ve aceleciliğin kişiyi yanlış tercihlere sürüklemesi noktasında, insanoğlunu ikaz etmiştir.²⁸³ Hz. Muhammed (s.a.) de, "*Teenni*"²⁸⁴ Allah'tan, acelecilik şeytandandır."²⁸⁵ buyurarak insanları uyarmıştır.

Acelecilik, insanın doğru düşünüp, incelikleri idrak edebilmesini engelleyen ve yerli yerinde kararlar alabilmesine mâni olan tehlikeli bir durumdur. Bazen insanoğlu, taşıdığı çok çeşitli arzularından dolayı, bulunduğu zaman diliminin ötesine taşarak, muhtelif nimetleri bir an önce elde etme psikolojisi ile aceleci

²⁸² İsrâ, 17/11; Enbiyâ, 21/37.

²⁸³ Nahl, 16/1; İsrâ, 17/11; Tâhâ, 20/114; Enbiyâ, 21/37.

²⁸⁴ Bir işi acele etmeden derinlemesine düşünerek yapmak manasındadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Mustafa Çağrı, "*Teenni*", *DİA*, C 40, ss. 270-271.

²⁸⁵ Tirmizî, Birr, 65.

davranabilmekte ve birtakım muhtemel başarısızlıklara gark olabilmektedir. Bu noktada bireyin, yaşamakta olduğu hadiseler ile ilgili olarak, ahirete yönelik bir farkındalığa ve yeterli bilgi donanımına sahip olmadan değerlendirmelerde bulunması; yanılmasına, yıkılmasına ve hatta intihar nevinden olumsuz davranışlar sergilemesine dahi yol açabilmektedir.

Aceleciliğe dair tanık olduğumuz bir başka durum ise yaşamları boyunca, bu dünyaya ve ebedî âleme yönelik birtakım vazifelerini ihmal etmiş, eksik yahut yanlış bir ahiret inancına sahip olan kimi insanların; ister hastalık ve geçim sıkıntısı çekiyor olsunlar ister bu dünya hayatında güllük gülistanlık yaşıyor olsunlar, bir gün ölecek olma korkusundan hiçbir surette uzaklaşamamaları ve var oluşlarını kaybetme kaygısı içerisinde kıvranıyor olmalarıdır. Hatta bazen bu içler acısı duruma, kanser gibi amansız bir hastalık ve elden ayaktan düşüp başkalarına muhtaç olma hususunda duyulan korku ile endişe de eklenince, bilhassa yaşlı bireylerin, bu duygu ile mücadele etmekten kaçarak, kolay olanı seçip intihara başvurdıklarına şahit olmaktadır.

Yıl 2017... Gazeteler, Çeşme'de otel personeline not bırakıp, denize atlayarak ölüme giden yaşlı bir çifti yazdı. Bıraktıkları notlar içerisinde özellikle bir cümle, içlerindeki depremi özetler nitelikteydi: "Yaşlılık ve hastalık sorunlarımızdan kurtulamadığımız için hiç kimseye muhtaç olmadan gitmeyi seçtik."²⁸⁶ Ayrıca yaşlı çift, arkalarında bedenlerinin kadavra olarak kullanılmasını istediklerini ifade eden notlar da bırakarak, aslında bir nevi cesetlerinin gömülmemesini talep etmekteydiler. Sanıyorum ki onları buna iten, ahirete dair yalnızca naaşları kabre konulanların acı çekeceği yanılgısıydı. İşte, tam da bu noktada vurgulamak gerekir ki, ölüm hususunda duyulan kaygıdan kurtulmak; ne bazı filozofların²⁸⁷ iddia ettiği gibi ölümü düşünceden tamamen silmekle mümkündür, ne de kimi filozofların²⁸⁸ öne sürdüğü gibi ölümü sürekli düşünmekle kabildir. Ölüm ve sonrasına dair duyulan korku ve endişenin en tesirli devası, doğru bir ahiret inancı ile -ebedî âlemin icabına göre hazırlanmayı da ihmal etmeden- hayatı idame ettirmektir. Zira ölüm olgusu, ancak ölüm ötesi bir bakış açısı olan ahiret düşüncesiyle anlam kazanmaktadır.

²⁸⁶ <http://www.posta.com.tr/altan-ulker-cetin-ciftinin-aglatan-sonu-haberi-1266684>.

²⁸⁷ Spinoza vd.

²⁸⁸ Stoa felsefesini savunan bazı filozoflar.

Dinî ve mistik düşünürlerimizden Farabi (ö. 339/950), insanları; ölmek için acele etmemeye, aksine -faziletli bireyler olmanın bir gereği olarak- ölümden sonraki mutluluğun artırılmasına vesile olan güzel fiilleri çoğaltabilmek adına, çevresine faydalı olmaya ve bunun için daha uzun süre hayatta kalmanın yollarını aramaya davet etmektedir.²⁸⁹ Çünkü ahiret, ancak bir imtihan yeri ve öte dünyanın tarlası olan bu dünyada kazanılabilir.

3. Kötümserlik ve Umutsuzluk

İntiharı tetikleyen unsurların en tehlikelilerinden biri de bireyin kötümser ve umutsuz olması durumudur. Umutsuzluk yahut daha ayrıntılı bir mana ihtiva etmekte olan bir başka deyiş ile "yeis"²⁹⁰ sözcüğü lügatte, "bir şeyde umudun tükenmesi"²⁹¹ olarak ifade edilmektedir. Kötümserlik durumuna gelince, o da her şeyi en kötü yanından ele alıp, her durumu karanlık görmek ve hep en kötüyü beklemek demektir.²⁹²

Birtakım olumsuz yaşam olaylarıyla karşı karşıya kalan insanın, çabucak kötümserliğe bürünüp Allah'ın rahmetinden umudunu kestiğine dikkat çekilen Kur'an'ı Kerim'de;²⁹³ meleklerin kendisine bir oğul müjdelemesi üzerine ihtiyarlığından dolayı buna çok şaşırان Hz. İbrahim'e meleklerin, "*Ümit kesenlerden olma!*"²⁹⁴ dedikleri ve bunun üzerine Hz. İbrahim'in de onlara "*Hak yoldan sapanlardan başka, Rabbimin rahmetinden kim ümit keser ki?*"²⁹⁵ karşılığını verdiği bildirilmekte ve insanoğlu her daim ümitvar olmaya davet edilmektedir.²⁹⁶

Bugün, hayata hakiki anlamını veren dini inanç ve değerlerden hızla uzaklaşması hasebiyle, son derece güçsüz duruma düşmüş olan çağdaş insan; görüp geçirdiği kötü yaşam tecrübeleri ile de -ne yazık ki- umutsuzluğa gark

²⁸⁹ Farabi, *Füsulü'l-Medenî*, çev. Yrd. Doç. Dr. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1987, s. 63.

²⁹⁰ Kur'an'ı Kerim'de ye's kökünden olan isim ve fillerin geçtiği ayetler için bk. Abdülbâkî, "Ye's", *age.*, s. 1062.

²⁹¹ el-İsfahani, "Y-e-s", *age.*, C 2, s. 928.

²⁹² TDK *Güncel Türkçe Sözlük*, "Kötümserlik" (11.09.2017).

²⁹³ Fussilet, 41/49.

²⁹⁴ Hicr, 15/55.

²⁹⁵ Hicr, 15/56.

²⁹⁶ "Allah'ın lütfundan ümidinizi kesmeyin. Çünkü kâfirler toplumundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez." Yusuf, 12/87.

olabilmektedir.²⁹⁷ Kuşkusuz bireydeki bu umutsuzluğu tetikleyen, hayatındaki derin boşluktur. Bu boşluğun en mühim sebeplerinden biri ise eksik yahut yanlış ahiret inancıdır. Zira ahiret inancı olmayan yahut noksan bir ahiret inancını haiz olan insanların problemlere karşı duruşu da ancak bu dünya ile sınırlı olacaktır. Dünyevi bir amaca ulaşmak onları çok gururlu ve mutlu edebildiği gibi, hedeflerine ulaşamamak yahut sıkıntılara uğramak da onların manevi yıkımına, umutsuzluğuna, kötümserliğine ve hatta bazen de -üzülerek belirtelim ki- intihar nevinden olumsuz düşüncelerde boğulmasına sebep olabilmektedir. Nitekim Antalya'da, 33 yaşında, evli ve bir çocuk annesi olan genç kadın, intihar etmeden önce sosyal paylaşım sitesi üzerinden bıraktığı notta; acılarından, hedeflerinden, çıkmazlarından ve kalp kırıklıklarından bahsederken, farkında olmadan da olsa bu acı hakikati fısıldıyordu.²⁹⁸

İnsan hayatında ekseriyetle yapılan hata, trenin ray değiştirmeden sonsuza dek gideceğini yani yaşamın asla değişikliğe uğramayacağını zannetmektir. Tabii ki hiç kimse gelecek günlerin muhakkak iyi olacağından kesin emin olamaz ancak umar, ümit eder. Bu inanç da onu hayata bağlar. Bu yüzden insanoğlu, bütün sebepleri yerine getirerek üzerine düşen vazifeyi ifa etmeli ve Yüce Yaradan'a tüm kalbiyle güvenerek sonrasını O'na bırakmalıdır ki sağlam bir kalbe ve hakiki bir istikrara malik olup, içinden çıkılmaz görünen durumlarda dahi korkakların sığınağı olan intihara bulaşmadan, hayatla ilgili mücadelesine yürekli devam edebilsin.

Bazen de insanı intihara sürükleyen, başkalarına yaptığı maddi ve manevi zulümler yahut işlediği daha başka günahlar olabiliyor. Suçluluk duygusuyla çıkmaza giren insan, hatayı hata ile örtmeye çalışma yanlışına düşüyor ve hayatta kalıp günahlarını telafi etmek için çabalayıp, çokça tövbe etmek yerine, kaçıış intiharda görebiliyor. Oysa mümin -katiiyen- Allah'ın her şeyi kapsayan rahmetinden²⁹⁹ ümidini kesmemeli, azabından da emin olmamalıdır. Bu hususta Kur'an'ı Kerim'de, *"Ey nefislerine karşı aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz O, çok*

²⁹⁷ Nurten Kimter, "Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", Hayati Hökelekli: *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 194.

²⁹⁸ <https://www.sabah.com.tr/yasam/2015/11/16/yeniden-buyut-beni-anne-yazip-intihar-etti>.

²⁹⁹ A'râf, 7/156.

bağışlayıcıdır, çok merhametlidir."³⁰⁰ buyrularak, insanlar korku ile ümit arasında olmaya teşvik edilmektedirler. Nitekim İslam nazarında günahsız bir hâl ile doğan âdemoğlunun, işlediği günahlardan ve bunun neticesinde sevk edileceği ilahi cezadan kurtulabilmesi adına yapacağı en doğru hareket, hiç kuşkusuz, tövbe edip vaziyetini onarmasıdır.

Tövbe, bireyin işlediği bir günah yahut suçtan dolayı pişmanlık duyup, iyiye ve güzele yönelerek aynı hatayı bir daha yapmamaya karar vermesi durumudur.³⁰¹ Esasen birey, tövbe anında yaşadığı sükûnet ve huzur hâli ile kendi iç çatışmalarından sıyrılmakta; böylelikle de kişiliğini yeniden tanzim etmektedir.³⁰² Çünkü tövbe, kişinin manevi bir rahatlama ve huzur duyması için en etkili ilaçtır. Bu bağlamda insanoğlu, işlediği suç, günah ve kusurlarının ağırlığı altında ezilip, kurtuluşu intihar gibi Cenab-ı Allah'ın razı olmayacağı yanlış bir yolda aramak yerine; hatalarının örtülmesi ve kendisinin affedilmesi için Yaradan'ın tövbe kapısına sığınmalıdır.

Tövbe eden günahkâr, hakikaten yürekli bir kimsedir. Zira korku o kimsenin kalbine hâkim olmuş, bundan dolayı zilletini kabul etmiş ve kalbi kırık bir hâlde, kendi iradesiyle Yüce Allah'ın kapısına sığınmıştır.³⁰³ Değil mi ki Cenab-ı Hak, günah işleyip akabinde samimi bir şekilde tövbe edenlerin³⁰⁴ bağışlanma isteklerini kabul buyuracağını ve veballerini affedeceğini³⁰⁵ haber vermektedir; o hâlde sorumluluklarını ihmal edenler de bilmelidir ki, Yaradan'a sınıksız bağlanıp dini yalnızca Allah'a has kıldıklarında³⁰⁶ -yani dini, kendilerine yahut başkalarına göre değil, Allah'ın emirlerine uygun bir şekilde yaşamaya başladıklarında- ve Allah'ın indirdiği gerçekleri eğip bükmeden dosdoğru ifade ettiklerinde,³⁰⁷ kuşkusuz Yüce Mevla'nın rahmeti onları kuşatacaktır.

³⁰⁰ Zümer, 39/53.

³⁰¹ İbn Manzûr, *age.*, C 1, s. 276.

³⁰² Asım Yapıcı, *İslam'da Tövbe ve Dini Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay., İstanbul, 1997, s. 322.

³⁰³ Râgıb el-İsfahanî, *İslâm'ın Ahlâkî İlkeleri (Ez-Zerî'a İlâ Mekârim'iş-Şerî'a)*, çev. Abdi Keskinsoy, Beşikçi Yay., İstanbul, Haziran 2003, s. 328.

³⁰⁴ Nisâ, 4/17; En'âm, 6/54; A'râf, 7/153; Nahl, 16/119.

³⁰⁵ Tövbe, 9/104; Şûrâ, 42/25.

³⁰⁶ Beyyine, 98/5.

³⁰⁷ Bakara, 2/160.

4. Yalnızlık Hissi, Manevi Boşluk ve Bunalım

Yalnızlık hissi; hakkında bir hayli kuramsal bilgi bulunan evrensel bir yaşam tecrübesi olmasına karşın, açık ve cümle âlemin üzerinde fikir birliği ettiği bir tanıma sahip değildir. İnsan hayatı için, hem iç gözleme teşvik edip olgunluğa vesile olmak gibi olumlu getirileri hem de topluma ve kendine yabancılaşmak gibi olumsuz neticeleri olabilen bu çetin duygunun³⁰⁸ çalışmamızı ilgilendiren yönü; kontrolden çıktığı vakit -yıkıcı ve acı verici tarafı ile- insanı önce bunalıma sonra da intihar uçurumuna sürükleyebilmesidir.

Daha çocukluktan itibaren her şeyi sorgulayıp anlamaya çalışan insanoğlu, bu dünya hayatında daima bir neden ve anlam arayışı içerisinde olmuştur. Bu arayış; beslenme, güvenlik ve benzeri temel fizyolojik ihtiyaçlardan farksız, Frankl'ın da işaret ettiği gibi, insan yaşamındaki temel bir güdüdür.³⁰⁹ Bu noktada ifade etmek gerekir ki bugün, hayatın esas anlamını özümseyememiş olan bireylerin içine düştükleri "depresyon" hâli, ölümle sonuçlanan intihar girişimlerinin -ne yazık ki- çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır.³¹⁰ Bilhassa yaşanan karşılıksız hissi duygular, aile içi yahut kişinin çevresi ile yaşadığı sorunlar, uğranılan haksızlıklar ya da başarısızlıklar; bireyin manevi anlamda hayata dair yeterli donanımı da olmadığı takdirde, ona yalnızlık hissi vermekte ve onu bunalıma sürükleyebilmektedir. Elbette intiharı tetikleyen ailevi ve toplumsal-çevre koşullarını tamamen yok etmek mümkün değildir; ancak bu kışkırtıcı unsurlar ile kavga etmek yerine, pekâlâ önüne maneviyatla örülü sağlam bir duvar inşa edilebilir.

Bilinmelidir ki âdemoğluna yaşamı boyunca -her hâlükârda- olumlu bir bakış açısı sunan, hayat ve ötesinin o merakları cezbeden bilinmeyenleri hakkında ilim sağlayan ve başka bilgi kaynaklarının muktedir olamayacağı açıklama ve teselliye veren İslam dini dışında, insanın, tam olarak zihnini ve kalbini tatmin edici cevaplar alabileceği başka bir bilgi kaynağı mevcut değildir. Nitekim ODTÜ Makina Mühendisliği mezunu 35 yaşındaki Pişkin, bir yazılım şirketinde, adından başarıyla

³⁰⁸ Çok yönlü bir fenomen olan yalnızlık hissinin hem pozitif hem de negatif yönlerine işaret eden geniş bilgi için bk. Karnick Paula, "Yalnızlık Hissi: Teorik Yaklaşımlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, çev. Selçuk Zengin ve Muhammed Kızılgeçit, C 11, S 3, 2011, ss. 217-229.

³⁰⁹ Viktor E. Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, 5. bs., çev. Selçuk Budak, Okyan Us Yay., Kasım 2010, s. 113.

³¹⁰ Özcan Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2001, s. 354.

söz ettiren ve çevresinde çok sevilen bir yönetici idi. Sosyal paylaşım sitesinde intihar notu niteliğinde 14 dakikalık bir video paylaştıktan sonra hayatına son verdi.³¹¹ Dostları, bedeni, serveti ve kariyeri -ne yazık ki- onu hayata bağlamaya yetmedi. Bugün çağdaş medeniyetin kaydettiği onca başarıya rağmen, insanın kalbinde hissettiği boşluğu dolduracak, iç sıkıntısına derman olacak doğru bir görüş geliştirebildiğini söylemek görüldüğü üzere imkânsızdır. Kitlesele bir afet hâlini almış olan "iç sıkıntısı", çağdaş insanın huzur arayışı önünde bir set gibi durmaktadır. Ne yazık ki çağdaş kültür, insanın "mana arayışı"na yardım edebilecek duyarlılık ve kabiliyette görünmemektedir. İşte, seküler kültür ortamına karşın, dünyanın neredeyse her yerinde, dinî öğretilere karşı insanlarda uyanmaya başlayan ilgi, çağdaş kültürün dolduramadığı bu manevi boşluktan ileri gelmektedir.

Bugün, dünyada yapıp edilenlerin sonuçlarıyla karşılaşılacak olan bir ölüm ötesi hayata inanmayan, bu bağlamda belli görev ve hedefler yüklenmeyen, başarısızlıklarda dahi gayretinin mükâfatını bir gün muhakkak alacağını bilmeyen yahut bu dünyada güç yetiremediği, kendisine zulmetmiş olan o zalim kişilerden, hiçbir zaman hesap sorulamayacağını ve adaletin de tam anlamıyla gerçekleşmeyeceğini düşünen insan; önce kalbinde derin bir boşluk hissetmeye, akabinde hayatı ve yaşadıklarını anlamlandıramamaya başlamakta; huzursuzluk ve stres döngüsü içerisine düşünce de, yok olup gitmeyi arzular hâle gelebilmektedir. Hâlbuki insan, ahirette, herkesin hakkı olanı alacağını, iyilikler ile gayretlerin kesinkes karşılık bulacağını ve tüm mazlumlar adına Yüce Allah'ın zalimlerden hesap soracağını idrak edebilse, kendini daha güçlü hissedip, metanetli ve vakur bir duruş sergileyecek; yenilgiyi kabul edip Allah'ın kendisine emanet olarak verdiği can nimetine zarar vermek yerine, sabır ve yiğitlik ile haksızlıklara ve her türlü başarısızlıklara karşı en soylu mücadeleyi verecektir.

Ahirete iman etmesine rağmen intihar edenler yahut teşebbüsünde bulunanlar da az değildir. Hatta bazılarının bu olumsuz eylemleri nedeniyle zarara uğramayacaklarına inandıklarına da şahit olabilmekteyiz. Kişinin o an akli dengesi

³¹¹ Haberin ayrıntısı için bk. <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1000220-mehmet-piskinin-intihar-notu#>.

yerindeyse eğer, bu durumu ancak pasif bir ahiret inancı ile açıklayabiliriz.³¹² Nitekim Adıyaman'da, arkadaşı vefat ettiği için bunalıma girip intihar etmiş olan 19 yaşındaki gencin geride bıraktığı notlar, bu durumu en acı bir şekilde gözler önüne sermektedir. İntihar etmeden önce sosyal medya üzerinden bütün arkadaşlarından helallik isteyen genç, "Tek sen gitmezsin merak etme, yakında yanındayım. Sen sakın üzülme. Mekânın cennet olsun."³¹³ şeklinde sözlerine devam etmiştir. Cennet inancını haiz olduğu aşikâr olan bu gencimiz; doğru bir ahiret inancında, cennet kilidinin ancak "sabır" anahtarıyla açılacağını idrak edebilmiş olsaydı, kendisine bu kötülüğü yapar mıydı acaba?!

5. Kontrolsüz Öfke ve İntikam Hırsı

İnsanoğlu; evde, okulda, iş hayatında ve benzeri ortamlarda, sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak, başka insanlarla etkileşim ve iletişim içerisinde bulunmaktadır. Bu sosyal ilişkinin bir parçası olan birey, kimi zaman muhtelif problemlerle karşı karşıya gelebilmektedir. Bu süreçte -bilhassa yakın ilişkilerdeki, bir yandan mutlulukları ve sevinçleri paylaşma nevinden müspet duygular yaşarken bir yandan da hayal kırıklığı, incinme ve hiddet gibi olumsuz duygulara düşer olabilmektedir. İntikam duygusu da yakalanılan bu menfi hislerden yalnızca biridir.

İntikam kelimesi, lügatte "cezalandırma, kınama" gibi manalara gelen "nakm" kökünden türemiş olup "öç alma, haksızlık yapan kimsenin haksızlığa uğrayan tarafından cezalandırılması, suç ve günah işleyen kimseyi gerektiği şekilde cezalandırma, kötülüğe ceza ile mukabele etme" anlamlarında kullanılmaktadır.³¹⁴ Oldukça karmaşık, yıkıcı ve bir o kadar da güçlü bir duygu olan intikamın³¹⁵ ortaya çıkmasına yol açan ise kontrolsüz öfke duygusudur.

Peki nedir insanda intikam hissini tetikleyen ve insanı kontrol edilemediği takdirde intihara dahi sürükleyebilen bu "öfke" duygusu? Budak, kişiyi kolayca tesiri

³¹² Câsiye, 45/21.

³¹³ <http://www.milliyet.com.tr/intihar-etmeden-once-sosyal-medyadan-adiyaman-yerelhaber-920493/>.

³¹⁴ el-İsfahani, "Nkm", *age.*, C 2, s. 741; İbn Manzur, *age.*, C 12, s. 701.

³¹⁵ Yaşar Dilber, *Ergenlerde Görülen Siber Zorba/Mağdur Yaşantılarının Utanç/Suçluluk ve İntikam Duyguları Çerçevesinde İncelenmesi (Bursa İli Örneği)*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013, s. 39.

altına alabilen öfke hissini; engellenme, saldırıya uğrama, tehdit edilme, mahrum bırakılma, kısıtlanma ve benzeri hâllerde duyulan ve umumiyetle sebep olan şeye yahut kişiye yönelik muhtelif saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen, olabildiğince yoğun, negatif bir duygu olarak tanımlamaktadır.³¹⁶

Duygular, yaşamsal varlığı teşkil eden en temel öğelerden olup duyguların tanınması; bireylerin sahip oldukları olumlu yahut olumsuz tüm düşünce ve isteklerini fark edip ifade edebilmeleri ve gerektiğinde onlarla nasıl başa çıkabileceklerini de kestirebilmeleri noktasında elzemdir. Nitekim birine son kerte öfkeli olmak ile öfkeli olduğunun bilincinde olup kendini kontrol ederek "Şu anda sana kızgınlık duyuyorum." demek başka şeylerdir. Zira duygularını tanıyan birey, nerede ve nasıl durması gerektiğini bilir.³¹⁷ Bu hususta Köknel, öfkenin, belirli bir sınır dâhilinde bulunduğu müddetçe, diğer duygulanım ve coşkular gibi, kişiliği koruyucu nitelikte bir görev icra ettiğini söylemiştir.³¹⁸ Bu noktada İslam düşünürlerinden Gazali'nin izahı da oldukça önemlidir. O, öfke duygusunu; insanoğluna, kendisini fesattan ve yaşamda başına gelebilecek tehlikelerden koruyabilmesi için, Yüce Allah tarafından verilmiş bir nimet olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Gazali, bu duygunun oluşumu anında insan bedeninde olup bitenleri de, eserinde uzun uzadıya anlatmıştır. O, gayesine erişemeyen kişinin gazap ateşinin parladığını ve bundan çıkan alevin kalbin kanını kaydattığını, akabinde kaynayan kanın da -ateşin ve kaynayan suyun yukarı çıkması misali- beyne hücum ettiğini, yüze döküldüğünü ve yüzü kızarttığını söylemektedir. Ayrıca kanın bedene yayılması olayının, bireyin gücünün yettiği ve kendinden zayıf olanlara öfkelenildiği vakit meydana geldiğini; hiddetlendiği kimse kendinden üstün ve güç yetiremeyeceği bir yapıda ise, işte o vakit kanın çekilip bireye hüznün hâkim olacağını ifade etmiştir.³¹⁹ Hülâsa öfke duygusunun yaratılışındaki birinci gaye, insanın savunma gibi temel ihtiyaçlarını karşılaması olmakla birlikte, bu duygu ne zaman ki aklın

³¹⁶ Budak, *age.*, s. 542.

³¹⁷ Makbule Akdeniz, *Öfke Kontrolü Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrolü Becerilerine Etkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007, s. 3.

³¹⁸ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 6. bs., Altın Kitaplar Yay., Kasım 1985, s. 192.

³¹⁹ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, C 3, ss. 375-376.

kontrolünden çıkarsa kötülöklere neden olabilmektedir.³²⁰ Hatta öfke -kontrol edilemediğı takdirde- o denli güçlü bir duygudur ki insanı, intihar gibi anlık olumsuz bir tepki ile cehenneme dahi götürebilir. Bu aşamada belirtmek gerekir ki intihar, yalnızca melankolik bir davranış değildir. Ne yazık ki bu dünyadan gayesi, sonsuz ahiret yurdu olmayan kimi insanların, öfke anlarında, kendilerince birilerine ders vermek (?) maksadıyla yahut bu dünyadan yok olup gitmek arzusuyla öfkelerine yenik düşüp, bu olumsuz davranışa teşebbüs ettiklerine de şahit olabilmekteyiz.

Öfke duygusu, günlük yaşantıda oldukça fazla rastlanılan bir durumdur. İnsanoğlu kimi zaman kendisini öfkeliendiren durumları kabullenmeye çalışmakta, kimi zaman da öfke hissinin oluşmasına neden olan durumlardan kaçarak bu çetin duygudan kurtulmaya çabalamaktadır. Aslında masumca görünen bu iki vaziyette de insan kendisine zarar vermektedir. Zira âdemoğlu, öfkelerini makul bir şekilde ifade etmeyip bastırmaya çalıştığı vakit, öfkeleri kendisine yönelecek ve içinde biriken negatif enerji onu mütemadiyen rahatsız edecektir. Peki tersine davranıp öfkelerini olduğu gibi ifade ederse ne olur? İşte o zaman da insan, etrafındakilerle sağlıklı iletişim kuramayacak, söylediklerinden yahut yaptıklarından ötürü sürekli bir suçluluk duygusu taşıyacak ve dolayısıyla yine keyfi kaçacak, huzurlu olamayacaktır. Bu noktada yapılacak en doğru hamle, öfke duygusunu bastırmak yahut kontrolsüz yaşamak yerine, öfkeden doğan kötü enerjiyi müspet bir biçimde akıtıp öz denetimi sağlamak ya da öfke tepkilerini muhataba münasip bir şekilde aktarmaktır.³²¹

Peki öfke sırasında kalp atışının hızlanması ve kanın hem damarları hem de beyni zorlaması ile aklın normal görev yapmasını önlemesi durumu, nasıl bertaraf edilebilir? Bu hususta Hz. Muhammed (s.a.) öfkeli kişiye, abdest almak yahut ayakta ise oturmak gibi pratik ve hayati tavsiyelerde bulunmuştur.³²² Ayrıca "*Yiğit o kimsedir ki, öfkeliendiğı sırada öfkesine hâkim olur.*"³²³ buyuran Allah Resulü, insanda kimi zaman oluşabilen öfke duygusunun tamamen yok edilmesinden ziyade, bu hissin tesiriyle yanlış bir davranışta bulunulmasından imtina edilmesi gerektiğı

³²⁰ Mustafa Çağrııcı, "İyimserlik", *DİA*, C 23, s. 501.

³²¹ Makbule Akdeniz, *age.*, s. 5.

³²² bk. Ebû Dâvud, Edeb, 3.

³²³ Buhârî, Edeb, 76, 102; Müslim, Birr, 107, 108.

üzerinde durmuştur. Demek oluyor ki mühim olan, kişinin, hiç hiddetlenmemesi değil; öfkesini kontrol altında tutabilmesi ve alışkanlık hâline gelip karakter özelliğine dönüşmeden bu konuda gerekli önlemleri alabilmesidir.

Öfke kontrolü; kişinin, kendisine ya da çevresine zarar vermeden, sözel yahut şiddet ihtiva eden saldırgan davranışlarını bertaraf edebilmesi için elzemdir. Bugün, bu kontrolü gerçekleştirmeyi hedefleyen bir hayli yöntem mevcuttur.³²⁴ Mühim olan kişinin, hangi metot yardımıyla daha huzurlu ve kolay bir biçimde bu kontrolü sağlayabileceğini görüp, seçebilmesidir. Öfke hissinin ilk belirtisi, bedende meydana gelir değil mi? İşte, bedeninin sesine kulak veren bireyler, bu sinyaller vasıtasıyla öfkelenmenin nasıl bir hâl olduğunun çabucak farkına varıp ıslah etmeye çalışabilirler. Bu olumsuz sürecin ve sinyallerin başlangıcı, gergin olma durumudur ki bir anda kasların gerilmesi, dişlerin kenetlenmesi, baş ağrısı ve göğüste baskı durumlarından biri ya da birkaçı meydana gelir, akabinde gerginlik fazlaşır. Tam da bu ilk safhada iken bireyin alabileceği en pratik tedbir, gevşeme ve derin nefes alma tekniklerini öğrenerek öfkesini yatıştırmak için çabalamasıdır. Öfke henüz davranışlara sirayet etmeden, bu olumsuz dürtü ile oluşacak tepki arasındaki saniyelik seçim hakkını şuurlu bir şekilde değerlendirirse kişi, kontrolü ele almayı da başarabilecektir.³²⁵

Öfke duygusunun kontrol edilebilmesi hususunda yadsınamaz önemli bir gerçek de ahiret inancının insana verdiği güvenlik hissi ve sağladığı sorumluluk duygusudur. Nitekim hayatın ölmekle bitmeyeceğini bilen ve doğru bir ahiret inancına sahip olan bireyler, bu dünya hayatında yaptıkları her davranışın ve söyledikleri her sözün, niyetleri ile birlikte, olduğu gibi tespit edilerek, görevlendirilmiş iki melek tarafından yazılıp her an hesabının tutulduğunun bilincinde ve bu dünyada, yapıp ettiklerine karşılık, az çok mükâfat yahut cezaya düşer olduklarının farkında, öldükten sonrası için de ilk konaklığı olan berzah hayatında amellerinin neticesini bir parça hissedeceklerinin ve amellerinin tam

³²⁴ Öfke kontrolünde uygulanan yöntemler ile inancın, öfke kontrolünü sağlamadaki etkisi hususunda geniş bilgi için bk. Ayşe Nur Özkan, *Dini Motiflerin Öfke Kontrolü Üzerindeki Etkisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

³²⁵ Ayşe Nur Özkan, "Şiddetin Önlenmesinde Psikolojik ve Manevi Yaklaşımla Öfke Kontrolü", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S 15, Şubat 2012, s. 92.

manasıyla karşılığını ancak son evre olan ahirette göreceklerinin idrakindedirler. Ve bilmektedirler ki, ilahi adalet ahirette zuhur edecek, mükellef olan cümle âleme, yaptıkları sorulacak, ceza yahut mükâfat orada eksiksiz verilecektir. İşte bu bilinç, öfke duygusunun yakıcılığına karşı bireyin serinkanlılığını artırmaktadır.

Yüce Mevla, takva sahiplerinin yani Allah'ın emrine uygun yaşayanların, hayatın akışı içerisinde insanoğlunun zaman zaman yakalandığı o hiddetlenme anlarında, "öfkelerini yutma" erdemi göstermelerinden Kur'an'ı Kerim'de övgü ile bahsetmiştir.³²⁶ Müminlerin üstün özelliklerinden haber verirken ise kızdıkları zaman dahi muhataplarının kusurlarını bağışladıklarına dikkat çekip,³²⁷ bireysel ve toplumsal ilişkinin intikam hırsı ve kontrolsüz öfke üzerine değil, uzlaşma ve kaynaşma üzerine tesis edilmesi gerektiğine ve sürtüşmelerin objektif hukuk ile adalet ölçüleri mucibince tahlil edilmesi icap ettiğine ayetlerle³²⁸ işaret eden Cenab-ı Allah, toplumda ahlaki ve hukuki bir altyapı meydana getirmiştir. Bununla birlikte Kur'an'ı Kerim'de, iyiliklerle kötülüklerin bir tutulmaması ve kötülüklerin sabırla en güzel bir biçimde önlenmeye çalışılması durumunda, husumetlerin samimi dostluklara tahavvül edeceği³²⁹ de haber verilmektedir. Bu hususta Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in (s.a.) de, kendisinden az ama nitelikli bir amel için öğüt isteyen sahabeye öfkelenmemeyi tavsiye ettiğini,³³⁰ güçlü kimseyi tarif ederken de güreşte rakibini yenen değil, öfkelenildiğinde nefsinin yenen kişi³³¹ olarak tanımladığını görüyoruz.

6. Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanımı

Yaşı, cinsiyeti, ırkı ve statüsü ne olursa olsun hepimizin ortak arayışının adıdır huzur. Bu anlamda insanoğlu, hem ruh hem de bedenden meydana gelen iki yönlü bir varlık olması dolayısıyla her iki açıdan da ihtiyaçlarını göz önünde bulunduracak şekilde dengeli bir hayat sürmelidir ki huzuru bulabilsin. Aksine insanın, yeme, içme, dinlenme gibi bedensel ihtiyaçlarına ehemmiyet gösterirken

³²⁶ "O (takva sahibi) olanlar, bollukta ve darlıkta (Allah rızası için) sarf ederler, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah iyilik yapan (ve güzel davranan)ları sever." Âl-i İmrân, 3/134.

³²⁷ Şûrâ, 42/37.

³²⁸ Âl-i İmrân, 3/103; Hucurât, 49/9-13.

³²⁹ Fussilet, 41/34-35.

³³⁰ Tirmizi, Birr, 73; Ahmed ibn Hanbel, Müsned, II, 175.

³³¹ Buhari, Edeb, 76; Müslim, Birr, 107.

ruhsal yönünü ihmal etmesi, insan hayatı için oldukça sakıncalı bir durumdur. Çünkü huzurun anahtarı; bireyin iman, ibadet, salih amel,³³² sevgi, merhamet, yardımlaşma, paylaşma, dayanışma gibi manevi değerler vasıtasıyla sükûna erişmesinde saklıdır. Ancak bugün, ülkemizde, sosyal, iktisadi ve teknolojik gelişmelere de bağlı olarak, yukarıda ifade ettiğimiz toplumsal değerlerimizin pratikte zayıfladığını, bununla birlikte insanların mekân olarak birbirine yaklaşırken -dünyalık telaşlara kapılıp- sosyolojik açıdan birbirlerinden hızla uzaklaşıp yalnızlaştığını; bireysel başarı, ekonomik rekabet, iktidar yarışı, giyim kuşam, mal mülk, dış görünüş, anlık zevk ve tatminlerin de alabildiğine yüceltilip, mutlak değerler hâline getirilmiş durumda olduğunu görüyoruz. İşte böylesi bir dünyada, ilahi mesaj ve peygamber uyarılarından uzak bir hayat sürdüren, böylelikle de maneviyatını ihmal edip yitiren ve zorluklardan kaçma arzusu taşıyan kimi bireyler; huzuru, kısa bir süreliğine kaygı azaltıcı etkisi olmasına aldanıp, sonrasında daha büyük muhtelif sıkıntılara yol açan alkol yahut madde kullanımı gibi yanlış yollarda arayabilmektedirler.

Uyuşturucu madde; kullanıldığında insana esriklik veren, insan aklının, etkinliklerini yerine getirmesine mâni olan, bedensel ve ruhsal hayatın sıhhatine zarar veren morfin, afyon, eroin, kokain, esrar nevinden şeylere verilen addır.³³³ Bunlar, bireylerin vücut ve beyin kimyasını altüst etmekte; beynin çalışması ve hücreler arası ilişkileri dumura uğratmakta; yanlısamalar doğurup bireyin anormal davranışlar sergilemesine yol açmaktadır. Dolayısıyla da birey; mutluluk, şaşkınlık, huzursuzluk, depresyon ve halüsinasyon hâllerini bir arada yaşayan çarpık bir kimliğe bürünmektedir.³³⁴ Aynı şekilde alkol de bedende merkezi sinir sistemini tesiri altına almakta, akabinde kişinin psikolojik yaşantısını, duygularını, düşüncelerini ve davranımlarını değiştirmektedir. Her ikisi de kimyasal içerikleri nedeniyle insanda çok çabuk alışkanlık meydana getirebilmektedir.³³⁵ Bu yüzden bilhassa genç nüfus arasında, alkol ve madde kullanımı -ne yazık ki- hızla yayılmaktadır. Zira bunlarla,

³³² Salih amel, "iyi, güzel, faydalı iş" ve "Allah'ın rızasına uygun amel" demektir.

³³³ TDK Güncel Türkçe Sözlük, "Uyuşturucu madde" (26.11.2018).

³³⁴ İrfan Başkurt, "Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 8, İstanbul, 2003, s. 81.

³³⁵ Özcan Köknel, *Bağımlılık: Alkol ve Madde Bağımlılığı*, yayına hazırlayanlar Nilgün Himmetoğlu ve Oya Alpar, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1998, s. 13.

ilk zamanlarda merak yahut farklı bir nedenle³³⁶ başlayan tanışıklık, sonraki zamanlarda alışkanlık, hatta bağımlılık hâlini almakta ve bireyin kurtulması daha da güçleşmektedir.

Alkol ve uyuşturucu madde kullananlar; umumiyetle, metanetsiz ve âciz bir kişilik yapısına sahip olup, bilhassa kaygıları yok etme noktasında, problem ve sıkıntılarla mücadele ederek çözüme kavuşma erdemliliğini göstermek yerine bu zararlı maddelere sığınma gafletinde bulunmaktadırlar. Yapılan araştırmalar, iç denetimden hayli uzak, öz güveni oldukça zayıf, şahsi meselelerini dahi yalnızca başkalarının çözüme kavuşturabileceğine inanan güçsüz kişilik yapısına sahip bireylerin, alkol yahut diğer uyuşturucu maddelere çok daha çabuk müptela olduklarını göstermektedir.³³⁷ Ne acıdır ki bazıları, kendi iç gerçekliğinden kaçmanın ve kendisine üzüntü veren şeylerle teması kesmenin tek çıkar yolunun, kendisine hem fiziksel hem de psikolojik olarak zarar vermekte olan bu tehlikeli maddelerden geçtiğini zannedip, hayatında onulması güç yaralar açmaktadırlar.

İnsanda birçok tahribat ve hastalık meydana getirmekte olan³³⁸ alkol ve uyuşturucu madde kullanımı; insan ilişkilerine ciddi zararlar vermekte, birtakım ekonomik sıkıntılara sebep olmakta, çeşitli kazalara yol açmakta ve bireyin hayatında daha bir çok olumsuzluklar doğurmaktadır. İşte tüm bu sorunların ve stresli yaşam olaylarının sebebini görerek, hayatını ıslah etmek için çabalayıp, yeniden doğrulmak yerine; hayatına son verince bütün bu ızdıraplardan bir anda kurtulacağını zannedip intihar eden yahut bu girişimde bulunan bireyler de -ne yazık ki- azımsanamayacak kadar çoktur.³³⁹

³³⁶ Diğer sebeplerden bazıları için bk. Mary J. Gander, Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 5. bs., çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen ve Bekir Onur, yayıma hazırlayan Bekir Onur, İmge Kitabevi, Eylül 2004, s. 509; İrfan Başkurt, agm., ss. 88-101.

³³⁷ bk. Doğan Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, 32. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, Kasım 2002, s. 91; Adnan Kulaksızoğlu, *Ergenlik Psikolojisi*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, Mayıs 2001, s. 216.

³³⁸ İlkey Kasatura, *Gençlik ve Bağımlılık*, Evrim Yay., Ekim 1998, s. 24.

³³⁹ Alkol ve uyuşturucu madde kullanımının intihar ile ilişkisi hususunda yapılmış çalışmalar için bk. Aslı Doğrul, *Alkol Kullanımı ve İntihar Olasılığının Stresle Başedebilme Yöntemleri ile İlişkisinin İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 86; Hasan Mırsal vd., "Alkol Bağımlılığında İntihar Davranışının Araştırılması", *Bağımlılık Dergisi*, C 2, S 1, 2001; Mustafa Demirci, *Üniversite Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı ve İntihar İlişkisi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2016.

Temel prensipleri din, can, akıl, nesil ve mal emniyeti şeklinde özetlenen; ana hedefi ise insanın hem dünya hem de ahiret mutluluğunu inşa etmek olan İslam'ın alkol ve uyuşturucu madde kullanımı konusundaki çizgisi nettir. Hem alkollü içecekler, hem de beden ve ruh sağlığını tehdit edici bütün zararlı maddeler dinimiz açısından yasaklanmıştır.³⁴⁰ Bu hususta Yüce Allah, *"Ey iman edenler! Şarap/içki, kumar, (tazim edilen) dikili taşlar ve fal okları, şeytana ait murdar işlerdir; artık bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz."*³⁴¹ buyurmuştur. Allah Resulü de *"Sarhoş eden her şey haramdır."*³⁴² buyurarak, kişiye sarhoşluk veren sıvı yahut katı olsun, bütün maddelerin kullanımının yasak olduğunu bildirmiştir. Bu noktada anlıyoruz ki akılsal ve ruhsal dengeyi bozan, kişiyi Allah tarafından kendisine lütfedilmiş olan iradesini kullanamaz hâle getiren, düşünme yetisini yok eden, bedeni harap duruma getiren, dolayısıyla bireyin hem yükümlülüklerini ifa etmesini engelleyen hem de insanı kötülüğe meyilli kılan uyuşturucu maddelerin de içki gibi sarhoş edici özelliği olması hasebiyle haram kılınmış olması tabiidir.³⁴³ Ayrıca hayatın her anında insanın yanında ve şah damarından daha yakınında olan Yüce Mevla; Kur'an'ı Kerim'de, huzurun reçetesini *"Gönüller (ancak) Allah'ı anmakla huzura kavuşur."*³⁴⁴ şeklinde vermişken ve güzelce sabredenlerin ahirette muhakkak mükâfatlandırılacağını bildirmişken,³⁴⁵ insanın sıkıntılı hâllerinde Yüce Allah'ı unutup, çareyi intihara kadar götürebilen zararlı maddelerde araması büyük akılsızlık ve nankörlük değil de nedir?!

7. Medyanın Şuursuzluğu

Filmlerin ve televizyon dizilerinin izlenme rekorları kırdığı günümüzde, senaryo gereği intihar girişiminde bulunan kişinin bu teşebbüsünün ardından, yine senaryo gereği herkesin o kişi etrafında pervane olması ve bireyin tüm isteklerinin kabul edilmesi, hatta sevdiği kişinin gözünde kahraman ilan edilmesi durumları da -üzülerek belirtelim ki- bilhassa gençler için, intihara teşebbüsü özendirici bir unsur

³⁴⁰ Geniş bilgi için bk. Ramazan Kazan, "Alkollü ve Uyuşturucu Maddelere Karşı İslam'ın Tavrı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 8, 2001, ss. 121-136.

³⁴¹ Mâide, 5/90.

³⁴² Müslim, Eşribe, 70.

³⁴³ Tuncay Başoğlu, "Uyuşturucu", *DİA*, C 42, s. 252.

³⁴⁴ Ra'd, 13/28.

³⁴⁵ Zümer, 39/10.

olmaktadır. Aslında şov amaçlı, ilgi odağı olmak yahut talebine olumlu yanıt alabilmek için yapılan bu tehlikeli intihar girişimleri; bazen vücutta sakatlık gibi kalıcı hasarlar bırakmakta, bazen de -ne yazık ki- kişinin ölümü ile sonuçlanmaktadır.

2016 yılından bir gazete haberi... Muğla'da yaşayan 38 yaşındaki adam, gönül ilişkisi olduğu iddia edilen kadınla konuşmak için evine kadar gitmiş, talebi reddedilince, aracında bulunan benzin bidonunu yanına alarak kendini yakmakla kadını tehdit etmiş, ancak yine olumlu bir yanıt gelmeyince -muhtemelen niyeti yalnızca blöf yapmaktı- üzerine benzini dökerek çakmağa dokunmasıyla alev topuna dönmesi bir olmuş ve ne acıdır ki insanların gözü önünde cayır cayır yanmış, kaldırıldığı hastanede de hayatını kaybetmişti.³⁴⁶ Genç adam, kendisine emanet olarak verilen bu cana verdiği zararın hesabının, ahirette muhakkak sorulacağına yürekten iman ediyor olsa, bu tehlikeli intihar oyuna kalkışır mıydı acaba?..

³⁴⁶ <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1245626-muglada-askina-karsilik-bulamayan-adam-kendini-ate-se-verdi>.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHİRET İNANCININ İNTİHAR EĞİLİMİNE KARŞIN İNSANLARDA OLUŞTURDUĞU PSİKOLOJİK TEMELLER

Günümüzde, ahirete imanın "insanların öldükten sonra diriltilip -cennet yahut cehennem hayatına sevk edilmek üzere- Allah'a hesap verecek olmalarına güçlü bir inanç duymak" anlamı üzerinde ekseriyetle duruluyor olsa da pratik hayatta ahiret inancı, âdemoğlu için çok daha geniş manalar ihtiva etmektedir. Nitekim dünya hayatını hakiki cihetiyle zihinde canlandırmak da ancak bu imanın yardımıyla muhtemeldir. Zira, insan fitratına uygun olan İslam Dini'nin telkin etmekte olduğu iman esaslarından ahiret; naslarda, yalnızca ölüm sonrası için işlenmiş değildir. Aksine dünya ve ahiret hayatı birbirine sıkı sıkıya bağlı olup, insanoğlu ahiretini dünyada kazanmakta, dünyasını da ahirete olan imanı vasıtasıyla tashih ve imar etmektedir.³⁴⁷ Nasıl ki dünya ahiretin tarlası ise ahiret de bu dünyanın düzeni ve huzuru içindir. Bilhassa intihar eğilimi nevinden olumsuz hâllere karşı ahiret inancı; insanoğlunun birçok açıdan gelişmesine yol açacak ve onun üstün bir ahlak kazanmasını sağlayıp -inşallah- selamete ulaştıracak nitelikte pek çok anıştırmalar içermektedir. Bu noktada, intihar eğilimine karşı, ahiret inancının bir neticesi olarak insanda meydana gelebilen müspet psikolojik durumlardan bazılarını şöylece sıralamak mümkündür:

1. Hayatı Anlamlandırıp Amaçlılık Duygusu Oluşturması

Üstün değerlerle bezenmiş olan insanoğlu; mutmain olabilmek için, hem dünya hayatına anlam kazandıracak hem de hâl ve hareketlerine mukabele olacak, varoluşa ilişkin, ölüm ötesi ve sahici bir hayata inanmaya muhtaçtır. İşte İslam dini, her şeyi gören,³⁴⁸ işiten³⁴⁹ ve bilen³⁵⁰ Allah Teala tarafından konulmuş bir ilahi kanunlar manzumesidir ki insanları, ne için yaratıldıkları³⁵¹ hususunda haberdar edip kalpleri de mutmain etmektedir.

³⁴⁷ bk. Bakara, 2/130; Âl-i İmrân, 3/45; Nisâ, 4/77; Mâide, 5/33; Tevbe, 9/38; Ra'd, 13/26.

³⁴⁸ İsrâ, 17/1.

³⁴⁹ Hac, 22/75.

³⁵⁰ Enfâl, 8/75.

³⁵¹ Zâriyat, 51/56.

İnsanoğlu, bu dünya hayatında belirli bir vakit yaşayıp elbet ölüme düşer olacak³⁵² ve yapıp ettiklerinin hesabını Rabb'ine vermek üzere, kıyamet günü tekrar diriltilecektir. Zira hayat boş ve anlamsız, âdemoğlu da başıboş bir hâlde ve amaçsız olarak yaratılmış değildir. Şayet öyle olsaydı, insanoğlu mükellef olup yaptığı her bir şeyden sorumlu tutulmaz, ceza ve mükâfat da görmezdi. Hülâsa yaratılış gayesi bu dünya ile sınırlı ve sonlu olup, sorumsuzca içgüdüleriyle faaliyet gösteren öteki canlı varlıklardan hiçbir farkı kalmaz; akıllı ve iradesi ile de üstün durumda olmazdı. Nitekim akıl sahiplerinin kendi özgür iradeleriyle bizzat hayır olan işlere yönelmeleri için onlara, hidayet ve mutluluk yollarını, Yüce Kitab'ımız Kur'an'ı Kerim'de açıkça göstermiş olan Yüce Allah; bu hususta, *"İnsan başıboş bırakılacağını mı sanıyor?"*³⁵³, *"Sizi boş yere yarattığımızı ve bize hakikaten döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?"*³⁵⁴ buyurmaktadır.

Biliyoruz ki bireyin hayata karşı tutumu ile ölüme bakışı arasında yadsınamaz, güçlü bir ilişki bulunmakta ve insan davranışlarını düzenleyen en temel unsurların başında da "son yargı"ya iman gelmektedir. Kuşkusuz kişide sağlam bir amaçlılık duygusu tesis eden de, ölümün ardında bekleyip, haddizatında insana yaratılışındaki hikmet ve gayeyi fısıldamakta olan bu "ahiret" gerçeğidir. İşte ölümün, insan için "yolun sonu" demek olmadığını, yalnızca kısa ve belirli bir süre için olan bu dünya hayatından, sonu ve sınırı olmayan ahiret hayatına doğru gidilen yolda bir ara durak olarak insanın başına geldiği bilincini telkin etmekte olan ahiret inancı; insanlık için -bu dünya hayatında- mühim bir psikolojik dayanaktır. Aksine ölüm, bir yok oluş ve tükeniş olarak değerlendirildiğinde, psikolojik açıdan da kabullenilmesi zor bir hakikat olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu dünya hayatında, insanı ayakta tutan; geçmişindeki güzel anıların yanı sıra geleceğine dair taşıdığı ümitleridir. Oysa amaçsız, varlığının sırrını idrak edememiş olan ve hayatı anlamlı, geçici bir lezzet ve faydalanma yeri zanneden kimse, bu dünyada gördüğü maddi varlıklardan başka bir vücut tahayyül edemez. İlâhi hakikatleri, İslam'a dair

³⁵² Âl-i İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21/35.

³⁵³ Kıyâme, 75/36.

³⁵⁴ Mü'minûn, 23/115.

emirleri ve ahlaki değerleri tasavvur etmekten aciz ve sefil kalır.³⁵⁵ Nitekim, insanoğluna layık olan yüce ve faziletli hayat mertebesine de yükselemez.

Elbette insanoğlu; zaman zaman deprem, su taşkını, fırtına, dolu gibi türlü doğal afetlere yahut şiddet ve zulüm nevinden insan kaynaklı kötülöklere maruz kalabilmekte ve çoğı kez, "bu olaylar neden benim başıma geldi" mahiyetinde zihinsel bir sorgulama ve anlam bulma gayreti içerisinde girebilmektedir.³⁵⁶ Bu noktada ahiret inancı; varlıkların en şerefli olan insana, hayatla ilgili bir hedef tayin edip yön vererek³⁵⁷ onu, hiçliğı, yok oluşun o dehşet verici ve hayatı anlamsızlaştırıcı tehdidinden çekip kurtarmakta; davranışlar hususunda izlenilecek yolu gösteren çok kuvvetli anıştırmalar içermekte; insanı, hayırlı işler yapmaya, kötü düşünce ve davranışlardan kaçınmaya, bencillik ve fenalıkları terk etmeye, faziletlerle süslenmeye ve adalete uymaya sevk etmekte; ayrıca kişiye yaşadığı bütün zorluklara karşın, öte dünyada mükâfat elde etmenin gizli ümidini aşılacaktır. Birey, bu inancı, ruh dünyasında bir iç değer olarak yaşamaya başladığı nispette, intihar nevinden olumsuz davranışlardan uzaklaşmakta ve bütün eylemlerini sağlıklı bir hedef doğrultusunda gerçekleştirme gayretinde olmaktadır.

2. Yetinmeyi ve Sahip Olduklarına Şükretmeyi Öğretmesi

İnsanın, bu dünya hayatında sahip olmayı yürekten isteyip de asla elde edemediğı yahut elindeyken kaybettiğı pek çok şey mevcuttur. İşte bu vaziyetin oluşturacağı tatminsizlik, yoksunluk ve gerginlik hissini telafi ederek, oluşabilecek intihar gibi menfi düşünceleri insan zihninden silebilecek güçlü bir inanca ihtiyacımız vardır. Peki nedir bu inanç? Nedir insana yetinmeyi ve sahip olduklarına şükretmeyi telkin eden?..

Her şeye kadir olan³⁵⁸ Yüce Allah; dilediğine mülkü verir, dilediğinden mülkü çekip alır, dilediğini yükseltir, dilediğini de alçaltır.³⁵⁹ Haddizatında zıtlıklar ve yoksunluklar, nimetleri anlamada mühim bir işleve sahiptir. Kur'an'ı Kerim'de;

³⁵⁵ A'râf, 7/179.

³⁵⁶ Cafer Sadık Yaran, *Kötölük ve Theodise*, Vadi Yay., Nisan 1997, s. 8.

³⁵⁷ Toprak, *age.*, 2005, s. 28.

³⁵⁸ Hadid, 57/2.

³⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/26.

dünya hayatının geçiciliğini, ahiretin dünyadan daha hayırlı olduğunu³⁶⁰ ve dünya-ahiret dengesinin sağlanması gerektiğini³⁶¹ vurgulamakta olan Yüce Mevla, "Ey insanlar! Allah'ın vaadi gerçektir. O hâlde dünya hayatı, sizi aldatmasın..."³⁶² buyurmaktadır. Hz. Muhammed (s.a.) de; âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncüsünü isteyeceğini ve açgözlü kimseyi yalnızca toprağın yani ölümün doyuracağını, ancak Allah'ın tövbe edenleri affedeceğini³⁶³ bildirmekte, dolayısıyla da insanları, dünya nimetlerine köle olmamaları, ellerindekilerle yetinmeleri ve sahip olduklarına şükretmeleri noktasında ikaz ederek ölümün ardında bizleri beklemekte olan "ahiret" gerçeğine işaret etmektedir.

Akıl ve irade nimeti lütfedilerek sorumlu bir varlık kılınmış olan âdemoğlu, ahirete hakkıyla inandığı takdirde -maddi ve manevi- sahip olduğu her şeyi Yüce Allah'ın rahmeti ve lütfu olarak, elde edemediklerini yahut yitirdiklerini ise Yaradan'ın hikmeti ve imtihanı olarak görür. Zira bilir ki, yalnızca bir uğrak yeri olan bu dünya hayatında lütfedilen nimetler dahi aslında ikram olsun diye değil, imtihan olsun diye verilmiştir. Bu da -zahmetsiz ve ebedî nimetlerle donatılmış olan- o sonsuz âleme³⁶⁴ layıkıyla inanan âdemoğlu için, intihar gibi menfi düşünce ve davranışlara giden şükürsüzlük, doyumsuzluk ve bunalım yolunun -inşallah- kapanması demektir.

Bütün bir âlemin emrine verildiği -kıymetini tam manasıyla bilemese de- bedenî ve ruhi birçok imkânla donatılmış olan insanoğlu;³⁶⁵ ancak -ahiret inancı ile de desteklenmekte olan- şükür duygusunu bir davranış biçimi hâline getirdiği takdirde, ahlaki anlamda olgun ve erdemli bir yaşam tarzına malik olacaktır.³⁶⁶ Zira şükür, hem bugün hem de hesap günü için, rızaya vesile kılınmıştır. Nitekim Cenab-ı Allah, dönüşün ancak kendisine olduğunu bildirdiği Yüce Kur'an'da, şükredenlerden

³⁶⁰ Âl-i İmrân, 3/14.

³⁶¹ Bakara, 2/201; Mâide, 5/87-88; Cuma, 62/10.

³⁶² Fâtır, 35/5.

³⁶³ Buhârî, Rikâk, 10.

³⁶⁴ A'lâ, 87/17.

³⁶⁵ Bakara, 2/22; Nebe, 78/6-16.

³⁶⁶ Gülüşan Göcen, *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 247.

razı olacağını açıkça haber vermiştir.³⁶⁷ Ayrıca Yüce Allah, "...Eğer şükrederseniz, *elbette size nimetimi artırırım.*"³⁶⁸ buyurmaktadır. Peki nimetin çoğalması nasıl olacaktır? İki açıdan mümkündür. Bunlardan ilki manevi nimetlerin artmasıdır ki kişinin, kendisine lütfedilen nimetleri ve tüm bunları lütfedeni tefekkür etmesi ile olur. Bu durumda, kulun Yüce Mevla'ya olan muhabbeti artar. Kuşkusuz Allah'a duyulan muhabbet de huzur ve mutluluğun membaşı olacaktır. Bir diğeri ise maddi nimetlerin artmasıdır. Bu da malumdur ki Allah'ın nimetlerine şükretmek ile çokça meşgul olan kimse, nimetleri daha çok elde etmektedir. Velhasıl şükür makamı, insanoğlunu aldanış yurdu olan bu dünyadan kurtaran ve Yaradan'ını tanımakla iştigal eden çok mühim bir makamdır.³⁶⁹ Tabii Cenab-ı Allah, bu dünya hayatında nankörlük edenlere de nimetlerini bahşetmektedir. Fakat bilinmelidir ki nankör olan kimselerin, Yaradan'ın nimetlerinden istifade etmesi, bu dünyaya mahsus ve geçicidir.³⁷⁰

Bu noktada ifade etmek gerekir ki Yüce dinimiz İslam'ı, salt ahiret mutluluğuna uzanan bir yol olarak görmek de oldukça yanlış ve tehlikeli bir durumdur.³⁷¹ Zira Yüce Allah, bu dünya hayatının -ahiret kazancına önem verilmeden yaşandığı takdirde- bir oyun, eğlence ve süsten ibaret olduğunu³⁷² bildirmekle birlikte, insanoğlunun dünyadan ve zevklerinden vazgeçmesini emretmemekte; yalnızca "*Allah'ın sana verdiği (her türlü) şeyde ahiret yurdunu da ara. Dünyadan (helalinden olarak) nasibini de unutma!*"³⁷³ buyurarak, bu faydalanma oranının -Kur'an ve sünnet baz alınarak- en doğru şekilde tespit edilmesi gerektiğine işaret etmektedir.³⁷⁴

Bir gün Allah Resulü, Abdullah İbn Ömer'in (r.a.) omzunu tutarak "*Dünyada garip veya yolcu gibi ol!*"³⁷⁵ tavsiyesinde bulunmuş; dünyaya düşkünlüğü bırakıp

³⁶⁷ Zümer, 39/7.

³⁶⁸ İbrahim, 14/7.

³⁶⁹ Er-Râzî, *age.*, C 13, 1992, s. 503.

³⁷⁰ Yazır, *age.*, C 1, ss. 494-495.

³⁷¹ Mehmet Oruç, "Kur'an İnsanları Dünya ve Ahiret Saadetine Çağırıyor", *DİB Dergisi*, DİB Yay., Ankara, 1962, s. 55.

³⁷² Hadid, 57/20.

³⁷³ Kasas, 28/77.

³⁷⁴ Muhammed Abdelhaleem, "Kur'an'da Ahiret - Dünya ve Dünya Hayatı", çev. Şehmus Demir, *Ekev Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, C 1, S 3, Kasım 1998, s. 331.

³⁷⁵ Buhârî, Rikâk, 3.

dünyadan yalnızca ihtiyaçları kadarını almaları hususunda insanları teşvik etmiştir.³⁷⁶ Ancak, garip ve yolcu gibi olmak, insanı, miskinliğe ve pısrıklığa değil; amaca ulaşmak adına daha gayretli olmaya ve nefes alınabilen her anın kıymetini bilerek, her dakikayı en doğru şekilde değerlendirerek hareket etmeye motive etmektedir. Nitekim hadisin muhatabı olan Abdullah İbn Ömer (r.a.) de, rivayetin ardından "Akşama girdiğinde sabahı bekleme, sabahladığında akşamı bekleme! Sağlıklı günlerinde hastalanacağın vakit için, hayatın boyunca da öleceğin vakit için tedbirli ol!"³⁷⁷ ifadelerini tavsiye nitelikli olarak serdetmiştir. Bu hususta Altıntaş'ın tespiti oldukça mühimdir. O, İslam nezdinde bu dünya ile ahiret arasında bir ayrımın bulunmadığını ve -bazılarının sandığı gibi- bu dünya hayatının kötü de olmadığını ifade etmiş, fena olanın ise bu dünyanın cazibeli zenginliğine aldanıp ahireti unutmak olduğunu söylemiştir.³⁷⁸ Velhasıl mümin; dünyayı, nimet ve imkânlarıyla kalbinde değil, elinde tutmalı; imtihan gerçeğini dikkate alarak, ahiret merkezli bir dünya hayatı oluşturmali; ahireti kazanmak adına da dünyadan faydalanmalıdır.³⁷⁹

3. Acılar ve Haksızlıklar Karşısında Sabır ve Güç Vermesi

İyi yürekli insanlarla kötü kalpli şahısların bir arada bulunduğu bir dünyada yaşıyoruz. Çevresine maddi ve manevi zarar vermemek için çırpınan, zulme karşı mücadele eden, hak ve hukuka riayet edip her durum ve şartta adaletle davranmayı kendine düstur edinmiş olanlarımız da var, aksine kendi keyfi için başkalarının üzerine basmayı marifet sayanlarımız da. Şayet bazılarının iddia ettiği gibi, ölünce her şey yok olup gidecekse, nihai noktada zalim ile zulme uğrayıp hakkını alamayan arasında ne fark kalacaktır? Nesnel adaletin dünyada tahakkuk etmediğini gören ruhların matemini kim, nasıl dindirecektir?

Müşahede ediyoruz ki, bir imtihan yeri olan bu dünya; adaletin tam anlamıyla sağlanabildiği, haklının muhakkak hakkını alabildiği, her şeyin tam anlamıyla karşılığını bulabildiği bir mekân değil. Öyle ki, iyi insanlar sıkıntı içerisinde iken,

³⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî (Muhtasar)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İshak Emin Aktepe ve İbrahim Tüfekçi, Polen Yay., C 12, İstanbul, 2008, s. 523.

³⁷⁷ Buhârî, Rikâk, 3.

³⁷⁸ Ramazan Altıntaş, "İslamî Anlayışa Göre "el-Hayâtü'd-Dünyâ" Kavramını Yorumlama Biçimleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C VII/1, Sivas, Haziran 2003, s. 157.

³⁷⁹ Mustafa Öztürk, "Buhârî'de Dünya ve Ahiret Algısı (Kitâbu'r-Rikâk Örneği)", *Marife: Bilimsel Birikim*, C 12, S 2, Yaz 2012, s. 91.

kötüler refah içerisinde yaşayabiliyor ve adaleti sağlama noktasında hem yasalar hem de töreler yeterli gelmiyor. Öte yandan aklımız ve vicdanımız; erdemli kimselerin layık oldukları saadete ve mükâfata ulaşmalarını, kötü kimselerin ise müstahak oldukları cezaya çarptırılmalarını arzu ediyor. İşte tam da bu noktada bilmeliyiz ki, hiçbir şeyi ihmal etmemiş, sadece mühlet vermiş olan adil bir Yaradan var³⁸⁰ ve adaletin tam manasıyla zuhur edeceği;³⁸¹ hayırlı amel işleyenin takdir, kötü amel işleyenin ise tekdir edileceği ebedî bir ahiret yurdu bizi beklemektedir.³⁸²

Dünya hayatında maruz kalınan çeşitli haksızlıklar, hastalıklar, yoksunluklar, musibetler, ölüm ve benzeri acılar karşısında insanoğlu; umumiyetle, iki tür temayül göstermektedir. Kimileri, tüm bu ızdırapların niçin başına geldiğini düşünme ihtiyacı dahi hissetmeden ve sabır da göstermeyerek, kendini ruhen kırıngılığa bırakıp yakınmakta, hatta içlerinden bir kısmı -ne yazık ki- intihar nevinden olumsuz davranışlara dahi girişebilmekte; kimileri ise bu ızdırap veren durumların, Allah'ın bir sınavı olduğunu düşünerek Yüce Allah'a karşı isyan emareleri ihtiva eden her türlü taşkınlıktan imtina etmektedirler. Usulünce ve erdemli bir şekilde olumsuzlukları gidermek için var güçleriyle çabalamayı da asla ihmal etmeden, Cenab-ı Allah'ın, iyi kulları için hazırladığı sonsuz ahiret yurdundaki sınırsız nimetlerine erişebilmek üzere, Allah'ın takdirine sabır ile rıza gösterip, inşallah da kazananlardan olmayı ummaktadırlar.

Haddizatında insanoğlu, başına gelen acıların ve haksızlıkların niteliği ne olursa olsun, "Bu neden benim başıma geldi?" sorusuyla hayıflanabilmelidir ki yaşadıklarını anlamlandırıp hatalarını idrak edebilsin; akabinde de kendine çekidüzen verebilsin. Bu hususta, çok merhametli³⁸³ ve insanlara zerre kadar haksızlık etmeyen³⁸⁴ Cenab-ı Allah; başa gelen musibet nevinden durumların, insanların akıllarını ve özgür iradelerini yanlış yönde kullanmalarının bir sonucu olabileceğini, Kur'an'ı Kerim vasıtasıyla bizlere bildirmiştir.³⁸⁵ Hz. Muhammed (s.a.) de

³⁸⁰ bk. En'âm, 6/115; Yunus, 10/4, 54.

³⁸¹ bk. Mü'min, 40/17; Câsiye, 45/22.

³⁸² bk. Câsiye, 45/21-22, 30-31; Kalem, 68/35-36; Tin, 95/6-8.

³⁸³ bk. Fâtiha, 1/3.

³⁸⁴ bk. Nisâ, 4/40.

³⁸⁵ "Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir. (Allah), yine de çoğunu affeder." Şûrâ, 42/30. Ayrıca bk. Nisâ, 4/79, 123; Rum, 30/36; Şûrâ, 42/ 48.

"Vücuduna batan bir diken bile olsa, başına gelen her musibet sebebiyle Müslüman'ın hataları affolunur."³⁸⁶ buyurarak, insana, hayata dair bambaşka bir bakış açısı sunmaktadır. Bununla birlikte, musibet nevinden bir durum ile karşılaşan her insan, günahlarının bedelini ödüyordur diyemeyiz. Çünkü ismet sıfatıyla şerefli kılınmış peygamberlerimiz dahi hastalıklara, acılara, sıkıntılara, haksızlıklara düşer olmuşlardır.³⁸⁷ Belki de yaşamakta olduğumuz musibetler, ahirette daha yüksek mertebelere erişebilelim diye Allah tarafından bir imtihan³⁸⁸ olarak başımıza gelmektedir. Hülâsa sıkıntı veren şeyler, bazen günahlara kefarete bazen de kemale ermeye sebeptir.³⁸⁹ İşte tüm bu hakikatler, dünyada çekilen acıların, ahirette müminlerin lehine bir karşılık olarak geri döneceğini ifade etmektedir.³⁹⁰ Kuşkusuz bunun bilincine varan âdemoğlu da, yaşadığı musibetlere ve uğradığı haksızlıklara karşın hayatta kalıp sabır göstererek mücadele etmeyi seçer ki tüm kötülüklerin aynıyla cezalandırılacağı,³⁹¹ tüm iyiliklerin de fazlasıyla karşılığını bulacağı³⁹² sonsuz ahiret hayatında, sabredenlere hesapsız ödenecek olan mükâfatı³⁹³ kazananlardan olabilsin.

Arapça "s-b-r" kökünden gelmekte olan sabır sözcüğü, lügatte, genel anlamlı bir lafız olarak izah edilmekte olup nefsi; akıl ve şer'in gerektirdiği hususlar üzerinde yahut onların onu hapsetmeyi gerektirdikleri hususlara karşı hapsetmek olarak tanımlanmaktadır.³⁹⁴ Daha açık bir ifade ile, nefsi telaştan, dili şikâyetten ve kendini acındırmaktan, bedeni her türlü haram davranıştan koruma; hem nimet hâlinde hem de mihnet hâlinde iken sükûnetini muhafaza edip, sıkıntı ve belaların verdiği üzüntüyü Allah'tan başkasına arz etmeme, yalnızca Cenab-ı Allah'ın ihsanına sığınma şeklinde ifade edilen sabır kelimesine;³⁹⁵ Kur'an'ı Kerim'in birçok ayet-i

³⁸⁶ Müslim, Birr ve Sıla, 49.

³⁸⁷ Bir örnek olarak bk. Enbiyâ, 21/83.

³⁸⁸ bk. Âl-i İmran, 3/186; En'âm, 6/165; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/2; Mülk, 67/2; İnsan, 76/2.

³⁸⁹ bk. Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.)'den bir rivayet şöyledir: "*Müslümana fenalık, hastalık, keder, hüznün, eza, iç sıkıntısı arız olmaz, hatta bedenine bir diken batırılmaz; ancak Allah bu musibetlerden birisi sebebiyle o müslümanın günahlarını örter, siler.*" Buhârî, Kitâbu'l-Merzâ 7.

³⁹⁰ Ramazan Altıntaş, "İbnü'l-Hümâm Es-Sivâsî'ye (ö. 861/1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 9, S 2 (Sivaslı Din Bilginleri Özel Sayısı), Sivas, Aralık 2005, s. 60.

³⁹¹ En'âm, 6/160.

³⁹² Nisâ, 4/40; En'âm, 6/160.

³⁹³ Zümer, 39/10.

³⁹⁴ el-İsfahani, "sbr", *age.*, C 2, 2007, s. 43.

³⁹⁵ bk. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Kabalcı Yay., Kasım 2005, s. 302.

kerimesinde işaret edilmekte olup,³⁹⁶ umumiyetle sabrın önemine ve Allah'ın sabredenlerle beraber olduğuna vurgu yapılmakta,³⁹⁷ sabır gösterenler yüceltilip onlara verilecek olan mükâfatlar izah edilmektedir.³⁹⁸ Sabrı, sabredilen şeyler açısından değerlendirecek olursak da Allah'a ibadette sabır,³⁹⁹ günah işlememe hususunda sabır ve Allah'ın bir imtihanı olan üzücü durumlara karşı gösterilen sabır olmak üzere üç çeşit olduğunu söyleyebiliriz.⁴⁰⁰

Kuşkusuz nefis terbiyesinin en önemli basamağı sabırdır. Zira, âdemoğlu, maddi manevi birçok elem, ızdırıp ve ruhsal sıkıntılara, sürekli olarak maruz kalabilmektedir. Tüm bunları gidermeye kendisinin gücü yetmediği durumlarda da muhtelif feveranlarda bulunmaktadır. Bu ise kişinin, maddesine ve ruhuna ancak zarar verir. Sabır terbiyesi ile kendini eğitmeyen insan, sürekli olarak isyan hâlinde olur; isyan ise insana ziyandan başka bir şey getirmez. Nitekim sabır hâli, insanoğlunun, derdini, kendisi gibi yaratılmış olan canlı yahut cansız varlıklara açıp sızlanmamasını icap ettirir. Değil mi ki Hz. Eyüp (a.s.) "*Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin.*"⁴⁰¹ diyerek derdini yalnızca Cenab-ı Allah'a arz etmiştir. Haddizatında, bela, sıkıntı ve musibetler karşısında takınılması elzem olan ideal tavır, Hz. Eyüp kıssası ile Kur'an'ı Kerim'de sunulmaktadır.⁴⁰² Yüce Allah, Eyüp Peygamber'i, hem ailesini, hem malını ve hem de sağlığını yitirmek ile imtihan etmiş; akabinde, sabretmesinin bir mükâfatı olarak, ona tüm kaybettiklerini ziyadesiyle lütfetmiş, sabrı ve Allah'a teslimiyeti ile onun bütün insanlığa örnek teşkil ettiğini ilan etmiştir.⁴⁰³ Aynı şekilde Yusuf kıssasının da bizler için çeşitli ibretler ihtiva ettiğini görmekteyiz. Öyle ki Hz. Yusuf (a.s.) kardeşleri tarafından kuyuya terk edilmiş, kendisini kuyudan çıkaran kabile

³⁹⁶ Abdülbâkî, "sbr", *age.*, ss. 639-640.

³⁹⁷ Bakara, 2/153, 249; Enfâl, 8/46, 66.

³⁹⁸ Hûd, 11/115; Yusuf, 12/90; Ra'd, 13/20-24; Nahl, 16/96.

³⁹⁹ Bazı insanlar tembeldir; bu yüzden namaz gibi ibadetlerden hazzetmezler. Kimi insanlar ise cimridir; bundan dolayı zekât gibi maddi ibadetlerden mutlu olmazlar. Tembelliği cimrilik ile beraber üzerinde taşıyan insanlar da vardır ki, cihat ve hac nevinden hem maddi hem de manevi olan ibadetlere karşı istekli değillerdir. Yani ibadette sabır, kişinin bu kötü huylarıyla savaşıp, İslam'ın buyruklarını yerine getirme noktasında maddi ve manevi her türlü zahmete katlanması, hatta gönül vermesi demektir.

⁴⁰⁰ İhsan Soysaldı, "Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 2, Elazığ, 1997, s. 105.

⁴⁰¹ Enbiyâ, 21/83.

⁴⁰² bk. Enbiyâ, 21/84; Sâd, 38/41-44.

⁴⁰³ Er-Râzî, *age.*, C 19, 1988, ss. 87-88.

tarafından Mısır'da köle olarak satılmış, bir iftira sonucu da hapishaneye atılmıştı. Fakat o -bunca ızdıraba rağmen- ümidini yitirip yaşamaktan asla vazgeçmedi, inandığı değerleri koruyarak, başına gelen bütün bela ve sıkıntılara güzelce sabretti. Nitekim sabır göstermesinin bir mükâfatı olarak da Yüce Allah ona, düşleri tabir etme yeteneği lütfetti. Böylelikle Hz. Yusuf (a.s.), Mısır kralının rüyasını yorumladı ve mahpustan çıkarıldı. Allah'ın ihsanıyla, haksız yere zindanda tutulmaktan kurtulmuş oldu. Hatta maliyeden sorumlu yüksek düzeyde yöneticilik mevkiine getirildi. Uzunca bir müddet süren ayrılıktan sonra babacığı ve kardeşleriyle yeniden bir araya geldi.⁴⁰⁴ Hz. Yusuf'un (a.s.) başarısına, Kur'an'ı Kerim'de, şu ifadelerle işaret edilmektedir:

*"Böylece Yusuf'u o yere (büyük mevki ve şerefle) yerleştirdik; orada dilediği yerde konaklardı. Biz rahmetimizi dilediğimiz kimseye ulaştırırız, güzel hareket edenlerin mükâfatını zayi etmeyiz."*⁴⁰⁵

"(Kardeşleri) 'Yoksa sen, (hakikaten) sen Yusuf musun?' dediler. O da: 'Ben Yusufum, bu da kardeşimdir. Allah bize lütufta bulundu (bizi korudu ve yüceltti). Çünkü hakikat şudur ki, kim Allah'ın emrine uygun yaşar ve sabrederse, muhakkak ki Allah iyilerin mükâfatını zayi etmez.'" ⁴⁰⁶

Bilinmelidir ki zalimler tarafından yapılanlara susmak, asla "sabretmek" anlamına gelmemektedir.⁴⁰⁷ Sabır durumu; âcizlik, miskinlik, savsaklama ve gayretsizlik ile katiyen karıştırılmamalıdır. Bu vaziyetler, İslam ile hiçbir şekilde bağdaşmaz.⁴⁰⁸ Zira her Müslüman, gidermeye gücünün yettiği her türlü kötülüğü defetmekle yükümlüdür.⁴⁰⁹ Böylesi bir durumda, "nasıl olsa sabrın sonu selâmettir" deyip oturmak, aşağılanma ve miskinliğe razı olmaktır.⁴¹⁰ Oysa İslam'ın anlam dünyasında sabır; hayat sahnesinde başa gelen musibetler ve zorluklar karşısında insanoğlunun bir köşeye çekilip neticeyi beklemesi değil, Allah'ın ihsanına itimat ederek ve asla umutsuzluğa düşmeden, bela ve musibetlerle mücadele etmek, nefsin

⁴⁰⁴ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2. bs., DİB Yay., C 3, Ankara, 2006, s. 210.

⁴⁰⁵ Yusuf, 12/56.

⁴⁰⁶ Yusuf, 12/90.

⁴⁰⁷ Er-Râzî, *age.*, C 4, 1989, s. 85.

⁴⁰⁸ bk. Lokman, 31/17; Âl-i İmrân, 3/104, 110; A'râf, 7/157, 199; Tevbe, 9/71, 112; Hac, 22/41.

⁴⁰⁹ Mahir İz, *Tasavvuf*, Rahle Yay., İstanbul, 1969, ss. 109-110.

⁴¹⁰ A. Hamdi Akseki, *Ahlâk Dersleri*, 2. bs., Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968, s. 168.

günaha sevk edecek nitelikteki arzularına karşı gelmektir.⁴¹¹ Bu hususta Hökelekli'nin tespiti oldukça manidardır. O, dindar insanın, hayatın gergin ipi üzerinde iyi bir dengeci olduğunu ve ne zaman terazisinin dengesi bozulsa, ölçü üzerine biraz dinî ağırlık ilave ederek dengesini bulduğunu ifade eder.⁴¹² Nitekim Cenab-ı Allah, *"Muhakkak güçlükle beraber bir kolaylık vardır."*⁴¹³ buyurarak - umutsuzluk ve kötümserlikten korumak adına- âdemoğlunun yüreğine bir inşirah lütfetmiştir. Peygamber Efendimiz (s.a.) de bu hususta şöyle buyurmuştur:

*"Müminin durumu ne ilginçtir! Her hâli kendisi için hayırlıdır. Bu durum yalnız mümine hastır. Başına sevinecek bir hâl geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı gelecek olursa ona da sabreder; bu da onun için hayır olur."*⁴¹⁴

Gerçek şu ki, başa gelen musibetleri nimet yahut bedbahtlık vesilesi kılmak, insanoğlunun sabır ya da iradesizlik göstermesi ile ilgilidir. Bu bağlamda doğru bir ahiret inancına sahip olan birey, sıkıntı veren bir şeyle yahut ansızın gelen bir felaketle karşılaştığında, şu hakikate dayanır: *"Biz Allah için teslim olmuş kullarız ve elbette biz, (yine) O'na döneceğiz."*⁴¹⁵ Bu hususta Kula'nın, depremde zarar görmüş kimseler üzerine yaptığı araştırma sonucu da, çalışmamızı destekler niteliktedir. O, deprem anında kullanılan dini başa çıkma yöntemlerinden birinin de, ahiret hayatını düşünmek olduğunu ve katılımcıların büyük bir kısmının, o esnada, yaşadıkları sıkıntılardan kurtulacaklarını, Allah'a kavuşacaklarını ve ahirette güzel şeylerle karşılaşacaklarını tahayyül ederek kendilerini rahatlatmaya çalıştıklarını tespit etmiştir.⁴¹⁶ Bir yazarın da ifade ettiği gibi, eğer Allah ve ebedî hayat olmasaydı, insanlar kâinatı ve kendi doğum günlerini lanetle yâd etmek mecburiyetinde kalırlardı. Hâlbuki Allah ve ahiret inancı kişinin kalbine iyice yerleşince hayat - insanoğlu için- hayır ve saadetten; dünya da güzel ahlâkın kemalinden ve faziletten,

⁴¹¹ Recep Önal, "Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Bir Tavrı Olarak Sabır", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 12, S 2, 2008, s. 455.

⁴¹² Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 8. bs., TDV Yay., Ankara, 2010, s. 94.

⁴¹³ İnşirah, 94/5.

⁴¹⁴ Müslim, Zühd ve Rekâik, 64.

⁴¹⁵ Bakara, 2/156.

⁴¹⁶ Naci Kula, "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1, s. 247.

sonsuz kutsiyetin yükseldiği bir yerden ibaret olmuş olur.⁴¹⁷ Kuşkusuz dünya hayatı boyunca insanın başına gelebilecek tüm ızdırapları, mümine ehemmiyetsizleştiren ahiret mükâfatı; müminin gönlünü yatıştırıp tatmin etmekte ve dünya hayatından nasipsiz ayrılrsa bile müminin ruhunu ferah tutmaktadır.

Tasarrufunda hiçbir ortağı olmayan Cenab-ı Hak,⁴¹⁸ insanoğlunun, yalnızca kendine verilenden ve gücünün yettiğinden sorgulanacağını,⁴¹⁹ yüksek mertebelere erişebilmesi için,⁴²⁰ biraz korku, biraz açlık, biraz da can ve mal kaybıyla imtihana tabi tutulacağını haber vermiş; doğrulukta direnip tüm bunlara hakkıyla sabredenlerin ise Yüce Allah'ın lütfuna, rahmetine ve ebedi kurtuluşa ereceklerini müjdelemiştir.⁴²¹

Kur'an'ı Kerim'de "(Ey Müminler!) Şüphesiz 'Rabbimiz Allah'tır.' deyip de sonra (kulluk görevlerinde ve işlerinde) istikamet üzere (dosdoğru) olanlar var ya, onların üzerlerine (ölümleri anında) melekler inerler de: '(İlerisi için) korkmayın, (bıraktığımız evlat ve ailelerinizden de) endişe etmeyin, size söz verilen cennetle sevinip neşelenin.' derler.

Biz dünya hayatında da, ahirette de sizin dostlarıyız. Çok bağışlayan, çok merhamet eden Allah'tan bir ağırlama olarak canınızın çektiği şeyler orada sizindir ve orada sizin için (her) istediğiniz şey vardır.' (derler)."⁴²² buyrulmaktadır.

Zikrettiğimiz ayet-i kerimelerde müminlerin temel niteliklerinin ve ahirette kendilerine verilecek olan mükâfatların vurgulandığını müşahade ediyoruz. Nitekim inancını yürekli bir biçimde ifade edenlerden takdir ile bahseden bir üslubun hissedildiği söz konusu ayetlerde, "Allah'ı Rab tanımak" ve "dosdoğru çizgide yaşamak" nitelikleri ön plana çıkmaktadır.⁴²³ Bu hususta Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.) de, sahabeden, sınıksız sarılacağı esas ilkenin ne olduğu hususunda

⁴¹⁷ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *Ölüm*, çev. Ali Fuad, Cihan Matbaası, İstanbul, 1342, ss. 34-35.

⁴¹⁸ Furkan, 25/2.

⁴¹⁹ Bakara, 2/286.

⁴²⁰ Allâme Muhammed Hüseyin Tabatabaî, *El-Mîzân Fî Tefsîr-il Kur'ân*, çev. Vahdettin İnce, tashih edenler Seyyid Seccad Karakuş, Abbas Kazimi, Musa Güneş, Kevser Yay., C 1, Ekim 2001, s. 519.

⁴²¹ bk. Bakara, 2/155-157; Âl-i İmrân, 3/142; Enbiyâ, 21/35; Muhammed, 47/31.

⁴²² Fussilet, 41/30-32.

⁴²³ Karaman vd., *age.*, C 4, ss. 706-707.

kendisine soru yönelten bir kimseye, *"Allah'a inandım de ve sonra dosdoğru ol."* buyurmuştur.⁴²⁴

Nefsin olgunlaşmasında en etkili unsurlardan biri olan sabır; ruh bakımından büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay yahut durumlar karşısında serinkanlılığını korumak, çabucak pes etmemek, tahammül göstermek⁴²⁵ demek olup kuşkusuz yüce bir makamdır.⁴²⁶ Kur'an'ı Kerim'de, umumiyetle sabrı emreden⁴²⁷ Cenab-ı Allah, sabır erbabını methetmiş;⁴²⁸ *"Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım dileyin. Şüphe yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir."*⁴²⁹ buyurmuştur. Ayrıca muhtelif ayet-i kerimelerde, peygamberlerin ve salih kimselerin hayat mücadelelerinden örnek kesitler sunan Yüce Mevla, başarıya ve ebedî kurtuluşa erişmenin anahtarlarına da açıkça işaret etmiştir.⁴³⁰ Bu hususta Hz. Yakup'un (a.s.), başına gelen onca musibete karşı -asla tükenmeyen o soylu sabrı ve ümidiyle- *"Ben, derin üzüntü ve tasamı yalnız Allah'a arz ederim..."*⁴³¹ diyerek yakınmadan erdemli duruşu, Müslümanlar için ehemmiyetli bir örnektir. O ki evlat acısı gibi zorlu bir sınavdan geçmiş, *"Artık bana düşen, güzel bir sabırdır... Yardımı istenilecek ancak Allah'tır."*⁴³² deme teslimiyetini göstermiştir.

İçinde bulunmakta olduğumuz dünya hayatından daha faziletli ve hayırlı bir hayat olan ahiret; kişi için -kendisine iman edildiği takdirde- alıp verilen nefes gibi olup yaşanan her türlü acı, yoksulluk, haksızlık vesaire karşısında, "Mutlak Adalet" müjdesi ile bireyin ızdırabını yatıştırmakta; bireyi, isyandan uzak ve erdemli bir iç bütünlüğü ile dimdik ayakta tutmaktadır.⁴³³ İnsanın iki cihanda da mutluluğuna vesile olan İslam, telkin ettiği bu ahiret inancı vasıtasıyla, karşılaştığı tüm sıkıntılar, acılar ve haksızlıklara karşın, insanoğlunun gevşeklik ve iradesizlik gösterip

⁴²⁴ Müsned, III, 413; Müslim, İman, 62.

⁴²⁵ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 4. bs., çev. Selahattin Ayaz, tashih eden M. Kürşad Atalar, Pınar Yay., Ekim 2011, s. 177; Nevzat Tarhan, *Stresi Mutluluğa Dönüştürmek*, 2. bs., Timaş Yay., İstanbul, 2002, s. 154.

⁴²⁶ Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma' İslâm Tasavvufu (Tasavvufla İlgili Sorular - Cevaplar)*, çev. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yay., İstanbul, 1996, s. 48.

⁴²⁷ Âl-i İmrân, 3/125, 200; Nahl, 16/126.

⁴²⁸ Âl-i İmrân, 3/146; Ra'd, 13/24.

⁴²⁹ Bakara, 2/153.

⁴³⁰ A'râf, 7/125-126; Yusuf, 12/56, 90; Sâd, 38/44; Kalem, 68/48-50.

⁴³¹ Yusuf, 12/86.

⁴³² Yusuf, 12/18.

⁴³³ Lütfi Doğan, "Dünya ve Ahiret", *DİB Dergisi (Dinî, Ahlâkî, Edebî, Meslekî Aylık Dergi)*, C 6, S 3, Mart 1967, s. 56.

yalnızlığa düşmesini, umutsuzluğa sürüklenip bunalıma girmesini önleyici bir rol üstlenmekte; insana, dinginlik ve güvenlik hissi vermektedir. Bugün, intihar vakalarının modern Batı'da salgın hâline gelmiş olması, buna mukabil yoksul fakat manevi bakımdan zengin olan mümin kesimde ise nadir yaşanması bunun en bariz kanıtıdır. Öyle ki Müslüman, bir kişinin bile olmadığı anlarda dahi -insana şah damarından daha yakın olan- Allah'ın yanında bulunduğunu bilir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.) Efendimiz, Hira mağarasında iken, arkadaşı Hz. Ebû Bekir'i (r.a.) teskin etmek maksadıyla ona şu hakikati fısıldamıştı: "Üzülme, Allah mutlaka bizimle beraberdir."⁴³⁴ Cenab-ı Hakk'ın, hesap gününün yegane sahibi⁴³⁵ olduğunun bildirildiği Fatiha Suresi'nde de, yardım istemek hususunda insanların yalnızca Allah'a yönelmesi gerektiği emredilmektedir.⁴³⁶

Değil mi ki, Yüce Allah, *"Her nefis ölümü tadacaktır. Bir imtihan olarak sizi şer ile de hayır ile de deniyoruz. (Sonunda) ancak bize döndürüleceksiniz."*⁴³⁷ buyurmaktadır ve bu dünya hayatında mutluluklar, üzüntüler, hazlar, sağlık, mal mülk, hülâsa her şey fânî, mahdut ve geçicidir. Öyleyse, bülüğ çağı ile ölüm arası, iğneden ipliğe yaptığı her şeyden sorumlu olan âdemoğlu, duyduğu tüm acıları ve uğradığı bütün haksızlıkları ahiret mutluluğuna vesile kılmayı başarabilmeli; kalbi hüznülenip gözleri yaşarsa da, bir imtihan içerisinde olduğunun bilincine varıp Allah'a isyan etmeden, metanet ve soğukkanlılıkla tüm sıkıntıların üzerine yürümeli, olgun mümin tavrıyla hakkını aramayı da ihmal etmeden, Rabb'inin huzurunda davalacağı⁴³⁸ o günü beklemelidir.

4. Başarısızlıklara Karşın Umutlu ve Mücadeleci Kılması

İnsan yaşamını, bu dünya sınırlarından kurtaran ve insanoğlunun, asıl hedeflerini, dünyanın ötesine taşımasına vesile olan ahiret inancı; başarısızlık ve bu kabîlden başa gelen her durumla -haddizatında- ümitvar bir şekilde mücadele etmemiz gerektiğini telkin etmektedir. Bu hususta, Yüce Allah *"...Bazen hoşunuza gitmeyen bir şey hakkınızda hayırlı olabilir, buna karşın hoşunuza giden bir şey de*

⁴³⁴ Tevbe, 9/40.

⁴³⁵ Fâtiha, 1/4.

⁴³⁶ Fâtiha, 1/5.

⁴³⁷ Enbiyâ, 21/35.

⁴³⁸ Zümer, 39/31.

sizin için kötü olabilir..."⁴³⁹, "Allah geceyi gündüze katar ve gündüzü de geceye katar."⁴⁴⁰ buyurmaktadır. Demek oluyor ki, kahrır suretinde zuhur eden nice nimetler ve lütuf şeklinde görünen de nice kahırlar vardır. İşte bu ayet-i kerimelerdeki hikmeti idrak edebilen insan, karşılaştığı muhtelif olumsuzluklara karşın -karamsarlığa kapılmadan- mücadeleci ve umutlu olur. Zira ayet-i kerimeler bizlere fısıldıyor ki başımıza gelen sıkıntıyı, nimete dönüştürmek; olay ve olguları nasıl karşılayıp, ne tür tepkiler verdiğimiz ile ilgilidir.

Mensuplarına, kıyametin kopacağını haber alsalar dahi, ellerindeki fidanı dikmekten vazgeçmemeleri⁴⁴¹ nasihatinde bulunan İslam; insanların -her durum ve şartta- karamsarlığa kapılmadan mücadele ve mücahede içerisinde olmaları gerektiğini telkin etmekte, yenilgiyi kabul edip çaresizlik edebiyatı yapanlara da *"Rabbinin rahmetinden, hak yoldan sapanlardan başka kim ümit keser ki?"⁴⁴² ayet-i kerimesi ile ikazda bulunmaktadır. Bu hususla alakalı olarak Mutahharî; bazı kuşların, yavruları kanat çıkardığında, onları yuvadan çıkarıp yükseğe uçarak, yavrularını boşluğa doğru bıraktıklarından bahseder. Böylelikle yavrucağın tedirginlik içerisinde kanat çırpırmaya çalışır; tam yorulmuş düşeceği esnada, şefkatli annesi onu yakalayıp kendi kanatları üzerine alır. Yorgunluğunun dinmesinin akabinde onu gene yükseklerle çıkarıp bırakır ki yeniden çırpınsın. Bu alıştırma o kadar çok yinelenir ki, nihayetinde yavru kuş uçmayı beller. İşte, Yüce Allah da sevip kemale erdirmek istediği kulunu zorluklarla imtihan eder ve başarısızlıklara gark eder ki olgunlaşsın, pişsin, güçlüklerle nasıl başa çıkılacağını öğrensın ve O'nun özel lütfu olan Cennet'e mazhar olabilsin.⁴⁴³*

Bu noktada ifade etmek gerekir ki herhangi bir işte başarısızlığa uğramış bir birey, bu neticeyi kendi yeteneksizliğine ve maharetsizliğine yorarak tabir etmemelidir, zira bu hataya düşer ise cesareti kırılır. Her durumda tedirgin, ürkek ve kötümser bir insan hâlini alır. Oysa birey, üstesinden gelemediği bütün işleri, ahirete giden yolda Allah'ın bir yazgısı olarak değerlendirirse -başarısız olduğu durumlarda dahi- sabır ve serinkanlılıkla, yeni hamleler yapmanın yollarını arayacaktır. İşte bir

⁴³⁹ Bakara, 2/216.

⁴⁴⁰ Hac, 22/61.

⁴⁴¹ Buhârî, el-Edebü'l-Müfred, s. 168.

⁴⁴² Hicr, 15/56.

⁴⁴³ Mutahharî, *age.*, s. 172.

insanın dünya görüşü, çocukluk yıllarından başlayarak, "ahiret inancı" ile ikmal edilirse, birey; karşılaştığı durumları en doğru şekilde yorumlayıp, umut ve duayla, hayırlı olmasını da umarak, üzerine düşen görevleri en iyi şekilde ve zamanında yerine getirmesini bilecek; arzu ettiği başarıya, bu dünyada yahut ahirette mutlaka ulaşacağını bilincinde olacaktır.⁴⁴⁴ Bu şuur da onu, intihar gibi menfi hâl ve davranışlardan koruyacaktır. Zira bilecektir ki mücadeleden kaçıp intihar ederek bu dünya hayatını terk etmek, sınavı bitirmeden salonu terk etmekten farksızdır. Bu, "*Kendi elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.*"⁴⁴⁵ ayetine kulakları tıkamak, sonunu bile bile ateşe yürümek demektir. Hâlbuki ahiret inancı insana der ki, nasıl ekmeden mahsul alamıyorsan, dünya imtihanlarına karşı mücadele edip bir şeyler üretmeden de ahiret nimetlerine kavuşamazsın; ebedî mutluluğa ulaşman için zahmete tahammül etmen gereklidir. Bu yüzden Müslüman'ın, dünyalık ve ahretlik diye iki ayrı meselesi yoktur. Haddizatında müminin tek gayreti ve mücadelesi, "dünyayı da imar eden ahiret" için olmalıdır.

5. Kötü Düşünce, Davranış ve Alışkanlıklardan Uzaklaştırması

Bugün modern dünyada bilgi ve bilgiye ulaşım araçları bütün genişliğiyle âdemoğlunun yararına sunulmuş olmasına karşın, tüm bunların insanda -ne yazık ki- umulan müspet davranış değişikliğini temin edememesi, bilginin ve bilimin ötesinde bir değişkeni aranır kılmıştır. Bu durum, insanoğlunu hem rasyonel yanılla hem de bütüncül bir yaklaşımla ele alan din unsurunu, tekrar gündeme getirmiştir. Akabinde, din-eğitim münasebeti yeniden hareketlilik kazanmaya başlamıştır. Mesela, 1983 senesinde ABD'de de hazır duruma getirilen "Tehlikedeki Bir Ulus İçin Zorunlu Eğitim Reformu" adlı raporda, eğitim sisteminde esas yeteneklere, konulara, disipline ve geleneklere dayanan değerlere dönüşü amaçlayan bir eğitim reformu önerisinde bulunulmuştur. Bugün, bu istikametteki uygulamalar üzerine, dünyanın birçok ülkesinde çalışmalar yapılmakta ve muayyen büyük dünya dinlerinin temel ilişkilerini göz önünde bulunduran eğitim arayışları ön plana çıkmaktadır.⁴⁴⁶ Çünkü

⁴⁴⁴ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi (İman - İbadet)*, DİB Yay., Ankara, 1985, s. 161.

⁴⁴⁵ bk. Bakara, 2/195.

⁴⁴⁶ Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, 3. bs., Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara, 2011, s. 312.

dinî bir dayanağı olmayan insancıl ahlak anlayışları, insanı ta içinden kavrayamadığından ötürü pratikte eksik ve yetersiz kalmaktadır.

Freyer, sırf dünya işlerine ilişkin davranışlarından bile bir kimsenin hem dindar olup olmadığının hem de hangi dine mensup olduğunun açıkça anlaşılabilceğini söyler.⁴⁴⁷ İşte bu noktada ifade etmek gerekir ki insanoğluna ilişkin dünyada en mühim yaptırım ve kontrol mekanizması, kuşkusuz ahiret inancıdır.⁴⁴⁸ Bu hususta Hökelekli'nin açıklamaları ve saptamaları oldukça ehemmiyetlidir. O, dinin sınırlamalarından ve ahiret endişesinden bağımsız yaşayan bir insanın doğru davranışlar için kendine sağlam bir temel ve kılavuz bulmasının son kerte zor olduğunu ifade etmektedir. Zira bir kimse, davranış ve tavırları hususunda tutunacağı bir dal olan ilahi yüceliği ve ölüm ötesine dair düşünce derinliğini yitirince, ya kendi öznel heveslerine tapmaya başlamakta⁴⁴⁹ yahut kendi isteklerini kişisel görüşünden bağımsız bir duruma getirmişse, bu sefer de bir toplumun kendi yansıtımları olan sosyalleştirilmiş arzulara tapmaya başlamaktadır.⁴⁵⁰ Oysa, Altıntaş'ın da ifade ettiği gibi, sağlam bir ahiret inancına yönlendiren İslam; "Allah'a rağmenliği" besleyen duyguların tesirinde gelişen negatif dünyevîleşmeden kurtulmada insanoğluna yardımcı olmakta,⁴⁵¹ mensuplarından, iyilik ederek işini güzel yapanları müjdelemekte,⁴⁵² böylelikle de insanoğlunu kötü düşünce ve davranışlardan uzaklaştırmaktadır. Nitekim adaletle hükmeden Cenab-ı Allah,⁴⁵³ insanlara, yapmakta oldukları şeylerden mutlaka sorulacaklarını ve hesaba çekilme zamanlarının yaklaştığını Kur'an'ı Kerim'de defaatle hatırlatmakta;⁴⁵⁴ kötülükten caydırıcı tasvirlerle⁴⁵⁵ de suçlunun yerinin cehennem olduğunu bildirmektedir.⁴⁵⁶ Nasıl ki dünyada yasalara aykırı davrananlar, özgürlükleri ve hareket olanakları kısıtlanarak cezaevine konuluyorlarsa, ahirette de Yüce Allah suçluyu -hak ettiği

⁴⁴⁷ Hans Freyer, *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1964, s. 75.

⁴⁴⁸ Muhammed Kutub, *İslâm'da Fert ve Cemiyet*, çev. Mehmet Süslü, Hikmet Yay., İstanbul, t.y., s. 307.

⁴⁴⁹ Furkân, 25/43; Kehf, 18/28; A'râf, 7/176; Kasas, 28/50.

⁴⁵⁰ Hökelekli, agm., 2007, s. 152.

⁴⁵¹ Altıntaş, agm., 2007, s. 10.

⁴⁵² Bakara, 2/112.

⁴⁵³ Bakara, 2/281; Âl-i İmrân, 3/161; En'âm, 6/160.

⁴⁵⁴ Hicr, 15/92-93; Enbiyâ, 21/1; Fussilet, 41/20; Kiyâme, 75/14-15; Zilzâl, 99/6-8 vd.

⁴⁵⁵ bk. İbrahim, 14/16-17; Hac, 22/20-22; Zümer, 39/71-72; İnsan, 76/4; Ğaşiye, 88/4-7 vd.

⁴⁵⁶ bk. Kehf, 18/49, 53; Meryem, 19/86; Tâhâ, 20/74 vd.

cezaıı tayin ettikten sonra- cehenneme sevk edecektir. Böylelikle mücrim ile masum tefrik edilmiş olacaktır.

Kur'an'ı Kerim'in eğitici ve öğretici bir unsur olarak işlediği ahiret inancı; insanda, "*Hesap görücü olarak Allah yeter.*"⁴⁵⁷ ayetinin verdiği huzur ve güveni tesis ederek, üstün bir ideal ve sarsılmaz bir değer anlayışıyla kişinin ahlaki davranışlarını düzenleme işlevinin yanı sıra, bireylerin tüm sorunlarını daha sağlam bir duruşla, zm odaklı karşılamalarına da yardımcı olmakta, dolayısıyla insanı, intikam ve intihar gibi kötü düşünce ve davranışlardan uzaklaştırmaktadır. Aksine insanoğlu, bütün yönleriyle insanlığı kuşatıp gözetten ve tüm yapıp edilenlerden dolayı ölümden sonra mutlaka hesap soracak olan güçlü bir yargılayıcı olduğuna gönülden iman etmediği vakit, onu, uğradığı kötülük ve haksızlıklardan dolayı kalbinde oluşan intikam duygusundan ve akabinde zaman zaman ortaya çıkabilen intihar gibi fena fiillerden uzaklaştırmak güçleşmektedir.

Ahiret inancı, insanoğlunun, kendini bu dünyada mutlak olarak zgr görmesine ve düşünmesine mâni olup bireyin bütün hâl, hareket ve tasarruflarını, öz denetimi altına almasına yardımcı olur.⁴⁵⁸ Bireyi, erdemli davranışlara tevcih eder. Böylelikle yeryüzünü iyileştirip daha yaşanabilir bir hâle getirebilecek olan ahiret inancı; bilinmelidir ki, hiddeti yiğitliğe, şiddeti merhamete, kibri tevazua, velhasıl tüm kötülükleri iyiliğe çevirebilecek güçtedir. Ayrıca ahiret inancı, insanda; bir yandan ebedî hayata, sonu olmayan nimetlere ve sonsuz mutluluğa sahip olma arzusu meydana getirirken, diğer taraftan da kişiye ebedî azap ve hüsrandan kaçınmayı telkin etmekte; böylelikle de sonu olmayan iyiliklere dair umut ile ebedî ktlklere dair korku, insanda, bir arada bulunmuş olmaktadır. İşte bu iki zıt duygu da insanları, etkili bir biçimde, güzel ve hayırlı davranışlar için güdülemektedir.

⁴⁵⁷ Nisâ, 4/6; Ahzâb, 33/39; Enbiyâ, 21/47; ayrıca bk. Ra'd, 13/40; şu'arâ, 26/113.

⁴⁵⁸ Selim zarslan, "Ahiret İncancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkısı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 5, Elazığ, 2000, s. 303.

6. Bireysel ve Toplumsal Mesuliyet Duygusunu Geliştirmesi

Bugün modern tüketim toplumu, narsist⁴⁵⁹ ve hazzcı bir ahlak telakkisini ön planda tutan kültürel bir yozlaşma içerisinde. Bu menfi dönüşüm sürecinde kendini koruyamayıp, anlık tatmin arayışlarının güdülemesine de karşı koyamamış kimselerde; bireysel ve toplumsal mesuliyet duygularının zayıf duruma geldiği gözlenmektedir. Sonuç olarak, ne yazık ki, her şeyi şahsi çıkarları bakımından değerlendiren, özsever⁴⁶⁰ ve bencil kişilik tipleri türemiştir.⁴⁶¹ Oysa bilinmelidir ki, Allah tarafından akıl, şuur, yetki, ayırt etme ve hüküm ile muttasıf kılınmış olan insanoğlu; hem kendisinin farkında hem de neyi niçin yaptığının bilincinde olması hasebiyle, bu dünya hayatında yapıp ettiği her şeyden ve Cenab-ı Allah'ın kendisine lütfetmiş olduğu her nimetten, ahirette muhakkak hesaba çekilmek üzere, bireysel ve toplumsal manada sorumlu kılınmıştır.⁴⁶² Zira bu dünya, kendi etkinliğinin farkında olup bu minvalde şuurlu bir hayat sürdürmeyi dileyen her fert için, hem bilgi ve erdem bakımından olgunluğa ermek hem de bulunduğu toplumun gelişmesini ve kalkınmasını sağlamak amacıyla Yüce Mevla'nın, insanoğluna lütfettiği bir er meydanıdır.

Yaradılışı maksatsız olmayan insanoğlu, kendisine Cenab-ı Hak tarafından verilmiş olan iyilik ve kötülük yapabilme potansiyeli ile imtihan edilmektedir ki bu vesileyle insanın iyi mi, kötü mü olduğu -bir denenme süresi olan bu dünyada- fiilen ispatlanmış olacaktır. Şayet âdemoğlu yaratılıştan iyiyi ve kötüyü yapmaya elverişli olmasaydı, onun sorumlu tutulması da anlamsız olurdu. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de, *"Nefse ve onu düzgün bir biçimde şekillendirip ona kötülük duygusunu ve takvasını (kötülükten sakınma yeteneğini) ilham edene ant olsun ki, nefisini arındıran kurtuluşa ermiştir."*⁴⁶³ buyrulurken iyiyi yönelme noktasında insanoğlu sorumlu kılınmıştır. Ancak unutulmamalıdır ki Âdil-i Mutlak⁴⁶⁴ olan Yüce Allah, iyiyi yapma hususunda

⁴⁵⁹ Özsever, demektir. bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük (10.10.2018).

⁴⁶⁰ Kendi benliğine bağlanan, kendine hayran olan, narsist kimselere denilmektedir. bk. TDK Güncel Türkçe Sözlük (10.10.2018).

⁴⁶¹ Veysel Bozkurt, *Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği*, Bursa, 2000, s. 176'dan aktaran Hayati Hökelekli, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002, s. 22.

⁴⁶² bk. A'râf, 7/6; Nahl, 16/93; İsrâ, 17/34, 36; Ankebût, 29/13; Ahzâb, 33/15; Tekâsür, 102/8.

⁴⁶³ Şems, 91/7-9.

⁴⁶⁴ Sınırsız adalet sahibi.

herkesi kapasitesi nispetinde mesul tutmuştur.⁴⁶⁵ Ayrıca mesuliyette; ilim, irade ve özgürlük hâlinin bulunması elzemdir. Söz gelişi insanın kendi bilgisi ve kararı dâhilinde bulunmayan bir fiil kendisinden sâdır oluyorsa bu fiilin sorumluluğu söz konusu olmaz.⁴⁶⁶

Sorumluluk, dini bir gereklilik olduğuna iman edilsin yahut edilmesin, haddizatında insanlığın ehemmiyetle üzerinde durduğu ahlaki bir değerdir. Ahirete iman edenlerden bazıları, mesuliyeti, sadece yapılanların hesabını verme zemini olan uhrevi sorumluluk olarak kabul ederken bazıları da hem bu dünya ile ilgili hem de öbür dünya ile ilgili bir durum olarak görmektedirler; ahirete inanmayanlar ise mesuliyetin yalnızca dünyevi bir vazife olduğunu iddia etmektedirler.⁴⁶⁷ Ancak bilinmelidir ki sorumluluğun boyutları; nefsi, toplumu, çevreyi kısacası dünya hayatının bütününe kapsamakta olup ahireti de doğrudan etkileyecek niteliktedir.⁴⁶⁸ Hakikaten Kur'an'ı Kerim'de, yaşamı anlamlandıran ölüm duygusudur dercesine, önce "ölüm"ün müteakiben de "hayat"ın zikredildiği şu ayet-i kerime insanlık için oldukça çarpıcı ve aydınlatıcıdır: *"O, ölümü ve hayatı, amel/davranış bakımından hanginizin daha güzel olacağını imtihan etmek için yarattı..."*⁴⁶⁹ Bu anlamda yalnızca dünyevi yahut uhrevi mesuliyeti kabul edip yaşamdaki zorluklara karşı mücadele vermekte olanların, yorulup pes etme noktasına geldikleri bir anda, bu tek yönlü bir sorumluluk anlayışına sahip oluşları, onları tekrar harekete geçirip yaşama bağlama açısından âciz kalabilmektedir. Oysa dünyevi ve uhrevi olmak üzere iki merhaleli bir mesuliyete muhatap olduğunun idrakinde olanlar bilirler ki, her iki sorumluluk da birbirini tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte olup; bu dünya hayatında yerine getirdiğimiz mesuliyetlerimiz, uhrevi sorumluluklarımızın hesabını vermeyi de ziyadesiyle kolaylaştıracaktır.⁴⁷⁰

⁴⁶⁵ İsrâ, 17/84. Ayrıca bk. Bakara, 2/286; Talâk, 65/7.

⁴⁶⁶ Ahmet Hamdi Akseki, *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı: Ahlâk Dersleri*, 3. bs., sadeleştiren Ali Arslan Aydın, Nur Yay.: 67, Ankara, t.y., ss. 69-72.

⁴⁶⁷ Gürbüz Deniz, "Kur'an'a Göre İnsan Sorumluluğu", *VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar (14-15 Mayıs 2005, Yozgat)*, Fecr Yay., Ankara, Nisan 2006, s. 179.

⁴⁶⁸ Emrullah Yüksel, "Mutlak Adaletin Tecelli Edeceği İnancı (Ahiret)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 3, İstanbul, 2001, s. 20.

⁴⁶⁹ Mülk, 67/2.

⁴⁷⁰ bk. Fecr, 89/27-30.

Ahret inancı, insanoğlunun dünya hayatındaki hareketlerinin -vahiy temelinde- zapturapt altına alınmasında oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim dünyada karşılıklı olarak bir diğeri ile stabil bir münasebet yumağı içerisinde bulunmakta olan insanın -bu bağın huzurunun muhafaza edilebilmesi adına kendisinin ve dolayısıyla da toplumun, hem yanlışla hem de suça karışmasına mâni olacak caydırıcı ilahî bir güce ihtiyacı vardır. İşte bu noktada gönülleri ve ruhları yücelten "ahret inancı", toplumun selameti için devreye girerek mühim bir görev ifa etmektedir.

Yüce Allah, Kur'an'ı Kerim'de, bütün insanların öldükten sonra muhakkak hesaba çekileceğini bildirmiş,⁴⁷¹ Müslümanları da "yalnızca '*iman ettik*' demekle başıboş bırakılmayacakları"⁴⁷² hususunda uyarmış ve bireye sorumluluk duygusu vermek suretiyle bireyin bu dünya hayatını disipline etmiştir. Peki nedir, sadece "iman ettim" demekle kurtulamayacağımız sorumluluklarımız? İşte bu mesuliyetlerden bazılarını ifade edecek olursak, en başta, insanın varlığına ait en mühim sorumluluğu olan ve bireyin, diğer tüm sorumluluklarına dair de güçlü bir bilinç kazanmasında doğrudan etkisi bulunan "Allah'a ve ahirete iman" esasını söyleriz. Bu bağlamda, çalışmamızın ana konusunu da teşkil etmekte olan ahret inancının; insanda -başlı başına- dünya hayatına yönelik bir hassasiyet, insani ve ahlaki bir teyakkuz oluşturup mesuliyet duygusunu da geliştirdiğini, böylelikle insanın, önce kendi nefesine, sonra ailesine daha sonra da çevresine olmak üzere iyiyi, güzeli tebliğ etmesi ve kötülüğün yapılmasına, övülüp meşru gösterilmesine mâni olması,⁴⁷³ yeryüzünü imar edip insanlığın adalet üzere yaşaması için çalışması,⁴⁷⁴ namaz nevinden Allah'ın mükellef kıldığı ibadetleri ifa etmesi,⁴⁷⁵ cahillikle bir günah işlediğinde de hemen samimiyetle tövbe etmesini bilmesi⁴⁷⁶ ve bunun gibi diğer tüm sorumluluklarını yerine getirmesinde ihtar edici bir unsur olduğunu görmekteyiz. Nitekim her Müslüman'ın beş vakit namazını kılarken günde toplam kırk kez okuduğu Kur'an'ı Kerim'in ilk suresi olan Fatiha'da, Cenab-ı Allah için "*din (hesap)*

⁴⁷¹ Kıyâme, 75/36; Mü'minûn, 23/115.

⁴⁷² Ankebût, 29/2.

⁴⁷³ Âl-i İmrân, 3/110.

⁴⁷⁴ Enbiyâ, 21/105.

⁴⁷⁵ Bakara, 2/238; Beyyine, 98/5.

⁴⁷⁶ Nisâ, 4/17; En'âm, 6/54; A'râf, 7/153; Tevbe, 9/104; Nahl, 16/119.

gününün sahibi"⁴⁷⁷ ifadesi geçmektedir. İşte bu ve benzeri sureler vasıtasıyla Yüce Mevla, insanoğluna; yapılan her işin bir mesuliyet gerektirdiği, dolayısıyla bir karşılığı, yani ceza yahut mükâfatı olacağı düşüncesini aşılamaktadır. Zira bir kimse, taşıdığı niyet akabinde gerçekleştirdiği bütün davranışlarının, aynı doğrultuda karşılığının olacağını ne denli idrak ederse, iyiliklerini o denli artırıp içinden gelerek yapacak, kötülükten de o denli imtina edecektir. Velhasıl, öldükten sonra yeniden dirilip ahirette hesap vermeye iman; insanoğlunda ceza ve mesuliyet düşüncesinin ortaya çıkmasına yol açar, iyi insan olma azmini pekiştirir.

İnsanın bir diğer sorumluluğu da Cenab-ı Allah'ın kendisine lütfetmiş olduğu imkânları başkalarının iyiliği için kullanmaktır. Bu bağlamda ahiret inancı, bireyin dünya hayatında işlediği müspet davranışlara mana kazandırması açısından çok değerli bir manevi motivasyon aracıdır. Zira ahiret inancını taşıyan birey bilir ki, vahiy zemininde disipline edilmemiş ve gösteriş için yapılmakta olan riyakâr iyilikler, öbür dünya nazarında anlamsızdır. Bilhassa yardımlaşma hususunda Müslüman'ın tavrı, Kur'an'ı Kerim'de de işaret edildiği üzere, Allah rızasının gözetilmesi, fânilerden hiçbir karşılık ve teşekkür beklenilmemesi⁴⁷⁸ ve dolayısıyla da hayal kırıklığına uğrayıp yaşamaktan vazgeçmek gibi kötü amellere meyletmemesi ve yaptığı iyiliklerin karşılığını ahirette beklemesi şeklinde zuhur etmelidir.

Ahiret inancı; insanlara mesuliyet duygusu telkin ederek, haddizatında aralarındaki bağın güçlenmesine bir nevi aracılık etmektedir. Zira bu inanç, her bireyi kendi hak ve hukukuna riayet ettirip, diğer bireylerin hak ve hukuklarını gözetmeyi de zaruri kılmaktadır. Ayrıca ahiret inancına sahip olan bir birey, intihar ettiği vakit, sorumlu tutulduğu kimseler için ahirette kendisine muhakkak hesap sorulacağını bilir. Ve dinin kendisine yüklediği bu görevi yarıda bırakmamak için intihar girişiminden vazgeçer. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.), "*Hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden mesuldür. İnsanlara hükmeden emir, bir çobandır; o sürüsünden mesuldür. Kişi, ailesi fertlerine çobandır; o da onlardan mesuldür. Kadın, kocasının evine ve çocuklarına çobandır; o da onlardan mesuldür. Köle, sahibinin malına*

⁴⁷⁷ Fâtiha, 1/4.

⁴⁷⁸ bk. İnsan, 76/8-10.

*çobandır; o da ondan mesuldür. Dikkat! Şimdi hepiniz çobansınız ve hepiniz sürüsünden mesuldür.*⁴⁷⁹ buyurmuştur. Bu noktada diyebiliriz ki sıhhatli bir kimlik duygusunun gelişimi için elzem olan ahiret inancı; insanoğlunun; kendisine, dünyaya ve geleceğe olan bakışını, müspet bir yöne kanalize ederek, hem bireysel ve sosyal sorumluluklarının idrakine vardırarak, hem de ölüm düşüncesini hayatla dengelemek suretiyle bireyi, intihar gibi olumsuz fiillerden uzaklaştırıp yaşama sımsıkı bağlamaktadır.

⁴⁷⁹ Müslim, İmâre, 20.

Sonuç

İnsanı yarattığı an itibarıyla ele alan; çocukluğu, gençliği ve yetişkinliğinden, ömrü nihayete erene dek, hatta ölümünden sonraki sonsuz ahiret hayatını da içerecek boyutta, insanla bir ve beraber olan İslam dini; âdemoğlunun ahiret gününe iman etmesini emretmiştir. Bu noktada ifade etmek gerekir ki ahiret inancı, iki cihan saadetine vesile olması açısından, araştırılması ve doğru idrak edilmesi mühim İslam inanç esaslarından biridir. Nitekim kimisinin sıhhatli kimisinin rahatsız, bazısının varlıklı bazısının yoksul, kimisinin amir kimisinin de memur olarak, her bireyin sınanmakta olduğu bu dünya hayatında, yapılmış olan hak ve adalete aykırı durumların ve haddi aşmaların cezasının verilmesinin yanı sıra işlenen ihsanların ve ibadetlerin de mükâfatlandırılması için, ahirette İlâhi mahkeme kurulacak, insanların öznel ve eksik ölçüleri sebebiyle bu dünya hayatında yerine getirilemeyen adalet, tam anlamıyla zuhur edecektir.

İnsanoğlu, hayatın akışı içerisinde bir hayli soruna maruz kalmakta; kimi zaman, bu sıkıntı veren durumlarla mücadele etme yolunu seçerken, kimi vakit dertlerine mukabil aldırış etmez bir hâle bürünmekte, kimi zaman ise yaşamına negatif yönde etki edecek tutum ve davranışlarda bulunmaktadır. İnsan hayatını olumsuz cihetten etkileyecek bu fiillerden biri de çok değişkenli vahim bir vaka olan intihardır. Ölen kişinin, ölümle sonuçlanacağını bilerek, bizzat gerçekleştirdiği, olumlu ya da olumsuz bir fiilin dolaysız yahut dolaylı sonucu olan her ölüm olayı "intihar" olarak ifade edilmekte olup, bugüne değin intihar davranışları birçok açıdan incelenmiştir. Araştırmamız ise konuya salt ahiret inancı perspektifinden yaklaşan ilk müstakil çalışma olmuştur.

Çalışmamızda, ahiret-intihar ilişkisi bağlamında, ahiret inancının intihar girişimlerini önlemedeki etkisini tespit etmeye çalıştık ve gördük ki insanoğlunun mutsuz, huzursuz ve umutsuz olması yalnızca yaşadığı olaylarla ilgili değil, bireyin olaylara bakış açısıyla da doğrudan ilgilidir. Bu noktada, insan hayatına bambaşka bir anlam ve ciddiyet katmakta olan ahiret inancı, insanda içsel bir kontrol duygusu meydana getirmektedir. Bu vesile ile birey, yaşadığı acıları ve sıkıntıları; ya önceden işlediği yanlışlar adına başına gelmiş adilane bir karşılık olarak değerlendirmekte ya da ahireti güzelleştirecek bir imtihan varsaymaktadır.

Ahret inancı; her türlü ruhsal gerilim, acı, korku, öfke ve iki duvar arasına sıkışıp kalmışlık hissi veren her şey ile bireyin -psikolojik ve fizyolojik olarak sağlıklı kalabilmek adına- en doğru ve en etkin başa çıkma yöntemlerinden biri olup, stresli hayat olaylarıyla başa çıkmaya doğrudan yardımcı olmakta, insana dinamizm getirerek ruhun felaketlerle enkaza dönüşmesini önlemekte, bireylerin iyi olma hâline mühim katkılarda bulunup intihar gibi menfi davranışları önlemektedir.

Bugün, intiharı, bir seçim olarak gösterip meşrulaştırmaya çalışan çarpık ve hastalıklı fikir hareketleri de mevcuttur. Ne hazin bir saçmalaktır ki kendine olan inancını yitirip, hayatın hakiki anlamını idrak edemeyenler; intiharı, özgürlük ve seçilmiş gibi aşılama çalışıyorlar. Oysa ahiret inancı, bireyin, hem kendisine hem de diğer insanlara karşı birtakım sorumlulukları olduğunu hatırlatmakta, dolayısıyla bireye yaşamının ne denli değerli olduğunu fısıldamaktadır.

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki intihar girişiminde bulunmuş yahut intiharı aklından geçirmiş fakat teşebbüste bulunmamış olan bireylerin maksatları, zannedildiği gibi hayatlarına son vermek değil, haddizatında acılarına son vermektir. İşte bu noktada vurgulamak gerekir ki bireyleri intihar fikrinden vazgeçirebilmek için öncelikle yüreklerindeki çığlığa kulak vermeli, akabinde içinde boğuldukları boşluğu dolduracak manevi merhemi göstermeli, dünyada iken soramadığımız hesapların hesabının, "hesap sorucu olarak yeten Allah" tarafından kusursuz bir şekilde sorulacağı ahireti müjdelemeliyiz. Öte yandan çevremizdekilere ahiret inancını vurgularken, metafizik bir baskı ile korkutucu ifadelerde bulunmak yerine, ahireti kuru bir bilgi olmaktan çıkarıp bilinç düzeyine getirmeden insanların hayatlarına nüfuz edemeyeceği gerçeğini de dikkate alarak, insanda yaşama isteğini ön plana çıkaracak, mücadelecî bir söylem oluşturmak oldukça mühimdir. Bu bağlamda camilerde yapılan dinî konuşmalar başta olmak üzere Diyanet'e bağlı muhtelif kurumlarda, ilgili televizyon programlarında ve bilhassa ilköğretim ile ortaöğretimdeki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programlarında; ahiret inancının, manevi anlamda insanı iyileştirip, hayata bağlayan yönlerine daha çok yer vermeliyiz. Ayrıca hayatın acı ve zor durumlarıyla mücadelede, ahiret inancının insanoğluna sunduğu manevi katkıyı da dikkate alarak, hastanelerde, uzun süreli tedavi veren kliniklerde, kanser araştırma merkezlerinde, travmaya yol açan yaşam

hikâyelerinin çokça bulunduğu sosyal hizmetler veren kurumlarda ve hapishanelerde eğitici konferanslar verilmesi de oldukça faydalı olacaktır. Bununla birlikte ahiret inancının, psikiyatrlar tarafından; kanser hastalarında, doğal felaketzedelerde, ebeveynini kaybetmiş yahut bambaşka sıkıntılar ve acılar içerisinde kıvranan bireylerde, psikolojik iyi olma durumlarını güçlendirici ve zor durumlarını atlatmada bir başa çıkma tekniği olarak kullanılmasının da insanların yaşama tutunmasına doğrudan katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- ABDELHALEEM**, Muhammed; "Kur'an'da Ahiret - Dünya ve Dünya Hayatı", *Ekev Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler*, çev. Şehmus Demir, C 1, S 3, Kasım 1998.
- ABDÜLBÂKÎ**, M. Fuâd; "Srt", *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Kur'an'il-Kerîm*, Dar Al-Marefah Yay., Beyrut-Lübnan, 2009.
- AKAY**, Akif; *İslam İnancında Şefaât*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı Doktora Tezi, Konya, 2012.
- AKDENİZ**, Makbule; *Öfke Kontrolü Eğitiminin Lise Öğrencilerinin Öfke Kontrolü Becerilerine Etkisi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2007.
- AKSEKİ**, Ahmet Hamdi; *Ahlâk Dersleri*, 2. bs., Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1968.
- AKSEKİ**, Ahmet Hamdi; *Ahlâk İlmi ve İslâm Ahlâkı: Ahlâk Dersleri*, 3. bs., sadeleştiren Ali Arslan Aydın, Nur Yay.: 67, Ankara, t.y..
- AKYÜZ**, Niyazi, İhsan Çapcıoğlu; *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, 3. bs., Gündüz Eğitim ve Yay., Ankara, 2011.
- ALICI**, Mustafa; "Şefaât", *DİA*, C 38.
- ALTINTAŞ**, Ramazan; "Sunuş Konuşması", *İslam'da Ahiret İnancı (Sempozyum)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sivas Yay., Sivas, 2007.
- ALTINTAŞ**, Ramazan; "İslamî Anlayışa Göre 'el-Hayâtü'd-Dünyâ' Kavramını Yorumlama Biçimleri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C VII/1, Sivas, Haziran 2003.
- ALTINTAŞ**, Ramazan; "İbnü'l-Hümâm Es-Sivâsî'ye (ö. 861/1456) Göre Allah'ın Yaratıklara Acı Çektirmesi Sorunu", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 9, S 2 (Sivashlı Din Bilginleri Özel Sayısı), Sivas, Aralık 2005.
- ALTUNTOP**, Halit; *Dindarlık-İntihar İlişkisi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2005.
- ATASAGÜN**, Galip; *Dinler Tarihi*, Sebat Ofset Matbaacılık, Konya, 2013.
- ATAY**, Hüseyin; *İslâm'ın İnanç Esasları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1992.
- AYDIN**, Mahmut; *Dinler Tarihi*, 2. bs., Ensar Neşriyat, Samsun, 2011.
- AYHAN**, Halis; *Din Eğitimi ve Öğretimi (İman - İbadet)*, DİB Yay., Ankara, 1985.

BAŞKURT, İrfan; "Gençlik, Madde Bağımlılığı ve Korunma Yolları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 8, İstanbul, 2003.

BAŞOĞLU, Tuncay; "Uyuşturucu", *DİA*, C 42.

BEBEK, Adil; "Sûr", *DİA*, C 37.

BUDAK, Selçuk; *Psikoloji Sözlüğü*, 4. bs., Bilim ve Sanat Yay., Ankara, 2009.

COŞKUN, İbrahim; *İslâm Düşüncesinde İnkâr Problemi*, Tekin Kitabevi, y.y., t.y.

CÜCELOĞLU, Doğan; *İçimizdeki Çocuk*, 32. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, Kasım 2002.

CÜRCANİ, Ebu'l-Hasan Seyyid Şerif Ali ibn Muhammed ibn Ali; *Kitabü't-Ta'rifat*, tahkik ve ziyade Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî, Daru'n-Nefais Yay., Beyrut, 2003.

ÇAĞRICI, Mustafa; "İyimsenlik", *DİA*, C 23.

ÇAĞRICI, Mustafa; "Şükür", *DİA*, C 39.

ÇAĞRICI, Mustafa; "Teennî", *DİA*, C 40.

ÇİÇEKLER, Mustafa; "Sa'dî-i Şîrâzî", *DİA*, C 35.

DEMİRCİ, Mustafa; *Üniversite Öğrencilerinde Madde Bağımlılığı ve İntihar İlişkisi*, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2016.

DEMİROĞLU, Ayla; "Burhân-ı Kâtî", *DİA*, C 6.

DEMİRTAŞ, İbrahim; *Ahiret İnancının İnsan Üzerindeki Psikolojik ve Sosyolojik Etkileri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslami Bilimler Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Van, 2008.

DENİZ, Gürbüz; "Kur'an'a Göre İnsan Sorumluluğu", VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar (14-15 Mayıs 2005, Yozgat), Fecr Yay., Ankara, Nisan 2006.

DİLÂVEROĞLU, Mehmet Esat; *ed-Dürretü'l-Fâhire Fi Ahkâmi'l-Cenâze ve Seferi'l-Ahire*, Nurettin Uycan Matbaası, y.y., 1965.

DİLBER, Yaşar; *Ergenlerde Görülen Siber Zorba/Mağdur Yaşantılarının Utanç/Suçluluk ve İntikam Duyguları Çerçevesinde İncelenmesi (Bursa İli Örneği)*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Denetimi Programı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2013.

DOĞAN, Lütfi; "Dünya ve Ahiret", *DİB Dergisi (Dinî, Ahlakî, Edebî, Meslekî Aylık Dergi)*, C 6, S 3, Mart 1967.

DOĞRUL, Aslı; *Alkol Kullanımı ve İntihar Olasılığının Stresle Başedebilme Yöntemleri ile İlişkisinin İncelenmesi*, İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

DURKHEIM, Emile; *İntihar*, çev. Z. Zühre İlkelen, Pozitif Yay., İstanbul, 2013.

ED-DİMEŞKÎ, Ebi'l-İzz; *el-Akîdetu't-Tahâviyye ve Şerhi*, 2. bs., çev. M. Beşir Eryarsoy, Guraba Yay., İstanbul, 2008.

EL-ASKALÂNÎ, İbn Hacer; *Fethu'l-Bârî (Muhtasar)*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İshak Emin Aktepe ve İbrahim Tüfekçi, Polen Yay., C 12, İstanbul, 2008.

EL-BEYDAVÎ, Kadı Nasırüddin Ebu Said Abdullah Bin Ömer Bin Muhammed Eş-Şirazi; *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil Beydavî Tefsiri*, çev. Abdülvehhab Öztürk, Kahraman Yay., C 2 ve C 3, İstanbul, 2013.

EL-ISFAHANÎ, Râgıb; *Müfredât (Kur'an Istılahları Sözlüğü)*, çev. Abdalbaki Güneş ve Mehmet Yolcu, Çıra Yay., C 2, Ocak 2007.

EL-ISFAHANÎ, Râgıb; *İslâm'ın Ahlâkî İlkeleri (Ez-Zerî'a İlä Mekârim'iş-Şerî'a)*, çev. Abdi Keskinsoy, Beşikçi Yay., İstanbul, Haziran 2003.

EL-MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansûr; *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, ilmî neşre hazırlayan Mehmet Boynukalın, ilmî kontrolü yapan Bekir Topaloğlu, Mizan Yay., C 3, İstanbul, 2005.

EN-NESEFÎ, Ebu'l-Muin; *Bahrü'l-Kelam (Matüridi Akaidi)*, çev. Ramazan Biçer, Gelenek Yay., İstanbul, 2010.

ERAYDIN, Selçuk; *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 4. bs., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1994.

ER-RÂZÎ, Fahreddin; *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat Yıldırım vd., Akçağ Yay., C 4, 1989; C 7, 1990; C 13, 1992; C 17, 1994; C 19, Ankara 1988.

ES-SÂBÛNÎ, Nûreddin; *Mâtürîdiyye Akaidi (el-Bidâye Fî Usûli'd-Dîn Tercümesi)*, 10. bs., çev. Bekir Topaloğlu, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 2012.

FARABÎ, *Füsulü'l-Medenî*, çev. Yrd. Doç. Dr. Hanifi Özcan, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir, 1987.

FRANKL, Viktor E.; *İnsanın Anlam Arayışı*, 5. bs., çev. Selçuk Budak, Okyanus Yay., Kasım 2010.

FREYER, Hans; *Din Sosyolojisi*, çev. Turgut Kalpsüz, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1964.

GANDER, Mary J., Harry W. Gardiner; *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 5. bs., çev. Ali Dönmez, Nermin Çelen ve Bekir Onur, yayıma hazırlayan Bekir Onur, İmge Kitabevi, Eylül 2004.

GÖCEN, Gülüşan; *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Din Psikolojisi Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2012.

GÖLCÜK, Şerafettin; *Kur'an ve Mekke*, 2. bs., İz Yay., İstanbul, 2011.

GÖLCÜK, Şerafettin, Süleyman Toprak; *Kelam*, 6. bs., Tekin Kitabevi, Konya, 2010.

GÜLLÜCE, Veysel; *Kur'an-ı Kerim'de Ahiret İnancının Temelleri*, Ekev Yay., Erzurum, 2001.

HÖKELEKLİ, Hayati; "Dini Hayatın Bütünlüğü Açısından Ahiret İnancının Psikolojik Temelleri", *İslam'da Ahiret İnancı (Sempozyum)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sivas Yay., Sivas, 2007.

HÖKELEKLİ, Hayati; *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

HÖKELEKLİ, Hayati; *Din Psikolojisi*, 2. bs., TDV Yay., Ankara, 1996.

HÖKELEKLİ, Hayati; *Din Psikolojisi*, 8. bs., TDV Yay., Ankara, 2010.

HÖKELEKLİ, Hayati; "İntihar", *DİA*, C 22.

IZUTSU, Toshihiko; *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 4. bs., çev. Selahattin Ayaz, tashih eden M. Kürşad Atalar, Pınar Yay., Ekim 2011.

İBN KESİR; *Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsiri*, çev. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, Çağrı Yay., C 10, İstanbul, 1990.

İBN MANZUR, Ebu Fadl Cemâleddin Muhammed b. Mansur el-Mısırî; *Lisanu'l Arab*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, C 1, C 5, C 12, Lübnan, 2009.

İMAM GAZÂLÎ, Hüccetü'l-İslam; *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yay., C 4, İstanbul, 1975.

İMAM KURTUBÎ; *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryarsoy, Buruc Yay., C 5, Nisan 1998; C 15, Eylül 2002.

İMAM NEVEVÎ; *Riyâzü's Sâlihîn*, tercüme ve şerh edenler M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan ve Raşit Küçük, Erkam Yay., C 2, İstanbul, 1997.

İZ, Mahir; *Tasavvuf*, Rahle Yay., İstanbul, 1969.

KAÇALIN, Mustafa S.; "Vankulu", *DİA*, C 42.

KARADAŞ, Cağfer; "İslam İnanç Sisteminde Ahiretin Anlamı ve Yeri", *İslam'da Ahiret İnancı (Sempozyum)*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sivas Yay., Sivas, 2007.

KARAMAN, Fikret; "Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam", *2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, TDV Yay., Ankara, Şubat 2007.

KARAMAN, Hayreddin vd.; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 2. bs., DİB Yay., C 3, C 4, Ankara, 2006.

KASAPOĞLU, Abdurrahman; *Kur'anda İnsan Psikolojisi*, Yalnızkurt Yay., İstanbul, 1997.

KASATURA, İlkey; *Gençlik ve Bağımlılık*, Evrim Yay., Ekim 1998.

KAZAN, Ramazan; "Alkollü ve Uyuşturucu Maddelere Karşı İslam'ın Tavrı", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 8, 2001.

KILAVUZ, Ahmet Saim; "Amel Defteri", *DİA*, C 3.

KIZILGEÇİT, Muhammed; "Dindar Şahsiyetten Dinsel Bireyciliğe Değişen Dindarlık Yönelimleri Bağlamında İntihar", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 9, S 43, Nisan 2016.

KİMTER, Nurten; "Dinî İnanç, İbadet ve Duanın Umutsuzlukla İlişkisi Üzerine", Hayati Hökelekli; *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ankara, 2002.

KÖKNEL, Özcan; *Bağımlılık: Alkol ve Madde Bağımlılığı*, yayına hazırlayanlar Nilgün Himmetoğlu ve Oya Alpar, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1998.

KÖKNEL, Özcan; *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 6. bs., Altın Kitaplar Yay., Kasım 1985.

KÖKNEL, Özcan; *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2001.

KULA, Naci; "Deprem ve Dini Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002/1.

KULAKSIZOĞLU, Adnan; *Ergenlik Psikolojisi*, 4. bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, Mayıs 2001.

KUTUB, Muhammed; *İslâm'da Fert ve Cemiyet*, çev. Mehmet Süslü, Hikmet Yay., İstanbul, t.y..

MIRSAL, Hasan vd.; "Alkol Bağımlılığında İntihar Davranışının Araştırılması", *Bağımlılık Dergisi*, C 2, S 1, 2001.

MUTAHHARÎ, Murtaza; *Adl-i İlâhî*, çev. Hüseyin Hatemi, Kevser Yay., İstanbul, 2005.

OKUMUŞ, Mesut; "Kur'an'a Göre Dünya Ahiret İlişkisi", *VIII. Kur'an Sempozyumu: Günümüz Dünyasında Müslümanlar (14-15 Mayıs 2005 Yozgat)*, Fecr Yay., Ankara, Nisan 2006.

ORUÇ, Mehmet; "Kur'an İnsanları Dünya ve Ahiret Saadetine Çağırıyor", *DİB Dergisi*, DİB Yay., Ankara, 1962, s. 55.

ÖNAL, Recep; "Kur'an'da İmânî ve Ahlâkî Bir Tavrı Olarak Sabır", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 12, S 2, 2008.

ÖZARSLAN, Selim; "Ahiret İnancının İnsanın Anlam Arayışına Müspet Katkısı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 5, Elazığ, 2000.

ÖZEN, İrfan; *İntihar*, Ozan Yay., İstanbul, 1997.

ÖZKAN, Ayşe Nur; *Dini Motiflerin Öfke Kontrolü Üzerindeki Etkisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Ana Bilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

ÖZKAN, Ayşe Nur; "Şiddetin Önlenmesinde Psikolojik ve Manevi Yaklaşımla Öfke Kontrolü", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S 15, Şubat 2012.

ÖZTÜRK, Mustafa; "Buhârî'de Dünya ve Ahiret Algısı (Kitâbu'r-Rikâk Örneği)", *Marife: Bilimsel Birikim*, C 12, S 2, Yaz 2012.

PAULA, Karnick; "Yalnızlık Hissi: Teorik Yaklaşımlar", *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, çev. Selçuk Zengin ve Muhammed Kızılgöçer, C 11, S 3, 2011.

SARI, Mevlüt; *el-Mevarid (Arapça-Türkçe Lügat)*, Bahar Yay., İstanbul, t.y..

SOYSALDI, H. Mehmet; "Kur'an-ı Kerim'e Göre Ahiret İnancı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 1, Elazığ, 1996.

SOYSALDI, İhsan; "Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 2, Elazığ, 1997.

SÜMER, Necati; *Dinlerin İntihar Olgusuna Bakışı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2015.

SÜNETCİ, Ahmet; *Kıyâmet Alâmetlerinin Aklî ve Naklî Temelleri*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Kelâm Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2014.

TABATABAÎ, Allâme Muhammed Hüseyin; *El-Mîzân Fî Tefsîr-il Kur'ân*, çev. Vahdetin İnce, tashih edenler Seyyid Seccad Karakuş, Abbas Kazimi, Musa Güneş, Kevser Yay., C 1, Ekim 2001.

TARHAN, Nevzat; *Stresi Mutluluğa Dönüştürmek*, 2. bs., Timaş Yay., İstanbul, 2002.

TAŞ, Hatice; *Ahirete İmanın İnsan Davranışlarına Etkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Kelâm Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

TOLSTOY, Lev Nikolayeviç; *Ölüm*, çev. Ali Fuad, Cihan Matbaası, İstanbul, 1342.

TOPALOĞLU, Bekir; "Cehennem", *DİA*, C 7.

TOPALOĞLU, Bekir; "Cennet", *DİA*, C 7.

TOPALOĞLU, Bekir; "Müntakım", *DİA*, C 32.

TOPALOĞLU, Bekir, İlyas Çelebi; *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., İSAM Yay., İstanbul, 2010.

TOPALOĞLU, Bekir, Yusuf Şevki Yavuz, İlyas Çelebi; *İslâm'da İnanç Esasları*, 23. bs., Çamlıca Yay., İstanbul, 2016.

TOPRAK, Süleyman; "Âhiretin İlk Durağı: Kabir", *Din ve Hayat: İstanbul Müftülüğü Dergisi*, S 16, Haziran 2012.

TOPRAK, Süleyman; *Ölümünden Sonraki Hayat (Kabir Hayatı)*, 9. bs., Tekin Kitabevi, Konya, 2005.

TOPRAK, Süleyman; "Haşir", *DİA*, C 16.

TÛSÎ, Ebû Nasr Serrâc; *el-Lüma' İslâm Tasavvufu (Tasavvufufla İlgili Sorular - Cevaplar)*, çev. H. Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yay., İstanbul, 1996.

TÜMER, Günay; "Din", *DİA*, C 9.

ULUDAĞ, Süleyman; *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 2. bs., Kabalcı Yay., Kasım 2005.

YAPICI, Asım; *İslam'da Tövbe ve Dînî Yaşayıştaki Rolü*, Beyan Yay., İstanbul, 1997.

YARAN, Cafer Sadık; *Kötülük ve Theodise*, Vadi Yay., Nisan 1997.

YAZIR, Elmalı'lı Muhammed Hamdi; *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat ve Dağıtım, C 1, C 3, y.y., t.y..

YEŞİLYURT, Temel, Mehmet Taşdelen; "Ahiret İnancının Pratik Yansımaları", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, C 10, S 2, 2012.

YÜCEDOĞRU, Tevfik; "İtikad Esasları ve Özellikleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C 15, S 1, 2006.

YÜKSEL, Emrullah; "Mutlak Adaletin Tecelli Edeceği İnancı (Ahiret)", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S 3, İstanbul, 2001.

ZEBÎDÎ, Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtîf; *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 6. bs., çev. Kamil Miras, DİB Yay., C 10, Ankara, 1983.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: eski ve yeni harflerle, 13. bs., hazırlayan Ferit Devellioğlu, yayına hazırlayan Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1996.

<https://www.haberturk.com>.

<http://www.hurriyet.com.tr>.

<http://www.intihar.de/frame.htm> (05.07.2017).

<http://www.milliyet.com.tr>.

<http://www.posta.com.tr>.

<http://psikiyatri.org.tr>.

<https://www.sabah.com.tr>.

TDK Güncel Türkçe Sözlük.

Kur'an'ı Kerim.

Öz Geçmiş

1991 yılında Konya'nın Meram ilçesinde dünyaya geldi. Öğrenim hayatının bütün dönemlerini Konya'da tamamladı. 2013 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra çeşitli özel kurumlarda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenliğinin yanı sıra Eğitim Koçluğu görevini de icra etti. TÜBİTAK 47. Ortaöğretim Araştırma Projeleri Yarışması'nda danışmanlığını yaptığı proje, Değerler Eğitimi alanında Konya'dan bölge sergisine davet edilen tek proje oldu. "Öğretmenler; hayatlara dokunup, toplumları iyileştiren davranış doktorlarıdır." diyerek çıktığı bu yolda, Değerler Eğitimi kapsamında, araştırmalarını hâlen devam ettirmektedir.